

ΠΛΑΤΩΝΑ
Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Π. ΝΙΡΒΑΝΑ

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1977

ΙΣΤ
ΑΡΧ
1977

ΠΛΑΤΩΝΑ
Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

17090

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

Ἡ εἰσαγωγή, οἱ σημειώσεις καί ἡ ὀρθογραφική προσαρμογή, ἔγιναν ἀπό τόν κ. Εὐάγγελο Σούλη, δ.φ., καθηγητὴ τοῦ Δ.Μ.᾽Εκπαι-
δεύσεως.

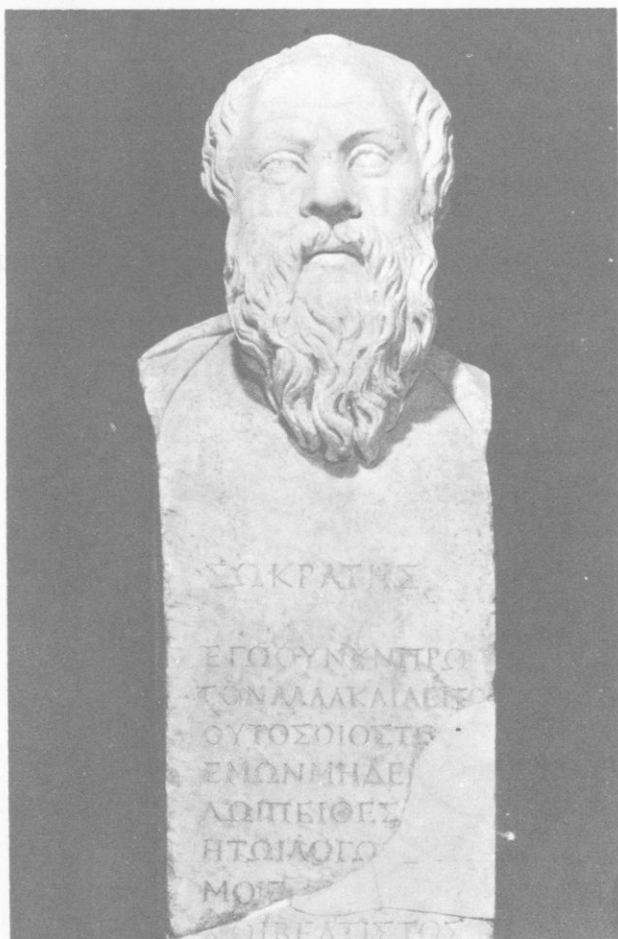
ΠΛΑΤΩΝΑ
Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Π. ΝΙΡΒΑΝΑ

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1977

Σώθηκαν πολλές προτομές του Σωκράτη. Ἡ προτομή τῆς εἰκόνας, ρωμαϊκό ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ (βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Γ₂, σ. 461). Τό χαραγμένο ἀπόσπασμα εἶναι ἀπό τόν Κρίτωνα τοῦ Πλάτωνα (45 β): «ἐγὼ οὐ νῦν πρῶτον ἀλλὰ καί ἀεὶ τοιοῦτος οἶός τῶν ἐμῶν μηδενὶ ἄλλῳ πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνεται».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

α) Βίος του Πλάτωνα

Ο Πλάτωνας γεννήθηκε στην Αθήνα τό 428/27 π.Χ. Έτσι μεγάλωσε μέσα στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Τό 404 π.Χ., όταν γκρεμίζονταν τά τείχη τών Αθηνών, ήταν 23 χρόνων. Ο πόλεμος οδήγησε σέ κρίση τίς παραδοσιακές ήθικές αξίες καί έβαλε σέ δοκιμασία τή συνοχή τής πόλεως - κράτους. Ο Πλάτωνας πέθανε τό 347 π.Χ., δηλ. δέκα περίπου χρόνια πρίν από τή μάχη στή Χαιρώνεια (338 π.Χ.), μέ τήν όποία οί Μακεδόνες έπιβλήθηκαν στόν ελληνικό χώρο. Έτσι ή ζωή του Πλάτωνα συμπίπτει μέ μία μεταβατική εποχή, στήν όποία καταρρέει ή παλιά μορφή τής πόλεως - κράτους καί αναζητείται νέος τρόπος γιά τήν όργάνωση καί τή λειτουργία τής κοινωνίας. Καί άλλοι διανοητές, αλλά κυρίως ό Πλάτωνας, μέ τά έργα του *Πολιτεία* καί *Νόμοι*, εκφράζει τό αίτημα του καιρού του γιά τή δημιουργία νέας μορφής πολιτεύματος.

Πατέρας του Πλάτωνα ήταν ό Άρίστωνας, πού ή γενιά του έφτανε στούς αρχαίους βασιλείς τής Αθήνας. Μητέρα του ήταν ή Περικτιόνη, πού ή γενιά τής έφτανε στό Σόλωνα. Ο Πλάτωνας έμεινε πολύ μικρός όρφανός από πατέρα καί ή μητέρα του παντρεύτηκε τό θείο της Πυριλάμπη, πού ήταν προσωπικός φίλος του Περικλή. Η Περικτιόνη ήταν αδελφή του Χαρμίδη καί ξαδέλφη του Κριτία, οί όποιοι ήταν μεταξύ τών Τριάντα τυράννων, πού πήραν τήν έξουσία στήν Αθήνα μέ τό τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου (404 π.Χ.). Έτσι ό Πλάτωνας ανατράφηκε σέ οικογένεια μέ άριστοκρατική πολιτική παράδοση, πού ήταν συνηθισμένη νά παίξει ρόλο στήν πολιτική ζωή τής πόλεως. Ο Χαρμίδης καί ό Κριτίας συμβούλεψαν καί τόν Πλάτωνα ν' αναμειχθεί στή δημόσια ζωή μέ τούς Τριάντα τυράννους, αλλά, όπως μάς λέει ό Ίδιος, είδε ότι οί Τριάντα «έν χρόνω όλίγω χρυσόν απέδειξαν τήν έμπροσθεν πολιτείαν» καί γενικά είχε αηδιάσει μέ τόν τρόπο, πού οί Τριάντα άσκούσαν τήν έξουσία καί δέν αναμειχθηκε στήν πολιτική.

Ὁ Πλάτωνας σίγουρα ἄκουσε τή διδασκαλία τοῦ Πρωταγόρα, τοῦ Γοργία καί ἄλλων σοφιστῶν. Ἐπίσης εἶχε δάσκαλο τόν Κρατύλο, πού ἀνήκε στή σχολή τοῦ Ἡρακλείτου. Καί σίγουρα ἀπό τόν Κρατύλο ὁ Πλάτωνας υἰοθέτησε τήν ἡρακλείτεια ἄποψη ὅτι ὁ κόσμος, πού γνωρίζομε μέ τίς αἰσθήσεις διαρκῶς ἀλλάζει καί μεταβάλλεται. Ἀλλά ὁ Πλάτωνας γνωρίστηκε ἀπό μικρός μέ τό Σωκράτη καί ἡ ἐπίδραση τῆς διδασκαλίας καί τῆς ζωῆς τοῦ Σωκράτη σημάδεψε τό ἔργο τοῦ μεγάλου διανοητῆ. Ἐξἄλλου ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη τό 399 π.Χ. ἔκαμε τόν Πλάτωνα νά στραφεῖ ὀριστικά στή φιλοσοφία καί νά ἐγκαταλείψει τήν ποίηση, γιά τήν ὁποία ἔδειξε νέος τήν ἀγάπη του. Ἀλλά ἡ λογοτεχνική ικανότητα τοῦ Πλάτωνα βρῆκε τήν ἔκφρασή της στούς φιλοσοφικούς του διαλόγους.

Μέ τήν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας μέ τό Θρασύβουλο (403 π.Χ.), ὁ Πλάτωνας σκέφτηκε πάλι ν' ἀναμειχτεῖ στήν πολιτική καί μᾶς λέει ὅτι θαύμαζε τή μετριопάθεια, πού ἐφάρμοξε τό δημοκρατικό κόμμα μέ τό Θρασύβουλο. Ἀλλά γιά νά πολιτευτεῖ ἔπρεπε νά ἐνταχτεῖ σ' ἓνα ἀπό τά κόμματα πού ὑπῆρχαν, ἀλλά κανένα δέν τόν ἱκανοποιούσε. Ἐξἄλλου ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτη σέ θάνατο ἀπό τή δημοκρατία ἦταν μιά μεγάλη ἀπογοήτευση γιά τόν Πλάτωνα.

Ὁ Πλάτωνας ἦταν παρών στή δίκη τοῦ Σωκράτη. Τό γράφει ὁ ἴδιος στήν Ἀπολογία, ὅταν ἀναφέρεται στούς φίλους τοῦ Σωκράτη, πού ἦταν παρόντες στή δίκη. Δέν ἦταν ὅμως στίς τελευταῖες στιγμές τοῦ Σωκράτη, ἓνα μήνα ἀργότερα, πού τίς διηγεῖται ὁ ἴδιος στό Φαῖδωνα, διότι ἦταν ἄρρωστος. Ἔχομε ὅμως τήν πληροφορία ὅτι ὁ Πλάτωνας καί ἄλλοι στενοί φίλοι τοῦ Σωκράτη ἐγκατέλειψαν γιά ἓνα διάστημα τήν Ἀθήνα καί πῆγαν στά Μέγαρα, ὅπου ἔζησαν κοντά στόν Εὐκλείδη, μαθητή τοῦ Σωκράτη, ὁ ὁποῖος εἶχε σχολή στά Μέγαρα. Πιθανῶς ἡ φυγή αὐτή πρέπει νά τοποθετηθεῖ μετά τή δίκη, ὅποτε ἡ κοινή γνώμη εἶχε στραφεῖ ἐναντίον τοῦ Σωκράτη καί οἱ μαθητές του φοβοῦνταν νά μείνουν στήν Ἀθήνα. Ἴσως αὐτός εἶναι καί ὁ πραγματικός λόγος, πού ὁ Πλάτωνας δέν ἦταν παρών στό θάνατο τοῦ Σωκράτη.

Ὁ Πλάτωνας, ὅπως καί ἄλλοι σοφοί τῆς ἀρχαιότητος, σ' ἀντίθεση μέ τό Σωκράτη, πού ἦταν δεμένος μέ τήν Ἀθήνα, ἔκαμε πολλά ταξίδια. Πῆγε στήν Αἴγυπτο, ὅπου γνώρισε τή μέθοδο παιδείας τῶν Αἰγυπτίων καί τήν αἰγυπτιακή τέχνη. Πῆγε στήν Κυρήνη. Καί τό 387 π.Χ., σέ ἡλικία 40 χρόνων, πῆγε στήν Ἰταλία καί τή Σικελία. Ἐκεῖ γνωρίστηκε καί μέ τόν Πυθαγόρειο φιλόσοφο Ἀρχύτα τόν Ταραντῖνο καί συνδέθηκε μέ φιλία μέ τό Δίωνα τό Συρακούσιο, ἀδελφό τῆς γυναίκας τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Διονυσίου τοῦ Α'. Γνωρίστηκε καί μέ τόν τύραννο, ἀλλά δέν τοῦ ἄρεσε ἡ

πολυτέλεια και ή χλιδή τής αὐτῆς του. Ἐξάλλου ή ἐλευθερία, μέ τήν ὁποία μιλοῦσε ὁ Πλάτωνας, δυσαρέστησε τό Διονύσιο Α΄ και, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, τόν ἔδωσε σ' ἓνα Σπαρτιάτη, ὁ ὁποῖος τόν πούλησε δούλο στήν Αἴγινα, ἀλλά κάποιος Ἀνίκηρης, ἔμπορος ἀπό τήν Κυρήνη, πλήρωσε και τόν ἀπελευθέρωσε.

Τό 367 π.Χ. πέθανε ὁ Διονύσιος Α΄ και τόν διαδέχτηκε ὁ γιός του Διονύσιος Β΄. Τότε ὁ Δίωνας νόμισε ὅτι ἦταν κατάλληλη στιγμή και κάλεσε τόν Πλάτωνα νά δοκιμάσει στό Διονύσιο Β΄ τίς ἀπόψεις του για τήν παιδεία, πού πρέπει νά ἔχουν οἱ ἡγέτες, γιατί ὁ Πλάτωνας πίστευε ὅτι θά λείψουν ἀπό τίς κοινωνίες τά δεινά, ἂν γίνουν οἱ φιλόσοφοι πολιτικοί ἡγέτες ἢ οἱ ἡγέτες φιλόσοφοι. Ὁ Πλάτωνας ἀνταποκρίθηκε στήν πρόσκληση, ἀλλά ἐπειδή ὁ Διονύσιος Β΄ ὑποτεύονταν ὅτι ὁ Δίωνας τόν ὑπνόμεινε, ἐξόρισε τόν Δίωνα και μέ δυσκολία ἄφησε τόν Πλάτωνα νά γυρίσει στήν Ἀθήνα.

Μετά ἀπό λίγα χρόνια, τό 361 π.Χ., ὁ Πλάτωνας, ἔχοντας τήν ὑπόσχεση τοῦ Διονυσίου Β΄ ὅτι θά συμφιλωθεῖ μέ τό φίλο του Δίωνα, ταξίδεψε πάλι στή Σικελία. Ἀλλά ὁ Διονύσιος Β΄ δέν τήρησε τόν λόγο του. Δῆμεινε τήν περιουσία τοῦ Δίωνα και φυλάκισε τόν Πλάτωνα ὥσπου, μέ ἐνέργειες τοῦ Ἀρχύτα τοῦ Ταραντίνου, ἀπελευθερώθηκε και γύρισε στήν Ἀθήνα. Τελικά ὁ Δίωνας ἔγινε τύραννος τῶν Συρακουσῶν τό 357 π.Χ. μέ κίνημα, στό ὁποῖο πῆραν μέρος και μέλη τής Ἀκαδημίας, πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Πλάτωνας στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὁ Δίωνας δέν κατόρθωσε νά ἐφαρμόσει τό πλατωνικό του πρόγραμμα, διότι δολοφονήθηκε τό 353 π.Χ. Για τόν Πλάτωνα τά ταξίδια στήν Ἰταλία και Σικελία ἦταν μεγάλη ἐμπειρία, ἀλλά και μεγάλη ἀπογοήτευση.

β) Ἔργο τοῦ Πλάτωνα

Ὅταν ὁ Πλάτωνας γύρισε στήν Ἀθήνα ἀπό τό πρῶτο του ταξίδι στήν Ἰταλία και Σικελία, ἴδρυσε, τό 385 π.Χ. περίπου, φιλοσοφική σχολή, ή ὁποία, ἀπό τόν ἥρωα Ἀκάδημο, πῆρε τό ὄνομα Ἀκαδημία. Ἡ Ἀκαδημία λειτούργησε μέχρι τό 529 μ.Χ., ὁπότε τήν ἔκλεισε ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνα ἦταν ἴδρυμα, πού ἐπιδίωκε τήν καθαρή ἐπιστημονική μελέτη, σ' ἀντίθεση μέ τή σχολή τοῦ Ἰσοκράτη (392 π.Χ. περίπου), στήν ὁποία οἱ νέοι διδάσκονταν πρακτική παιδεία και ρητορική για νά γίνουν ἱκανοί για τά δημόσια ἀξιώματα. Καί ὁ Πλάτωνας εἶχε σκοπό νά μορφώσει ἀνθρώπους ἱκανούς νά ὑπηρετήσουν τήν πολιτεία, ἀλλά πίστευε ὅτι ή πολιτική ἐπιτυχῶναι ἄριστα ἀποτελέσματα, ὅταν ἐνωθεῖ στό ἴδιο πρόσωπο ή

πολιτική δύναμη και η καθαρή επιστήμη. Έτσι στην 'Ακαδημία του Πλάτωνα διδάσκονταν οι επιστήμες, η αστρονομία, τὰ μαθηματικά, αλλά κυρίως η φιλοσοφία. Τό πρόγραμμα τῆς 'Ακαδημίας καθορίζονταν από τήν γενική ἀρχή ὅτι σκοπός τῆς παιδείας εἶναι νά στρέφει τό νοῦ και τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τή θεώρηση τῶν μεταβαλλομένων αἰσθητῶν πραγμάτων στή θεώρηση τῶν σταθερῶν και ἀναλλοίωτων (κόσμος τῶν ιδεῶν).

Τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Πλάτωνα σώθηκε στό σύνολό του και ἀποτελεῖται ἀπό φιλοσοφικούς διαλόγους, τήν *Ἀπολογία* τοῦ Σωκράτη, τό μόνο ἔργο τοῦ Πλάτωνα, πού δέν ἔχει διαλογική μορφή, (ὅπως και οἱ δεκατρεῖς ἐπιστολές, πού ἀποδίδονται στόν Πλάτωνα). Οἱ διάλογοι ἐπιγράφονται συνήθως μέ τό ὄνομα τοῦ κυριότερου, ὕστερα ἀπό τό Σωκράτη, προσώπου, πού συμμετέχει στό διάλογο. Μόνο στούς *Νόμους* δέν ὑπάρχει ὁ Σωκράτης, ἀλλά τή θέση του ἔχει κάποιος ἀνώνυμος 'Αθηναῖος. Ὁ Πλάτωνας προτίμησε νά γράφει τό ἔργο του σέ διαλογική μορφή, γιατί αὐτός ἦταν ὁ τρόπος πού δίδασχε ὁ Σωκράτης και γιατί μέ τό διάλογο προσεγγίζει κανεῖς ἀσφαλέστερα τό θέμα πού ἐξετάζει. Καί ἀπό αἰσθητική ἀποψη ὁ διάλογος ζωντανεύει τά πρόσωπα και τά θέματα. Συνήθως ἀρχίζει μέ μιά ἀπλή σκηνή, ἀλλά μέ τήν πρόοδο τῆς συζητήσεως οἱ συνομιλητές βρίσκονται ἀντιμέτωποι μ' ἕνα μεγάλο θέμα. Ἐξάλλου ὁ φιλοσοφικός διάλογος τόν 4ο αἰ. ἀσχολεῖται και μέ τά προβλήματα, πού στόν 5ο αἰ. ἦταν θέμα τῆς τραγωδίας. Έτσι διατηρεῖ τό δραματικό τρόπο τῆς τραγωδίας.

Ὁ Πλάτωνας δέ χωρίζει τό ἔργο του σέ ἐπί μέρους φιλοσοφικούς τομείς, ὅπως οἱ μεταγενέστεροι συστηματικοί φιλόσοφοι. Πίστευε ὅτι κάθε ἔργο πρέπει νά ἔχει ὀργανική δομή, ν' ἀποτελεῖται δηλ. ἀπό κεφαλή, σῶμα και ἄκρα, τά ὁποῖα νά βρίσκονται σέ πλήρη ἀρμονία μεταξύ τους και πρὸς τό σύνολο. Οἱ μελετητές ὅμως τοῦ Πλάτωνα γιά λόγους μεθοδικούς δικαιρῶν τό ἔργο του σ' ἐπί μέρους φιλοσοφικούς τομείς.

Ἡ *ὄντολογία* τοῦ Πλάτωνα θέτει τό ἐρώτημα τί εἶναι τό ὄν και φτάνει στή διατύπωση τῆς θεωρίας τῶν ιδεῶν. Ἡ πλατωνική *διαλεκτική* ἐξετάζει τά προβλήματα μέ τή μέθοδο τῆς ἐρωτήσεως και ἀπαντήσεως και ἀπό δύο ἀντιτιθέμενες ἀπόψεις, τή θετική και τήν ἀρνητική. Οἱ ἐρωτήσεις στόν Πλάτωνα ἀποτελοῦν ἐρεθίσματα γιά τήν ψυχή, ἡ ὁποία μέ τήν ἀνάμνηση θυμᾶται τίς αἰώνιες ἀλήθειες, πού εἶχε δεῖ στή διάρκεια τῆς προϋπάρξεώς της στόν ὑπερουράνιο χῶρο και μέ τήν δύναμη τοῦ ἔρωτα ὑφώνεται πρὸς τή θεάσή τους. Στήν *πολιτική φιλοσοφία* ὁ Πλάτωνας πιστεύει ὅτι ἄριστη πολιτεία μποροῦν νά ὀργανώσουν οἱ ἐνάρετοι ἄνθρωποι. Καί μέσο γιά νά γίνουν ἐνάρετοι εἶναι ἡ *παιδεία*, πού ἔχει σκοπό νά στρέφει τοὺς ἀνθρώπους

πρός τή θεώρηση τοῦ ἀγαθοῦ. Γιά τήν ψυχή (ψυχολογία) ὁ Πλάτωνας προσπάθησε, ν' ἀποδείξει ὅτι εἶναι ἀθάνατη καί χωρίζει τίς δυνάμεις μέ τίς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ ψυχή στό λογιστικό, τό θυμοειδές καί τό ἐπιθυμητικό.

Ἡ ἐπίδραση πού ἄσκησε τό ἔργο τοῦ Πλάτωνα ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα εἶναι κάτι μοναδικό στήν ἱστορία τοῦ πνεύματος. Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος (354-430 μ.Χ.), κατά μίμηση τῆς ἰδανικῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνα ἔγραψε τό γνωστό ἔργο του *Civitas Dei*. Ὁ Γεώργιος Πλήθωνας (Γεμιστός), πέθανε τό 1452, δίδαξε στό Μυστρά τίς πλατωνικές θεωρίες καί, μέ τόν ἐνθουσιασμό πού δημιούργησε, συνετέλεσε στήν ἴδρυση τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας τῆς Φλωρεντίας ἀπό τό Μαρσίλιο Φικίνο (1433-1499). Ὁ *Morus* (1478-1535), μιμεῖται τήν ἰδανική Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα καί γράφει τήν *Utopia*, ὁ *Campanella* (1568-1639) γράφει τό ἔργο του *Civitas Solis* καί ὁ *Fr. Bacon* (1561-1639) γράφει τή Νέα Ἀτλαντίδα. Ἀλλά καί στούς νεώτερους χρόνους ὅλες οἱ φιλοσοφίες καί ἡ παιδεία, τοῦ δυτικοῦ κυρίως κόσμου, ἔχουν ἐπηρεαστεῖ, ἀπό πολλές ἀόψεις, ἀπό τήν πλατωνική φιλοσοφία.

II. ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

α) Βίος τοῦ Σωκράτη

Ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος καί ἴσως ὁ γνωστότερος διανοητής στήν παγκόσμια ἱστορία. Ἀλλά ἡ ζωή του μᾶς εἶναι πολύ λίγο γνωστή, γιατί δέν ἄφησε δικά του γραπτά μνημεῖα. Ὅσοι ἔγραψαν γι' αὐτόν στήν ἀρχαιότητα δέν ἐνδιαφέρονταν γιά τό Σωκράτη ὡς ἱστορικό πρόσωπο, ἀλλά ἐκφράζουν τή γνώμη, πού σχημάτισαν οἱ ἴδιοι γιά τό δάσκαλο Σωκράτη ἢ τήν ἐντύπωση, πού εἶχε γι' αὐτόν ὁ πολὺς κόσμος. Ὁ Σωκράτης ἀναπτύσσει τήν ἠθική του φιλοσοφία κυρίως στή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν ὁ πόλεμος, ὅπως μᾶς λέει ὁ Θουκυδίδης, εἶχε ὀδηγήσει στήν κατάπτωση τῶν ἠθικῶν ἀξιών καί εἶχε ἀλλοιώσει τή συμπεριφορά τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐποχή δηλ. ἦταν κατάλληλη γιά τήν ἐμφάνιση ἑνός μεγάλου δασκάλου.

Ὁ Σωκράτης γεννήθηκε τό 470/69 π.Χ. καί ἦταν γιός τοῦ λιθουργοῦ Σωφρονίσκου καί τῆς μαίας Φαιναρέτης ἀπό τό δῆμο Ἀλωπεκή τῆς

Ἄντιοχίδας φυλῆς. Εἶναι πολύ πιθανό ὅτι ὁ πατέρας του ἦταν εὐκατάστατος Ἀθηναῖος, ἀφοῦ ὑπάρχουν μαρτυρίες ὅτι ἦταν φίλος μέ τό γιό τοῦ Ἀριστείδη Λυσιμάχο. Σύζυγος τοῦ Σωκράτη ἦταν ἡ Ξανθίπη ἀπό τήν ὁποία εἶχε τρεῖς γιούς (βλ. Σχολ. κεφ. 23). Ὁ Σωκράτης δέν ἀναμείχθηκε ἐνεργά στήν πολιτική τῆς πατρίδας του, ἀλλά ἐκτελοῦσε τά πολιτικά καθήκοντα, πού εἶχε ἕνας Ἀθηναῖος πολίτης. Ὡς στρατιώτης πολέμησε στήν Ποτίδαια τό 432 π.Χ., στό Δῆλιο τό 424 π.Χ. καί στήν Ἀμφίπολη τό 422 ἤ τό 437/36 π.Χ. (βλ. Σχολ. κεφ. 17). Στή δίχη τῶν στρατηγῶν πού δέν κατόρθωσαν νά περισυλλέξουν τούς ναυαγούς στίς Ἀργινοῦσες (406 π.Χ.) ὁ Σωκράτης, ἄλλο ἀπό τούς πρυτάνεις, ἀρνήθηκε νά παραβεῖ τό νόμο καί νά δεχτεῖ νά δικαστοῦν ὄλοι μαζί οἱ στρατηγοί κι ὄχι ὁ καθένας χωριστά. Ἐπίσης ὅταν οἱ Τριάντα τύραννοι (404/03 π.Χ.) θέλησαν νά τόν κάμουν συνένοχο στά ἐγκλήματά τους, ὁ Σωκράτης ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει στίς διαταγές τους, ἄν καί ἤξερε ὅτι βάζει σέ κίνδυνο τή ζωή του.

Ἐπάρχουν τρεῖς βασικές πηγές ἀπό τίς ὁποῖες ἔχομε πληροφορίες γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Σωκράτη. Ὁ Ἀριστοφάνης μέ τήν κωμωδία του *Νεφέλες* μᾶς παρουσιάζει τό Σωκράτη ὡς φυσικό φιλόσοφο κυρίως. Στίς *Νεφέλες* ὁ Σωκράτης ἔχει δική του σχολή (*φροντιστήριον*), ὅπου διδάσκει διάφορες ἀπόψεις, οἱ ὁποῖες τόν φέρνουν σέ ἔντονη ἀντίθεση μέ τίς καθιερωμένες ἠθικές ἀντιλήψεις καί τήν ἐπίσημη θρησκεία.

Ἄλλά στίς *Νεφέλες* ὁ Σωκράτης εἶναι φυσικός φιλόσοφος καί περιφρονεῖ τήν ἐπίσημη θρησκεία. Εἶναι ἐπίσης σοφιστής, πού διδάσκει ρητορική καί γραμματική. Εἶναι τέλος ἀσκητικός διανοούμενος πού περιφρονεῖ τά ἐγκόσμια. Ἄλλά οἱ τρεῖς αὐτές ιδιότητες δύσκολα συνυπάρχουν στό ἴδιο πρόσωπο. Φαίνεται λοιπόν ὅτι ὁ κωμικός ποιητής ἐλάχιστα στοιχεῖα μᾶς δίνει γιά τό Σωκράτη ὡς ἱστορική προσωπικότητα.

Ὁ Ξενοφώντας σ' *Ἀπομνημονεύματα* καί σ' ἄλλα σωκρατικά του ἔργα μᾶς δίνει τήν εἰκόνα ἑνός Σωκράτη, πού διακρίνεται γιά τό πρακτικό του πνεῦμα καί δίνει ὀρθές συμβουλές γιά διάφορα προβλήματα πρακτικῆς ἠθικῆς. Φαίνεται ὅτι ὁ Ξενοφώντας εἶχε γνωρίσει προσωπικά τό Σωκράτη, ἀλλά δέν ἀνῆκε στό στενό κύκλο τῶν σωκρατικῶν. Ἐξάλλου ἀποδεικνύεται ὅτι τά σωκρατικά ἔργα τοῦ Ξενοφώντα εἶναι δημιουργήματα τῆς φαντασίας του καί ὅτι ὁ Ξενοφώντας ἀναφέρει ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν παρών στά διάφορα στιγμιότυπα πού περιγράφει, γιά νά προσδώσει κύρος στίς δικές του πρακτικές καί χρησιμοθηρικές ἀπόψεις γιά τή ζωή.

Ἄλλά τά ἔργα τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἡ καλύτερη πηγή μας γιά νά γνωρίσουμε τό Σωκράτη, τόν ἄνθρωπο πού ἄλλαξε τήν πορεία τῆς φιλοσοφίας

κι από κοσμολογία τήν ἔκαμε μελέτη τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ζωῆς του καί τῶν ἀξιῶν πού πρέπει νά κατευθύνουν τή ζωή. Τό πιό ἀποκαλυπτικό ἔργο τοῦ Πλάτωνα γιά τή γνωριμία μας μέ τό Σωκράτη εἶναι ἡ Ἀπολογία, στήν ὁποία ὁ φιλόσοφος μέ ἀπλότητα ἐκθέτει τίς ἀρχές τῆς φιλοσοφίας του, τόν τρόπο πού ἐπικοινωνοῦσε μέ τούς ἀνθρώπους καί τόν τρόπο πού ζοῦσε ὁ ἴδιος. Ἀλλά καί οἱ διάλογοι τῆς πρώτης περιόδου τοῦ Πλάτωνα παρουσιάζουν τό Σωκράτη, ὅπως πιθανότατα ἦταν ὡς ἱστορικό πρόσωπο. Ἀντίθετα στούς διαλόγους τῆς ἀκμῆς τοῦ Πλάτωνα βρισκομε ἕνα Σωκράτη, ὁ ὁποῖος ἐξελίσσεται παράλληλα μέ τήν ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφίας τοῦ μεγάλου του μαθητῆ. Ὁ πλατωνικός Σωκράτης γίνεται τό σύμβολο τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνθρώπινης σκέψης νά προσεγγίσει γνωστικά τήν ἀρετή καί τήν ἀλήθεια.

β) Διδασκαλία τοῦ Σωκράτη

Ὁ Σωκράτης σύχναζε στήν ἀγορά τῆς Ἀθήνας, στά γυμναστήρια καί σέ ἄλλα μέρη, ὅπου συνήθιζαν νά συγκεντρώνονται οἱ Ἀθηναῖοι καί κυρίως οἱ νέοι. Ἐκεῖ συζητοῦσε καί ἐξέταζε διάφορα πρόσωπα, μέ ἀπλές ἐρωτήσεις (διαλεκτική)¹, γιά τή ζωή τους, γιά τήν ἀρετή, γιά τά προβλήματα, πού ἐνδιαφέρουν τόν ἀνθρώπο. Ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης προσποιοῦνταν ὅτι δέ γνωρίζει, ἀλλά ὅτι ἐνδιαφέρεται νά μάθει (σωκρατική εἰρωνεία)² τί εἶναι ὅσιο καί ἀνόσιο, καλό καί ἄσχημο, θάρρος καί δειλία κ.λ.π. Ἀλλά σέ κανένα δέν ὑποσχόνταν ὅτι θά διδάξει κάτι συγκεκριμένο, γιατί πίστευε ὅτι ὁ καθένας, ἀν μάθει νά χρησιμοποιεῖ τό νοῦ του, μπορεῖ νά σκεφτεῖ καί νά βρεῖ τήν ἀλήθεια. Ἔτσι ὁ Σωκράτης δέν πρόσφερε ποτέ ἔτοιμες γνώσεις, ἀλλά μέ ἐρωτήσεις ἔκανε τό συνομιλητή του νά φτάνει σέ γνώσεις, πού εἶχε ἤδη μέσα του. Ἡ μέθοδος αὐτή τοῦ Σωκράτη λέγεται μαιευτική.³ Ὁ Ἀριστοτέλης μᾶς λέει ὅτι ὁ Σωκράτης πρόσφερε στή φιλοσοφική ἀναζήτηση τήν ἐπαγωγική μέθοδο, τόν ὀρισμὸν τῶν ἐννοιῶν καί ἔβαλε τίς βάσεις γιά τήν ἠθική φιλοσοφία.

1. Διαλεκτική (τέχνη) εἶναι ὁ τρόπος συζητήσεως ἐνός σοβαροῦ ζητήματος μέ ἐρωτήσεις καί ἀπαντήσεις μέ σκοπό τήν εὕρεση τῆς ἀλήθειας.

2) Σωκρατική εἰρωνεία λέγεται ἡ προσποίηση ἀγνοίας, τήν ὁποία ὁ Σωκράτης χρησιμοποιοῦσε στίς φιλοσοφικές του συζητήσεις.

3) Μαιευτική λέγεται ἡ τέχνη, μέ τήν ὁποία ὁ Σωκράτης ἐβγαζε ἀπό τό συνομιλητή του ὅτι ἐκεῖνος εἶχε μέσα του χωρίς νά τό ξέρει.

Ὁ Σωκράτης πίστευε ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά γνωρίσει τίς σταθερές καί ἀναλλοίωτες ἀρχές, οἱ ὁποῖες δέν εἶναι προσιτές στίς αἰσθήσεις. Τή γνώση τους ἐπιτυγχάνει ὁ ἄνθρωπος μέ τή λογική του, ὅταν συνηθίσει νά τή χρησιμοποιεῖ. Αὐτή ἡ γνώση φέρνει στόν ἄνθρωπο τήν πραγματική εὐδαιμονία καί ὁδηγεῖ τίς πράξεις του στό καλό καί στό δίκαιο. Ἔτσι μέ τή γνώση φτάνομε στήν ἀρετή. Γι' αὐτό ὁ Σωκράτης ἔλεγε «οὐδείς ἐκῶν κακός», δηλ. κανένας δέν εἶναι κακός μέ τή θέλησή του, ἀλλά ἀπό ἄγνοια τῆς ἀρετῆς. Καί τούς δικαστές του μάς λέει ὁ Σωκράτης στήν Ἀπολογία θά μπορούσε νά τούς ὁδηγήσει σέ γνώση τῆς ἀρετῆς, συνεπῶς σέ γνώση τῆς ἀθωότητάς του, ἄν εἶχε στή διάθεσή του περισσότερο χρόνο (κεφ. 27).

Ἐπίσης ὁ Σωκράτης δίδασκει τό «γνώθι σαυτόν», δηλ. ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά προσπαθεῖ νά γνωρίσει τόν ἑαυτόν του. Στήν Ἀπολογία ὁ Σωκράτης δοκιμάζει τήν αὐτογνωσία διαφόρων τάξεων συμπολιτῶν του, γιά νά ἐπιβεβαιώσει τό νόημα τοῦ χρησμοῦ τῶν Δελφῶν καί βρίσκει ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέ γνωρίζουν τόν ἑαυτόν τους, διότι πιστεύουν ὅτι γνωρίζουν καί ἐκεῖνα πού δέ γνωρίζουν. Ὁ Σωκράτης ὅμως εἶναι αἰσιόδοξος γιά τά ἀνθρώπινα καί πιστεύει ὅτι οἱ ἄνθρωποι μέ κατάλληλη καθοδήγηση μπορούν νά φτάσουν σέ αὐτογνωσία, νά γνωρίσουν δηλ. τά βαθύτερα καί ἀμετάβλητα στοιχεῖα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Βλέπομε λοιπόν ὅτι τό κέντρο τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτη εἶναι νά συνηθίσει ὁ ἄνθρωπος νά χρησιμοποιεῖ τό λογικό του. Ἄν ὅμως συνηθίσει νά σκέπτεται καί νά ἐξετάζει τά πάντα μέ τή λογική, θά διαπιστώσει ὅτι γύρω του ὑπάρχουν πολλά ἄδικο, ψεύτικα καί ἄσχημα. Ἔτσι θά ἔρθει σέ ἀντίθεση μέ τήν καθιερωμένη τάξη, πού συνήθως δέν ἐπιθυμεῖ νά συνηθίσει τούς ἀνθρώπους νά χρησιμοποιοῦν τή λογική τους, καί θ' ἀποκτήσει, ὅπως ὁ Σωκράτης, πολλούς ἐχθρούς.

Τό ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτη, δηλ. ὁ ἄνθρωπος, ἦταν τό ἴδιο μέ τό ἀντικείμενο τῆς διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν. Ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖ ἕνας ἱστορικός τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ Σωκράτης «δέν μπορούσε νά ἡσυχάσει μέ τόν ὑποκειμενισμό καί τό σχετικισμό τῶν σοφιστῶν, παρά ζητοῦσε πίσω ἀπό τά ἦθη πού κυριαρχοῦσαν στήν ἐποχή του τήν ἠθικότητα, πίσω ἀπό τό δίκαιο πού ἴσχυε τή δικαιοσύνη, πίσω ἀπό τίς καθιερωμένες ἀπό τήν ἱστορία πολιτεῖες σταθερές ἀρχές γιά τή συμβίωση τῶν ἀνθρώπων καί πίσω ἀπό τούς διάφορους ἐθνικούς θεούς τή θεότητα». Οἱ σοφιστές ἔβλεπαν μόνο τήν πραγματικότητα καί τήν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα ὁ Σωκράτης ἦταν ἕνας ὀραματιστής, πού πίστευε καί δίδασκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος καί οἱ κοινωνίες τῶν ἀνθρώπων μπορούν νά φτάσουν σέ μία

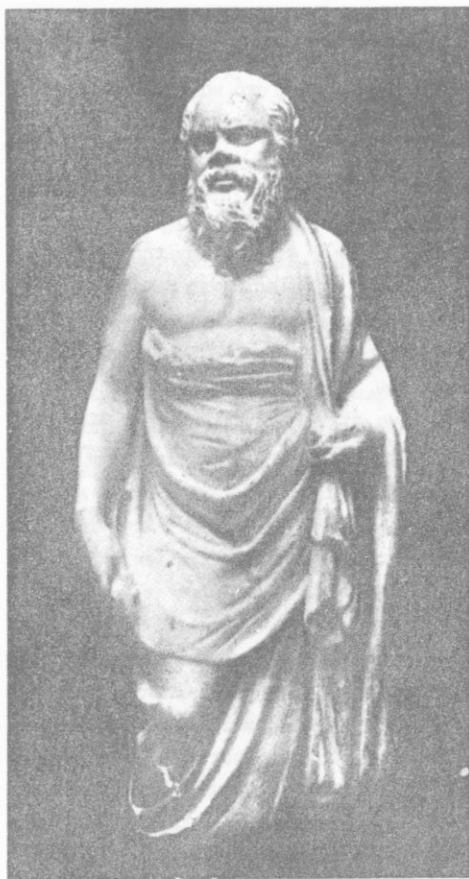
άνώτερη μορφή ζωής. Ἡ διαφορά λοιπόν ανάμεσα στό Σωκράτη καί τούς σοφιστές εἶναι πολύ μεγάλη, ἀλλά στήν ἀρχαιότητα, στό νοῦ τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί πολλῶν μορφωμένων, ὁ Σωκράτης ταυτίστηκε μέ τούς σοφιστές.

Γενικά ὁ πλατωνικός Σωκράτης εἶναι μιά γοητευτική προσωπικότητα, πού μέ τή διαλεκτική του μέθοδο ἀνοίγει δρόμο νά προχωρήσουν, ὅσοι μποροῦν, στή θέαση τοῦ κόσμου τῶν ιδεῶν, δηλ. στή γνώση τῆς ἀλήθειας. Ἐξάλλου ἄλλοι μαθητές τοῦ Σωκράτη ἴδρυσαν φιλοσοφικές σχολές σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἀνέπτυξαν τή φιλοσοφία τοῦ δασκάλου τους, ὅπως τήν εἶχαν καταλάβει. Ἔτσι ὁ Σωκράτης θεωρεῖται πρόγονος ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ἀλλά ἡ ἐπίδραση τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτη, δέν περιορίζεται μόνο στήν Ἑλλάδα ἢ μόνο στήν ἀρχαιότητα. Ὁ Σωκράτης ἐπηρέασε καί ἐπηρεάζει: τή φιλοσοφία σ' ὅλες τίς ἐποχές.

III. Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

Ἡ διάδοση τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, πού ἐξέταξε ἐπιστημονικά τά οὐράνια σώματα καί τά φαινόμενα τῆς γῆς, καθώς καί ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν γιά τή σχετικότητα τῆς ἠθικῆς, προκάλεσε, κατά τό δεύτερο μισό τοῦ 5ου αἰ., στήν Ἀθήνα, ἀλλά καί σέ ἄλλες ἐλληνικές πόλεις, σύγκρουση ανάμεσα στίς παραδοσιακές ἀντιλήψεις καί στίς νέες ιδέες. Στήν Ἀθήνα δεσπόζει ὁ Περικλῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐνστερνιστεῖ τίς ἐπιστημονικές ἀπόψεις, εἶχε ὁ ἴδιος φιλοσοφικά ἐνδιαφέροντα καί πίστευε στή δύναμη τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλά ὁ λαός ἔμενε προσηλωμένος στό πάνθεο τοῦ Ὀλύμπου καί στίς παλιές δοξασίες. Οἱ πολιτικοί ἐχθροί τοῦ Περικλῆ στράφηκαν ἐναντίον τῶν προοδευτικῶν φίλων του καί κυρίως ἐναντίον τοῦ Ἀναξαγόρα, πού ἀρνιόταν τή θεότητα τοῦ ἡλίου καί τῆς σελήνης, καί τόν κατηγοροῦσαν γιά ἀσέβεια (430 π.Χ.). Τήν ἴδια ἐποχή κατηγορήθηκαν ὁ Πρωταγόρας, ὁ Εὐριπίδης καί ἄλλοι διανοούμενοι.

Εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι οἱ δίκες γιά ἀσέβεια δέν εἶχαν πάντοτε κίνητρο τήν προσήλωσιν τῶν κατηγορῶν στή θρησκευτική καί ἠθική ὀρθοδοξία. Ἔτσι τό 399 π.Χ., τρεῖς Ἀθηναῖοι πολῖτες, ὁ Μέλητος ὁ Ἄνυτος καί ὁ Λύκωνας κατηγοροῦσαν γ' ἀσέβεια (γραφῆ ἀσεβείας) τό Σωκράτη. Τό κεί-

Μικρό άγαλμα του Σωκράτη, Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 4ου αί. π.Χ. Παρουσιάζει τη γραφική άσχημία του Σωκράτη, όπως τή γνωρίζουμε από τήν περιγραφή που του κάνει ο Άλκιβιάδης στο Συμπόσιο του Πλάτωνα (215 α κ. έξ.), όπου τόν παρομοιάζει με Σιληνό και με τό σάτυρο Μαρσύα. Βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο.

μενο τής γραφής δέν αναφέρεται αυτόλεξεί στήν Άπολογία του Σωκράτη, πού συνέθεσε ο Πλάτωνας, βρίσκεται όμως σέ άλλες πηγές και ήταν τό έξής: «Τάδε έγράφατο και άντιωμόσατο Μέλητος Μελήτου, Πιθεύς, Σωκράτει Σωφρονίσκου Άλωπεκήθεν· άδικεί Σωκράτης, ους μέν ή πόλις νομίζει θεούς ου νομίζω, έτερα δέ καινά δαμόνια εληρούμενος· άδικεί δέ και τούς νέους διαφθείρων. Τμήμα θάνατος». Τή γραφή, όπως βλέπομε, τήν υπέβαλε ο Μέλητος, ενώ ο Άνυτος και ο Λύκωνας ήταν συνήγοροι στή κατηγορία και μίλησαν στή δίχη έναντίον του Σωκράτη (βλ. Σχ. κεφ. 2).

Ή υπόθεση εκδικάστηκε στήν Ήλιαία. Ένα τμήμα δηλ. τής Ήλιαίας

από 501 δικαστές με πρόεδρο τόν ἄρχοντα βασιλέα, ἄκουσε ὅλη τή διαδικασία, τούς κατηγοροῦς τοῦ Σωκράτη, τó Σωκράτη καί ἀποφάσισε γιά τήν ποινή. Τό δικαστήριο τῶν ἡλιαστῶν εἶχε ὅλα τά μειονεκτήματα, πού ἔχουν τά δικαστήρια, πού δέν ἀποτελοῦνται ἀπό ἐπαγγελματίες δικαστές, καί κυρίως ἓνα τέτοιο δικαστήριο δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τήν ἐπίδραση τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἡ κατηγορία γιά ἀσέβεια ἦταν «ἀγῶν τιμητός», δηλ. ἡ ποινή ἔπρεπε νά ὑπολογιστεῖ ἀπό τó δικαστήριο, σ' ἀντιθέση μέ τόν «ἀτίμητον ἀγῶνα», στόν ὅποιο ἡ ποινή ἦταν καθορισμένη ἀπό τó νόμο. Στόν «τιμητὸν ἀγῶνα» πρότεινε μιά ποινή ὁ κατήγορος, στήν περίπτωση τοῦ Σωκράτη ὁ Μέλητος πρότεινε τó θάνατο, καί ὅταν τó δικαστήριο ἔκρινε ἔνοχο τόν κατηγορούμενο, τότε αὐτός εἶχε τó δικαίωμα νά προτείνει γιά τόν ἑαυτόν του μιά ἄλλη ἐλαφρότερη ποινή. Στήν Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη τά κεφ. 25 - 28 ἀποτελοῦν τήν «ἀντιτιμῆσιν». Ἐδῶ ὁ Σωκράτης μποροῦσε νά προτείνει γιά τόν ἑαυτόν του τήν ποινή τῆς ἐξορίας ἢ τῆς φυλακίσεως. Καί εἶναι βέβαιο ὅτι στίς δίκες αὐτές ὁ κατήγορος πρότεινε πολύ αὐστηρή ποινή μέ τή σκέψη ὅτι ὁ κατηγορούμενος θά προτείνει μιά ἐλαφρότερη. Τό δικαστήριο εἶχε τó δικαίωμα νά ἐκλέξει μιά ἀπό τίς δύο ποινές, ἀλλά δέν μποροῦσε νά ἐπιβάλλει ἄλλη ποινή.

Ὁ Σωκράτης ὅμως ἀπολογήθηκε, ὅπως ἐπιβάλλει ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ συνέπεια καί ἡ εὐθύνη στούς μεγάλους καί πρότεινε ἀντί ποινῆς νά τοῦ προσφερθεῖ ἡ τιμή, πού ἡ πολιτεία πρόσφερε στούς εὐεργέτες της, δηλ. νά σιτίζεται στό πρυτανεῖο τῆς πόλεως. Καί γιά νά καλύψει τó δικονομικό τύπο πρότεινε ἓνα ἀσήμαντο πρόστιμο. Εἶναι σχεδόν βέβαιο ὅτι ὁ Σωκράτης θά εἶχε ἀποφύγει τó θάνατο, ἂν εἶχε προτείνει τήν ποινή τῆς ἐξορίας, γιατί τó πιθανότερο εἶναι ὅτι τά αἴτια τῆς κατηγορίας τοῦ Σωκράτη ἦταν πολιτικά καί οἱ ἀντίπαλοί του θά ἦταν ικανοποιημένοι, ἂν πετύχαιναν τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν Ἀθήνα.

Στή γραφή ὁ Σωκράτης δέν κατηγορεῖται καθαρά ὡς ἄθεος, ἀλλά μᾶλλον ὡς ἀνορθόδοξος, δέν ἀναγνωρίζει δηλ. τούς ἐπίσημους θεούς τῆς πόλεως, ἀλλά εἰσάγει ἄλλες νέες θεότητες. Τό δεύτερο σκέλος τῆς κατηγορίας ἦταν ὅτι ἀσκεῖ κακή ἐπίδραση στούς νέους. Στήν Ἀπολογία του ὁ Σωκράτης μέ λογική ἀνάλυση, μέ ἐρωτήσεις καί ἀπαντήσεις, ἀντικρούει μέ ἔμμεσο τρόπο τήν κατηγορία τῆ σχετική μέ τή θρησκευτικότητά του. Γιά τó σκέλος τῆς κατηγορίας, πού ἀναφέρεται στή διαφθορά τῶν νέων, ὁ Σωκράτης περιγράφει τόν τρόπο πού ἐπικοινωνοῦσε μέ τούς συμπολίτες του καί τó σκοπό πού ἐπιδίωκε καί ἔτσι προκύπτει φανερά ὅτι δέ διέφθειρε τούς νέους. Γιά τó

θρησκευτικό μέρος της κατηγορίας θά μπορούσε νά πει κανείς ότι ο Σωκράτης, πού θεωρούσε τή λογική του ανθρώπου τό άνωτερο κριτήριο της συμπεριφοράς του, δέ θά είχε αποφύγει τήν άμφισβήτηση του πανθέου του Όλύμπου. Αυτό πιθανώς τό νόημα έχει τό «δαμόνιον» δηλ. ή έσωτερική φωνή πού ένιωθε μέσα του από νέος ο Σωκράτης και ή όποία τον έμπόδιζε από πράξεις και ποτέ δέν τον έξωθούσε σέ πράξεις. Τό «δαμόνιον» του Σωκράτη είναι πράγματι νέα θεότητα, δηλ. ή θεότητα. Άλλά και τους έπίσημους θεούς της πόλεως τιμούσε ο Σωκράτης και θυσίαζε, όπως μάς λέει ο Ξενοφώντας, και στό σπίτι του και στους κοινούς βωμούς της πόλεως. Σίγουρα όμως ή θρησκευτικότητα του Σωκράτη δέν ήταν όμοια μέ τήν πίστη του άπλου ανθρώπου.

Γιά τήν κατηγορία ότι ο Σωκράτης άσκούσε κακή επίδραση στους νέους δέν προκύπτουν πολλά συγκεκριμένα στοιχεία από τήν Άπολογία. Στο κεφ. 21 ο Σωκράτης λέει: «Δέν συχώρεσα τίποτε ένάντιο στή δικαιοσύνη, ούτε σέ άλλον ούτε σέ κανένα άπ' αυτούς πού, για νά μέ διαβάλουν, τους λένε μαθητές μου». Αυτό δείχνει ότι ή κοινή γνώμη απέδιδε στό Σωκράτη ευθύνη για πράξεις ατόμων πού τον συναναστρέφονταν. Και είναι αλήθεια ότι όρισμένοι από τον κύκλο του Σωκράτη, πού είχαν βασικό κίνητρο τίς ατομικές τους φιλοδοξίες, έβλαψαν πολύ τή δημοκρατία και τους συμπολίτες τους. Τά όνόματα του Άλκιβιάδη και του Κριτία τά θυμόνταν οι Άθηναίοι μέ άγανάκτηση, καθώς ήταν συνδεδεμένα μέ τήν καταστροφή των Άθηνων στον Πελοποννησιακό πόλεμο και μέ τό κράτος του τρόμου που άκολούθησε.

Έξάλλου είναι βέβαιο ότι ο Σωκράτης, άν και γεννήθηκε και έδρασε σέ μία δημοκρατία, στήν όποία ή έλευθερία του λόγου ήταν εξασφαλισμένη, όμως επέκρινε έμμεσα τή δημοκρατία, άφου επέκρινε τό σύστημα έκλογής αρχόντων μέ κληρο και δίδασχε ότι για κάθε τι υπάρχει ο είδήμων και ότι οι πολλοί δέν έχουν έγκυρες γνώσεις. Συνεπώς οι άκροατές του Σωκράτη σχημάτιζαν τή γνώμη ότι ή πολιτική δέν μπορεί νά είναι στά χέρια των πολλών, όπως συνέβαινε στή δημοκρατία της Άθήνας. Άλλά ο Σωκράτης και οι μαθητές του έλεγχαν τίς γνώσεις των πολλών και τον τρόπο της ζωής τους και άποδείκνυαν τήν άγνοιά τους και τήν άδιαφορία τους για τήν άρετή. Έτσι αυξάνονταν οι έχθροι του Σωκράτη.

Τό κύρος του Σωκράτη στήν Άθήνα αυτή τήν έποχή πρέπει νά ήταν πολύ μεγάλο, άφου είχε θεωρηθεί μέ χρησμό του μαντείου των Δελφών ως ο σοφότερος άπ' όλους. Ο άφοσιωμένος μαθητής του Σωκράτη Χαιρεφώντας πήγε στους Δελφούς και ζήτησε νά μάθει άν υπήρχε άλλος σοφότερος ά-

πό τό Σωκράτη. Καί ἡ ἀπάντησις τοῦ μαντείου ἦταν ὅτι κανένας δέν εἶναι σοφότερος ἀπό τό Σωκράτη. Ὁ Σωκράτης ξαφνιάστηκε ἀπό τήν ἀπάντησις καί ἄρχισε νά ἐξετάζει τή σοφία τῶν Ἀθηναίων, γιά νά καταλάβει τό νόημα τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ. Ἡ ἐξέτασις αὐτή αὐξήσῃ τήν ἀντιδημοσιότητά του, καθὼς ἀποδείκνυε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δέν εἶχαν αὐτογνωσία.

Τό 399 π.Χ. ἡ δημοκρατία δέν εἶχε τήν παλιά της αὐτοπεποίθησις. Θυμόνταν τά ὑποὺλα πλήγματα, πού εἶχε δεχτεῖ ἀπό τίς ὀλιγαρχικές συνωμοσίες. Τά τείχη ἦταν γκρεμισμένα καί ἡ ἀπειλή νέας ἐπεμβάσεως τῆς Σπάρτης προκαλοῦσε νευρικότητα. Οἱ ἐχθροί τοῦ δήμου Ἀλκιβιάδης, Κριτίας, Χαρμίδης συνδεόνταν ἀπό τήν κοινή γνώμη μέ τό δάσκαλό τους, τό Σωκράτη. Ἡ ἀμνηστία ὅμως τοῦ 403 π.Χ. δέν ἐπέτρεπε νά κατηγορηθεῖ κανείς γιά πολιτικό ἀδίκημα. Ἐτσι ὁ Σωκράτης δέν μπορούσε νά κατηγορηθεῖ φανερά ὅτι μέ τή διδασκαλία του ὑπονόμευε τό ἰσχύον πολιτικό σύστημα. Γι' αὐτό οἱ δημοκρατικοί κατηγοροῦσαν τό Σωκράτη γιά ἀσέβεια. Ἀλλά στόν πολύ κόσμο, ἀπό τόν ὅποιο θά προέρχονταν καί οἱ δικαστές, εἶχε ἤδη δημιουργηθεῖ προκατάληψις, ἐπειδή ὁ Σωκράτης ἦταν ὁ δάσκαλος τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας. Πρωτεργάτης τῆς κατηγορίας πρέπει νά ἦταν ὁ Ἄνυτος, ἀλλά ἐπειδή ὁ ἴδιος ἦταν πολιτικός, παρουσιάστηκε ὁ Μέλητος ὡς ἐπίσημος κατήγορος τοῦ Σωκράτη. Ἀπό τό κεφ. 25 τῆς Ἀπολογίας φαίνεται ὅτι ὁ Μέλητος δέν εἶχε ἰσχυρά ἐπιχειρήματα καί ὅτι, ἂν δέν ὑποστήριζαν τήν κατηγορία ὁ Ἄνυτος καί ὁ Λύκωνας, ὁ Μέλητος θά ἔχανε ἴσως τή δίκην στήν πρώτη της φάσις.

Ἀπό τίς ἀρχαίες πληροφορίες πού ἔχομε, μόνο ἡ «Σωκράτους κατηγορία» τοῦ Πολυκράτη (387 π.Χ. περίπου) κατηγορεῖ ἄμεσα τό Σωκράτη γιά ἐχθρική θέση ἀπέναντι στό δῆμο τῆς Ἀθήνας. Ἀλλά καί πολύ ἀργότερα, τό 345 π.Χ., ὁ Αἰσχίνης λέει σ' ἕνα λόγο του στούς Ἀθηναίους ὅτι καταδίκασαν σέ θάνατο τό σοφιστή Σωκράτη, γιατί εἶχε ἐκπαιδεύσει τόν Κριτία. Φαίνεται λοιπόν ὅτι καί τό 345 π.Χ. αὐτή ἡ ἄποψις ἐπικρατοῦσε γιά τήν αἰτία τῆς καταδίκης τοῦ Σωκράτη. Ὁ Ξενοφώντας ἐξάλλου προσπαθεῖ ν' ἀπαλλάξει τό Σωκράτη ἀπό κάθε εὐθύνη γιά τήν συμπεριφορά τοῦ Ἀλκιβιάδου καί τοῦ Κριτία καί γράφει σ' Ἀπομνημονεύματα ὅτι αὐτοί οἱ δύο, ὅσο συναναστρέφονταν τό Σωκράτη, μπόρεσαν νά συγκρατήσουν τίς κακές τους ἐπιθυμίες, ἀλλά μετὰ παρασύρθηκαν ἀπό τά πάθη τους καί ἐβλάψαν τήν πατρίδα τους.

Στήν Ἀπολογία (κεφ. 20) ἔχομε τήν πληροφορία ὅτι ὁ Σωκράτης συγκρούστηκε μέ τήν δημοκρατία, ὅταν ὁ λαός, σέ μιά στιγμὴ ὁμαδικῆς παραπλανήσεως, ζητοῦσε νά δικαστοῦν παράνομα ὅλοι μαζί οἱ στρατηγοί, πού

δέν μπόρεσαν νά συγκεντρώσουν τούς ναυαγούς στή ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες (406 π.Χ.). Ἀλλά συγχρούστηκε καί μέ τούς Τριάντα τυράννους μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, ὅταν δέν ὑπάκουσε στή διαταγή τους νά προσαγάγει γιά ἐκτέλεση τό Λέοντα τό Σαλαμίνιο. Συνεπῶς ὁ Σωκράτης, ὅπως καί ἄλλοι μεγάλοι ἄντρες, δέν μπορούσε νά ἐνταχτεῖ στά διάφορα πολιτικά σχήματα, ἀλλά ζοῦσε σ' ἕνα δικό του κόσμο, πού δέν κάνει λάθη καί δέν ἔχει ἀτέλειες καί ἀγωνίζονταν νά βελτιώσει τήν πνευματική καί ἠθική κατάσταση τῶν πολλῶν. Ἐνας τέτοιος τρόπος ζωῆς ὀδηγεῖ σέ ἀντίθεση μέ τήν πραγματικότητα. Ἀλλά ἡ δημοκρατία τοῦ 399 π.Χ. δέν εἶχε τήν ψυχραιμία, πού χρειάζονταν γιά νά διακρίνει μεταξύ ἑνός στοχαστή, πού πρέπει νά εἶναι ἐλεύθερος μέσα στή δημοκρατία, καί ἑνός ἐπικίνδυνου ἀνατροπέα τῆς καθεστηκυίας τάξεως, πού δέ φαίνεται πιθανό ὅτι ἦταν ὁ Σωκράτης. Ἐξάλλου δέ φαίνεται τελειῶς λογική καί δίκαιη ἡ σύνδεση τῆς ἀντιπατριωτικῆς δράσεως τοῦ Κριτία καί τοῦ Ἀλκιβιάδη μέ τό δάσκαλό τους τό Σωκράτη.

Ὅπωςδήποτε τό θέμα τῆς δίκης καί τῆς καταδίκης τοῦ Σωκράτη συγκινεῖ ὅλες τίς ἐποχές καί γίνονται νέες μελέτες σ' ὅλον τόν κόσμο. Ἡ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη, ὅπως τή συνέθεσε ὁ Πλάτωνας, ἦταν περήφανη καί ἀντάξια τοῦ μεγαλείου τοῦ χαρακτήρα του. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν σέ θάνατο μᾶλλον ἐπειδή ὁ ἴδιος δέν πρότεινε γιά τόν ἑαυτόν του ποινή, πού νά ικανοποιεῖ τό κοινό αἶσθημα. Ἐνα μήνα μετά τή δίκη ὁ Σωκράτης, διατηρώντας ἀτάραχο τό ἤρεμο μεγαλεῖο του, ἔπινε τό κώνειο στό δεσμοτῆριο τῆς Ἀθήνας καί δίδαξε ὅτι ἡ συνέπεια στή ζωή εἶναι ὑπέρτατο χρέος. Πολλοί ἱστορικοί καταδίκασαν τήν ἀθηναϊκή δημοκρατία γιά τό θάνατο τοῦ Σωκράτη, ἄλλοι ἐπικρίνουν τήν ἀπόφαση αὐτή τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας, ἀλλά βρῖσκουν καί πολλά ἐλαφρυντικά. Καί πολλοί ἀποροῦν «πῶς ὁ πιό φωτισμένος λαός τῶν ἀρχαίων χρόνων μπόρεσε», μέ τήν καταδίκη τοῦ Σωκράτη, «νά ἐξαπολύσει μιά τέτοια πρόκληση στή παγκόσμια κοινή γνώμη τῶν μεταγενεστέρων χρόνων».

IV. Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

Τά ἔργα τοῦ Πλάτωνα *Ἀπολογία*, *Κρίτωνας* καί *Φαίδωνας* μᾶς παρουσιάζουν στιγμιότυπα ἀπό τίς τελευταῖες μέρες τοῦ Σωκράτη. Μέ τήν *Ἀπολογία* ἔχομε μιά εἰκόνα τῆς δίκης τήν ἀνοιξη τοῦ 399 π.Χ. στήν Ἀθήνα. Μέ τόν Κρίτωνα μεταφερόμαστε στό δεσμοτῆριο τῆς Ἀθήνας σέ μιά

στιγμή, πού οι φίλοι του Σωκράτη είχαν ετοιμάσει τά πάντα γιά τήν απόδρασή του, ενώ ο μέγας δάσκαλος αρνείται νά σώσει τή ζωή του παραβαίνοντας τή διδασκαλία του καί τούς νόμους τής πατρίδας του. 'Ο Φαίδωνας ξετυλίγεται πάλι στό δεσμοτήριο τήν ήμέρα πού ο Σωκράτης έπιο τό κώνιο. Τά τρία αυτά έργα του Πλάτωνα είναι τά βασικότερα γιά τήν γνωριμία μας μέ τό Σωκράτη.

'Ο Πλάτωνας ήταν παρών στή δίχη του Σωκράτη. "Άκουσε τήν άπολογία του καί ίσως μετά δύο ή τρία χρόνια συνέθεσε τό κείμενο, πού έχομε σήμερα. Βέβαια ή Άπολογία του Πλάτωνα δέν είναι κατά λέξη μεταφορά τής πραγματικής άπολογίας του Σωκράτη, αλλά ο Πλάτωνας όπωσδήποτε μιμήθηκε τόν τρόπο του Σωκράτη καί άκολούθησε σέ γενικές γραμμές, όσα είπε ο φιλόσοφος. Πράγματι υπάρχουν στιγμιότυπα στήν Άπολογία, όπου φαίνεται ότι ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί τή φαντασία του, ίσως διότι ήθελε νά κερδίσει τήν κοινή γνώμη τής εποχής του υπέρ του άγαπημένου του δασκάλου, πού άδικα καταδικάστηκε. Έτσι στά κεφ. 11-15 εξετάζεται ο Μέλητος μέ ερωτήσεις καί άπαντήσεις πού του κάνει ο ίδιος ο Σωκράτης καί άποστομώνεται καί ταπεινώνεται. Υπάρχουν επίσης όρισμένα σημεία, στά όποια ο Σωκράτης αυτοεπεινείται (κεφ. 18, 20, 23). Αυτό δέν ταιριάζει στό χαρακτήρα του Σωκράτη, αλλά ήταν μιá άναγνώριση πού ήθελε νά εκφράσει ο Πλάτωνας. Άλλά καί σέ άλλα σημεία μπορεί νά διακρίνει κανείς τήν έλευθερία μέ τήν όποια ο Πλάτωνας συνθέτει τήν άπολογία του Σωκράτη.

Στήν Άπολογία του Πλάτωνα ο Σωκράτης δικαιολογεί τό έργο του ως θεία άποστολή καί εξηγεί στους δικαστές τόν τρόπο τής ζωής του. Άπολογίες του Σωκράτη συνέθεσαν καί άλλοι σύγχρονοι του Πλάτωνα, όπως ο Ξενοφώντας αλλά καί στά χρόνια του Άριστοτέλη καί τών διαδόχων του διάφοροι συγγραφείς, γοητευμένοι άπό τήν προσωπικότητα του Σωκράτη, συνέθεσαν Άπολογίες. Άλλά καί ή αντισωκρατική πλευρά επιδόθηκε στή σύνθεση κατηγοριών εναντίον του Σωκράτη. Έτσι ο σοφιστής Πολυκράτης έγραψε τή φανταστική «Σωκράτους κατηγορία», τήν όποια απέδιδε στον πιό δυναμικό κατηγορο του Σωκράτη, στον Άνυτο.

Η Άπολογία του Πλάτωνα είναι διαρθρωμένη ως εξής: Τό πρώτο κεφάλαιο άποτελεί τό προοίμιο. 'Ο Σωκράτης άνέβηκε στό βήμα, άφου προηγουμένως είχαν άκουστεί οι κατηγοροί του, καί δήλωσε ότι θά μιλήσει μέ τήν απλότητα πού μιλούσε πάντα καί θά πει όλη τήν άλήθεια. Στο κεφ. 2 ο Σωκράτης δηλώνει ότι έχει ν' αντιμετώπισει δύο κατηγορίες: τή συγκεκριμένη του Μελήτου, αλλά καί τή συκοφαντία, πού άπό χρόνια ρίζωσε στήν κοινή γνώμη, ή όποια δέν ξεχώριζε τό Σωκράτη άπό τούς φυσικούς

φιλοσόφους και τούς σοφιστές. Ἔτσι οἱ πολλοὶ πίστευαν πὼς τάχα ὁ Σωκράτης ἐξετάζει τὰ ἐπουράνια καὶ ὅσα κρύβει ἡ γῆ καὶ κάνει τό μαῦρο ἄσπρο κ.ἄ., πού τοῦ φόρτωναν οἱ κωμικοὶ ποιητές, πού σκόπευαν, μ' ἄστεια καὶ ὑπερβολές νά κάμουν τόν κόσμον νά γελάσει.

Στά κεφ. 3-15 ὁ Σωκράτης ἀρνεῖται τήν κατηγορία καὶ δηλώνει ὅτι αὐτά, γιά τὰ ὁποῖα τόν κατηγοροῦν δέν τοῦ πέρασαν ἀπό τό νοῦ, ὅτι ποτέ δέν ἔκαμε τόν δάσκαλο μέ πληρωμή, ὅπως οἱ σοφιστές, ἀλλά, ὅταν ἔμαθε τό χρησμό τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι σοφότερος ἀπ' ὅλους, ἀποφάσισε νά βρεῖ ποιό εἶναι τό νόημα τοῦ χρησμοῦ. Ἐξετάζει ἔτσι τή σοφία τῶν ἄλλων Ἀθηναίων, πολιτικῶν, ποιητῶν, τεχνιτῶν, γιά νά καταλάβει σέ τί ὑπερέχει ὁ ἴδιος, ὥστε νά θεωρεῖται σοφότερος ἀπ' ὅλους ἀπό τό μαντεῖο. Καί βρῆκε ὅτι οἱ ἄλλοι, γνῶριζαν βέβαια τή δουλειά τους, ἀλλά εἶχαν τήν ἀξίωση πὼς ξέρουν καί ὅλα τ' ἄλλα, ἀκόμη καί τὰ πιο μεγάλα (κεφ. 8), ἐνῶ ὁ Σωκράτης εἶχε γνώση τῆς ἄγνοιάς του καί σέ τοῦτο ὑπερεῖχε ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους. Αὐτή ὅμως ἡ ἐξέταση τῆς σοφίας τῶν ἄλλων δημιουργήσε ἀντιπάθειες καί διαβολές ἐναντίον τοῦ Σωκράτη. Στή συνέχεια (κεφ. 11-15) ὁ Σωκράτης, ἀποκρούοντας τήν κατηγορία ὅτι διαφθείρει τούς νέους, ἀποδεικνύει μέ λογική ἀνάλυση ὅτι ὁ Μέλητος δέν ἔχει ἰδέα γιά τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο οἱ νέοι γίνονται καλύτεροι καί οὔτε ἐνδιαφέρθηκε ποτέ γιά τή βελτίωση τοῦ ἥθους τῶν νέων. Ἐπειτα ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κατηγορία πὼς δέν πιστεύει στοὺς θεοὺς τῆς πόλεως, ἀλλά σέ νέες θεότητες, δέν ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ὀλότιστα ἄθεος.

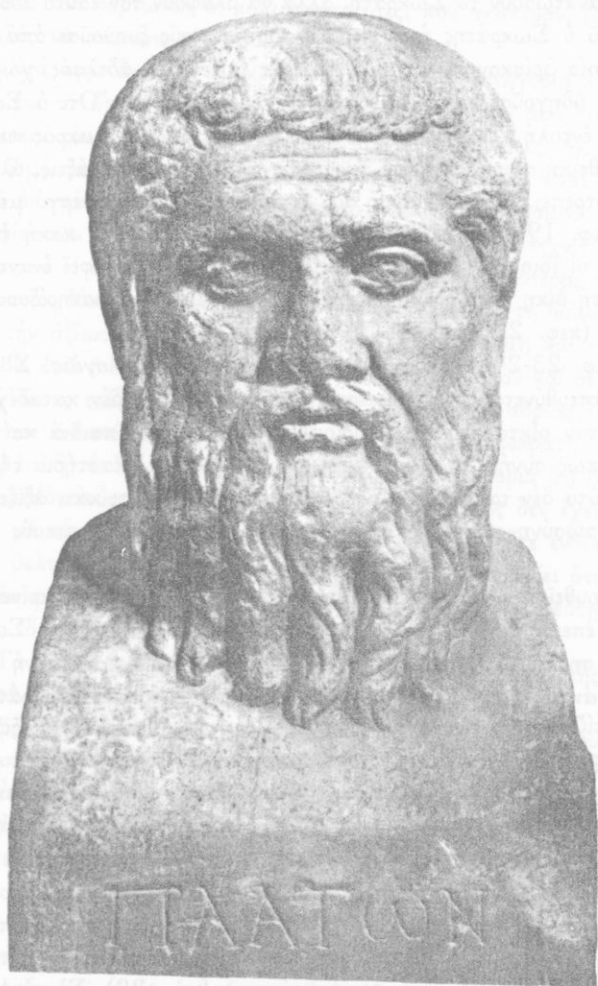
Τά κεφ. 16-22 ἀποτελοῦν τό πιο ἐνδιαφέρον τμήμα τῆς Ἀπολογίας. Σ' αὐτά ὁ Σωκράτης περιγράφει τόν τρόπο τῆς ζωῆς του. Τό ἔργο του, λέει, προκάλεσε τήν ἔχθρα πολλῶν, ἀλλά ἕνας πού ὠφελεῖ τούς ἄλλους δέν πρέπει νά λογαριάζει ἂν θά ζήσει ἢ ἂν θά πεθάνει, παρά μόνο ἂν αὐτό πού κάνει εἶναι δίκαιο καί ἂν ταιριάζει σέ καλό ἄνθρωπο (κεφ. 16). Τῆ σκέψη του αὐτή τεκμηριώνει μέ ἀναφορά στόν Ὅμηρον καί στόν τρόπο πού ὁ ἴδιος ἐκτέλεσε τίς πατριωτικές του ὑποχρεώσεις πρὸς τήν πατρίδα. Στή συνέχεια λέει ὅτι τό φιλοσοφικό του ἔργο τό ἐκτελεῖ μ' ἐντολή τοῦ Θεοῦ τῶν Δελφῶν καί ὅτι δέ θά παρακούσει τή θεία ἐντολή, ἐπειδὴ κινδυνεύει ἡ ζωὴ του. Ὁ Σωκράτης ἐλέγχει τή ζωὴ τῶν συμπολιτῶν του καί τούς λέει ὅτι δέν ἀξίζει νά ἐνδιαφέρονται γιά τὰ χρήματα, ἐνῶ ἀδιαφοροῦν «γιά τήν ὑπόληψη καί τήν τιμὴ, γιά τή φρόνηση καί τήν ἀλήθεια καί γιά τήν ψυχὴ τους πὼς νά τήν καλύτερέσουν» (κεφ. 17). Ὁ Σωκράτης πιστεύει «πὼς τὰ χρήματα δέν κάνουν τήν ἀρετὴ, ἀλλὰ ἡ ἀρετὴ τὰ χρήματα καί ὅλα τ' ἄλλα καλὰ τῶν ἀνθρώπων καί στήν ἰδιωτικὴ ζωὴ καί στή δημόσια» (κεφ. 17). Ὁ Μέλητος

καί ὁ Ἄνυτος δέν μποροῦν νά βλάψουν τὸ Σωκράτη, διότι «δέν εἶναι δυνατό τὸν καλύτερο ἄνθρωπο νά τὸν βλάψει ὁ χειρότερος» (κεφ. 18). Μποροῦν βέβαια νά θανατώσουν τὸ Σωκράτη, ἀλλά θά βλάψουν τὸν ἑαυτό τους περισσότερο, ἀφοῦ ὁ Σωκράτης ἦταν θεόσταλτος καί τούς ξυπνοῦσε ἀπὸ τὴ νάρκη, στὴν ὁποία βρίσκονται καί, σάν πατέρας ἢ μεγάλος ἀδελφός, χωρίς ἰδιοτέλεια, τούς ὀδηγοῦσε στό δρόμο τῆς ἀρετῆς (κεφ. 18). "Οἱ ὁ Σωκράτης ἐκτελεῖ θεῖα ἐντολή προκύπτει καί ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ μικρός νιώθει μέσα του μιὰ θεϊκὴ φωνή, πού τὸν ἀποτρέπει ἀπὸ διάφορες πράξεις, ἀλλά ποτέ δέν τὸν προτρέπει. Αὐτὴ ἡ φωνὴ τὸν ἐμπόδισε νά πάρει ἐνεργὸ μέρος στὰ πολιτικά (κεφ. 19). Ἄν ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη εἶχε κακὴ ἐπίδραση στοὺς νέους, οἱ ἴδιοι οἱ νέοι ἢ συγγενεῖς τους θά εἶχαν στραφεῖ ἐναντίον του. Ἀντίθετα στὴ δίκη εἶναι πολλοὶ παρόντες πρόθυμοι νά ὑποστηρίξουν τὸ δάσκαλό τους (κεφ. 22).

Τὰ κεφ. 23-24 ἀποτελοῦν τὸν ἐπίλογο τῆς Ἀπολογίας. Σ' αὐτά ὁ Σωκράτης ἀπευθύνεται στοὺς δικαστές καί δηλώνει ὅτι δέν καταδέχεται νά προκαλέσει τὸν οἶκτο τοῦ δικαστηρίου, παρουσιάζοντας παιδιὰ καί ἄλλους συγγενεῖς, ὅπως συνήθιζαν ἄλλοι κατηγορούμενοι στὰ δικαστήρια τῆς Ἀθήνας, γιατί αὐτὸ δέν ταιριάζει σέ ἄνθρωπο, πού νομίζει ὅτι κάτι ἀξίζει καί ἐπειδὴ ἡ δικαιοσύνη πρέπει ν' ἀπονέμεται χωρίς συναισθηματικούς ἐπηρεασμούς.

Ἀκολουθεῖ ἡ ψηφοφορία τῶν δικαστῶν καί ὁ Σωκράτης κρίνεται ἔνοχος. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ δίκη γιὰ ἀσέβεια ἦταν «ἀγῶν τιμητός», ὁ Σωκράτης σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καλεῖται νά προτείνει ἄλλη, ἐλαφρότερη ποινὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του, «ἀντιτίμησις» (κεφ. 25 -28). Στὴν ἀντιτίμησις ὁ Σωκράτης προτείνει νά σιτίζεται στό πρυτανεῖο τῆς πόλεως, γιατί πιστεύει ὅτι ἀξίζει αὐτὴ τὴν τιμὴ, ἀφοῦ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἀδιαφόρησε γιὰ προσωπικὲς ἐπιτυχίες καί διακρίσεις καί φρόντισε νά κατευθύνει τούς συμπολίτες του στὴ γνώση τῆς ἀλήθειας καί τὴν πραγματοποίησι τῆς ἀρετῆς. Στὴ συνέχεια ὁ Σωκράτης λέει ὅτι δέν ἀδίκησε ποτέ κανένα μὲ τὴ θέλησή του καί ὅτι θά μπορούσε νά πείσει καί τούς δικαστές του γιὰ τὴν ἀθωότητά του ἂν εἶχε περισσότερο χρόνο στὴ διάθεσή του (κεφ. 23). Τέλος δηλώνει ὅτι δέ φοβάται τὸ θάνατο, ἀφοῦ δέ γνωρίζει ἂν εἶναι καλὸ ἢ κακὸ καί, γιὰ νά εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ δικονομία, προτείνει ἕνα μικρὸ πρόστιμο (κεφ. 28). Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο οἱ δικαστές ψηφίζουν πάλι καί καταδικάζουν τὸ Σωκράτη σέ θάνατο.

Στὰ κεφ. 29-33 ἔχομε τούς τελευταίους λόγους τοῦ Σωκράτη. Πολλοὶ πιστεύουν ὅτι τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Ἀπολογίας εἶναι τελείως φανταστικὸ. Δέν ἐπιτράπηκε δηλ. στό Σωκράτη νά μιλήσει μετὰ τὴν καταδίκη, ἀλλά ὅτι

Ἑρμαϊκή στήλη μέ προτομή τοῦ Πλάτωνα. Εἶναι ἡ πιό ἀθθεντική προτομή πού κατέχουμε. Ρωμαϊκό ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Βρίσκεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο τοῦ Ἀνατολικοῦ Βερολίνου.

ὁ Πλάτωνας τὸν βάζει ν' ἀπευθύνει καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα προφητικά λόγια. "Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἡ δικονομία τῶν Ἀθηναίων ἐπέτρεπε στὸν κατηγορούμενο ν' ἀπευθυνθεῖ στοὺς δικαστές του καὶ μετὰ τὴν καταδίκη. Στὰ κεφ. αὐτὰ ὁ Σωκράτης ἀπευθύνεται πρῶτα στοὺς Ἀθηναίους, πού τὸν καταδίκασαν (κεφ. 29-30) καὶ τοὺς λέει ὅτι γίνονται αἴτιοι νὰ κατηγορηθεῖ ἡ πόλη γιὰ τὸ θάνατο ἑνὸς σοφοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος πεθαίνει χωρὶς μείωση τῆς ἀξιοπρέπειάς του καί, μέ τὴν εἰδική δύναμη, πού ἀποκοτῶν οἱ μελλοθάνατοι, προφητεύει αὐτὰ πού θ' ἀκολουθήσουν τὸ θάνατό του. Στὰ κεφ. 31-33 ἀπευθύνεται στοὺς δικαστές, πού ψήφισαν γιὰ τὴν ἀθώωσή του γιὰ νὰ τοὺς πεῖ ὅτι ἡ θεϊκὴ φωνή, πού νιώθει μέσα του, δέν τοῦ ἐναντιώθηκε στή διάρκεια τῆς ἀπολογίας του καὶ συνεπῶς ὁ θάνατος γιὰ τὸ Σωκράτη εἶναι κάτι καλὸ. Στὴ συνέχεια ἐξηγεῖ μέ λογικὴ ἀνάλυση τὰ ἐνδεχόμενα μετὰ τὸ θάνατο καὶ καταλήγει: «*Τώρα ὅμως ὥρα εἶναι νὰ πηγαίνω ἐγὼ γιὰ νὰ πεθάνω καὶ σεῖς γιὰ νὰ ζήσετε. Ποῖός ἀπὸ μᾶς πηγαίνει στό καλύτερο, κανένας δέν τό ξέρει, παρὰ μόνος ὁ θεός*».

V. ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ

A'	Κεφ.	1.	Προοίμιο.
	Κεφ.	2.	Ποιά ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη.
B'	Κεφ.	3-15.	Ὁ Σωκράτης ἀρνεῖται τὴν κατηγορία.
		α)	3-10. Ἡ προκατάληψη τῆς κοινῆς γνώμης ἐναντίον τοῦ Σωκράτη.
		β)	11-15. Ἡ εἰδικὴ κατηγορία τοῦ Μέλητου.
Γ'	Κεφ.	16-22.	Ὁ Σωκράτης ἀπολογεῖται παρουσιάζοντας τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ τὸ ἔργο του.
Δ'	Κεφ.	23-24.	Ἐπίλογος τῆς Ἀπολογίας.
Ε'	Κεφ.	25-28.	«Ἀντιτίμησις». Ὁ Σωκράτης πρέπει νὰ προτείνει ἄλλη ποινὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του.
Στ'	Κεφ.	29-33.	Τελευταῖοι λόγοι τοῦ Σωκράτη.
		α)	29-30. Πρὸς τοὺς δικαστές πού τὸν καταδίκασαν.
		β)	31-33. Πρὸς τοὺς δικαστές πού ψήφισαν γιὰ τὴν ἀθώωσή του.

Επίσης, ο κ. Παναγιώτης Παπαδόπουλος, πρόεδρος του Συλλόγου Δασκάλων Αιγίου, σημείωσε ότι η παρουσία του κ. Παναγιώτη Παπαδόπουλου στο συνέδριο είναι πολύ σημαντική, καθώς ο κ. Παναγιώτης Παπαδόπουλος είναι ένας από τους πιο έμπειρους εκπαιδευτικούς της Αιγίου και της ευρύτερης περιοχής. Ο κ. Παναγιώτης Παπαδόπουλος είναι ένας από τους πιο έμπειρους εκπαιδευτικούς της Αιγίου και της ευρύτερης περιοχής. Ο κ. Παναγιώτης Παπαδόπουλος είναι ένας από τους πιο έμπειρους εκπαιδευτικούς της Αιγίου και της ευρύτερης περιοχής.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

Κεφ. 1	Προβλήματα	Α
Κεφ. 2	Επίπεδο της γνώσης και η αξιολόγηση της επίδοσης	Κεφ.
Κεφ. 3-10	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	Β
Κεφ. 11-15	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	
Κεφ. 16-21	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	Γ
Κεφ. 22-24	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	Δ
Κεφ. 25-28	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	Ε
Κεφ. 29-30	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	ΣΤ
Κεφ. 31-33	Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης	

Ολοκληρωμένη προσέγγιση της μάθησης

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΩΣΗΣ ΜΑΘΗΣΗ"

ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΙΘΕΝΤΩΝ 1: ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

ΜΕΤΡΟ 1.1: ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΕΡΓΟ: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΠΡΟΤΥΠΟ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ 1.1.1

24

ΠΛΑΤΩΝΑ Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

1. Ὁ Σωκράτης δηλώνει ὅτι δέ γνωρίζει τόν τρόπο πού μιλοῦν στά δικαστήρια καί ὅτι θά μιλήσει στό ὕφος τῶν συζητήσεων πού ἔκανε στήν ἀγορά.

Ποιά ἐντύπωση σᾶς ἔκαναν, ἐσᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τά λόγια τῶν κατηγορῶν μου δέν τό ξέρω· ἐγώ λίγο ἔλειψε νά ξεχάσω κι ὁ ἴδιος ποιός εἶμαι. Τόσο πειστικά μιλούσανε. Μολονότι, ἔτσι νά ποῦμε, δέν εἶπαν τίποτε ἀληθινό. Ἐνα ὁμως θαύμασα προπάντων ἀπό τά πολλά ψεματά τους: τοῦτο πού σᾶς εἶπαν, νά φυλαχθεῖτε μήπως σᾶς γελάσω μέ τή ρητορική μου. Γιατί τό νά μήν ντραποῦν πῶς ἀμέσως τώρα, ὁ ἴδιος ἐγώ, μέ τά πράγματα θά τοῦς βγάλω ψεῦτες, δταν φανῶ πῶς καθόλου δέν εἶμαι τρομερός στά λόγια, αὐτό μου φάνηκε ἡ μεγαλύτερή τους ἀναισχυντία· ἐκτός ἂν ἴσως αὐτοί ὀνομάζουν τρομερό στά λόγια ἐκεῖνον πού λέει τήν ἀλήθεια. Γιατί ἂν αὐτό λένε, τότε κι ἐγώ ἴσως τ' ὀμολογήσω πῶς εἶμαι ρήτορας, ὄχι ὁμως μέ τόν δικό τους τόν τρόπο. Αὐτοί λοιπόν, ὅπως εἶπα, τίποτε σχεδόν ἀληθινό δέν εἶπαν· ἐσεῖς ὁμως θ' ἀκούσετε ἀπό μένα δλη τήν ἀλήθεια, μά τόν Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· ὄχι δηλαδή ὀμιλίες καλοειπωμένες σάν τίς δικές τους, μέ φράσεις καί λέξεις ὁμορφες, οὔτε καλοστολισμένες, μόνο θ' ἀκούσετε λόγια ἀπλά, μέ ὁποια λέξη μου τύχει· γιατί πιστεύω πῶς ὅσα λέω εἶναι δίκαια καί κανεῖς σας ἄς μήν τά περιμένει ἀλλιώτικα. Γιατί δέν ταιριάζει, βέβαια, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σέ τέτοιαν ἡλικία νά παρουσιάζομαι μπροστά σας σάν κανένα παιδάριο, πού τορνεύει τά λόγια του. Καί γι' αὐτό πλῶ σᾶς παρακαλῶ καί σᾶς τό ζητῶ γιά χάρη, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν μ' ἀκούσετε ν' ἀπολογοῦμαι μέ τά ἴδια λόγια πού συνηθίζω νά μιλῶ στήν ἀγορά, μπροστά στά τραπέζια τῶν κολλυβιστῶν, κι ἀλλοῦ, ὅπου πολλοί ἀ-

πό σᾶς μ' ἔχετε ἀκουσμένον, νά μή ξαφνιασθεῖτε καί νά μή θορυβήσετε. Ὁ λόγος εἶν' αὐτός: πρώτη φορά τώρα, πού εἶμαι ἐβδομήντα χρόνων, παρουσιάζομαι μπροστά σέ δικαστήριο· ἀληθινά λοιπόν δέ γνωρίζω καθόλου τή γλώσσα πού μιλοῦν ἐδῶ μέσα. Ὅπως λοιπόν, ἄν ἤμουν στ' ἀλήθεια ξένος καί μιλοῦσα μέ τή γλώσσα καί τόν τρόπο, πού εἶχα ἀνατραφεῖ, θά μέ συχωρούσατε, ἔτσι καί τώρα σᾶς ζητῶ ἕνα πράγμα, δίκαιο κατά τήν γνώμη μου, νά μή κοιτάξετε τόν τρόπο πού μιῶ, καλόν ἢ κακό, ἀλλά μόνο νά προσέξετε ἄν αὐτά πού λέω εἶναι δίκαια ἢ ὄχι· γιατί ἔτσι πρέπει στό δικαστή, ὅπως πρέπει στό ρήτορα νά λέει τήν ἀλήθεια.

2. Ὁ Σωκράτης ἀντιμετωπίζει δύο κατηγορίες: τήν παλιά διαβολή ὅτι εἶναι φυσικός φιλόσοφος κι ἐπομένως ἄθεος καί τήν κατηγορία τοῦ Μελήτου.

Πρῶτα λοιπόν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶναι δίκαιο ν' ἀπολογηθῶ στίς πρῶτες ψευτικές κατηγορίες πού μοῦ κάμανε, καί στούς πρώτους κατηγοροῦς καί ὕστερα στίς ὕστερινές καί στούς ὕστερινούς. Γιατί πολλοί μ' ἔχουν κατηγορήσει σέ σᾶς, καί ἄλλοτε, ἐδῶ καί πολλά χρόνια, χωρίς νά ποῦνε οὔτε μιάν ἀλήθεια· ἐκείνους ἐγώ φοβοῦμαι περισσότερο, παρά αὐτουνούς πού τριγυρίζουν τόν Ἄνυτο, ἄν καί εἶναι καί τοῦτοι φοβεροί. Ἐκεῖνοι ὁμως ἦσαν φοβερότεροι, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐκεῖνοι πού σᾶς παίρνανε ἀπό μικρά παιδιά καί σᾶς πείθανε μέ ψευτικές κατηγορίες γιά μένα, πῶς τάχα εἶναι ἕνας Σωκράτης, σοφός ἄνθρωπος, πού ἐξετάζει τά ἐπουράνια καί γυρεῦει ὅσα κρύβει ἡ γῆ καί τόν ἄδικο λόγο τόν κάμνει δίκαιο. Αὐτοί, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πού μοῦ βγάλανε αὐτό τό ὄνομα, εἶναι φοβεροί κατήγοροί μου· γιατί ὅσοι τοὺς ἀκοῦνε νομίζουν, πῶς αὐτοί πού γυρεοῦν τέτοια πράγματα οὔτε τοὺς θεοὺς πιστεύουν. Ὑστερα οἱ κατήγοροι αὐτοί εἶναι πολλοί καί πολλά χρόνια μέ κατηγοροῦνε καί, τό χειρότερο, σᾶς μιλῆσανε γιά μένα σέ μιᾷ ἡλικία πού τοὺς πιστέψατε περισσότερο, σάν παιδιά πού ἤσαστε, καί μερικοί ἀπό σᾶς νέοι, καί μέ κατηγοροῦσανε, χωρίς νά εἶμαι μπροστά. Καί τό πῖο παράξενο ἀπ' ὅλα εἶναι πῶς οὔτε τά ὀνόματά τους μπορῶ νά τά ξέρω καί νά τά εἰπῶ, παρά ἑνός, πού ἔγραφε κωμωδίες. Ἐκεῖνοι ὁμως πού μέ τά μέσα τοῦ φθόνου καί τῆς διαβολῆς σᾶς ἐπειθαν, καί ὅσοι, ἀφοῦ εἶχαν πεισθεῖ οἱ ἴδιοι, ἐπειθαν ἄλλους, αὐτοί εἶναι οἱ πῖο δύσκολοι ἀπ' ὅλους, γιατί, οὔτε νά παρουσιάσω κανέναν ἀπ' αὐτούς μπορῶ, οὔτε νά τόν βγάλω ψευτή. Ἀλλά εἶναι ἀνάγκη καθαυτῷ νά πολεμῶ μέ σκιές καί νά ἐλέγχω, χωρίς

κανέννας νά μου ἀποκρίνεται. Παραδεχθεῖτε λοιπόν καί σεῖς, ὅτι οἱ κατηγοροί μου εἶναι δύο εἰδῶν, ἐκεῖνοι πού μέ κατηγορήσαν τώρα τελευταῖα κι ἐκεῖνοι πού μέ κατηγοροῦν ἀπό πολύν καιρό, ὅπως σᾶς ἔλεγα. Καί συλλογισθεῖτε, ὅτι πρῶτα πρῶτα πρέπει ν' ἀπολογηθῶ σ' αὐτούς, γιατί κι ἐσεῖς πρωτύτερα καί περισσότερο καιρόν ἀκούσατε τίς δικές τους κατηγορίες, παρά τίς τελευταῖες.

Ἄς εἶναι. Ἄς ἀπολογηθῶ, λοιπόν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί ἄς προσπαθήσω νά βγάλω ἀπό τό μυαλό σας, σέ τόσο λίγη ὥρα, τή διαβολή πού τόσον καιρό ρίζωσε μέσα σας. Καί θά ἐπιθυμοῦσα νά τό καταφέρω, ὅσο μπορέσω μέ τήν ἀπολογία μου, ἄν ἦτανε δυνατό νά βγεῖ τίποτε καλό γιά σᾶς καί γιά μένα· ἀλλά νομίζω πῶς αὐτό εἶναι δύσκολο καί τό καταλαβαίνω καί μοναχός μου, τί σπουδαῖο εἶναι. Ἄς γίνει ὁμως ὅπως θέλει ὁ θεός· ἐγώ πρέπει νά ὑπακούσω στόν νόμο καί ν' ἀπολογηθῶ.

3. Ὁ Σωκράτης δέν εἶχε καμιά σχέση μέ ὅσα ὁ Ἀριστοφάνης τοῦ ἀποδίδει στίς Νεφέλες.

Ἄς ξαναπαίσουμε λοιπόν ἀπό τήν ἀρχή ποιά εἶν' ἐκεῖνη ἡ κατηγορία, πού ἔχει γεννήσει ὄλες τίς διαβολές ἐναντίον μου καί πού ἐπεισε καί τόν Μέλητρο νά μέ φέρει στό δικαστήριο. Καλά! Μέ ποιά λόγια λοιπόν μέ διαβάλανε αὐτοί πού μέ διαβάλανε; Πρέπει νά σᾶς ξαναπῶ λέξη μέ λέξη τήν κατηγορία, ὅπως γίνεται στό δικαστήριο. ΕΙΝΑΙ ΕΝΟΧΟΣ Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΑΚΑΝΕΙ, ΓΙΑΤΙ ΓΥΡΕΥΕΙ ΟΣΑ ΚΡΥΒΕΙ Η ΓΗ ΚΑΙ ΤΑ ΟΥΡΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΔΙΚΟ ΛΟΓΟ ΤΟΝ ΚΑΝΕΙ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΑΥΤΑ ΤΑ ΙΔΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ. Τέτοια εἶναι ἡ κατηγορία. Αὐτά τά πράγματα τά εἶδατε κι ἐσεῖς στήν κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη, εἶδατε κάποιον Σωκράτη νά φέρνεται ἀπάνω στή σκηνή, νά λέει πῶς περιπατεῖ ἀπάνω στόν ἀέρα καί νά φλυαρεῖ ἕνα σωρό φλυαρίες, πού ποτέ δέν μου πέρασαν, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἀπό τό νοῦ μου. Καί δέν τά λέω αὐτά γιά νά ἐξευτελίσω τάχα ὁ Ἴδιος αὐτά τά πράγματα, ἄν βρίσκεται κανέννας πού τά γνωρίζει κι αὐτά, καί νά ξεφύγῃ ἔτσι ἀπό τίς τόσες κατηγορίες τοῦ Μέλητρο. Στ' ἀλήθεια ὁμως, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δέ γνωρίζω τίποτε ἀπό τέτοια πράγματα. Σᾶς βάζω δέ μάρτυρες τούς περισσότερους ἀπό σᾶς καί σᾶς παρακαλῶ νά τά πεῖτε καί νά τά ἐξηγήσετε ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλον, ὅσοι μ' ἔχετε ἀκούσει ποτέ νά μιλῶ, ἔστω καί τό παραμικρό, καί εἶναι πολλοί ἀπό σᾶς τέτοιοι· λέτε λοιπόν ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλον, ἄν καμιά φορά ἀκουσε κανεῖς

από σᾶς ἐμένα νά λέω γιά τέτοια πράγματα, καί ἀπ' αὐτά θά καταλάβετε ὅτι τέτοια εἶναι καί τ' ἄλλα ποῦ λέει γιά μένα ὁ κόσμος.

4. Ὁ Σωκράτης δέν ἐκπαιδεύει νέους μέ πληρωμή, ὅπως ὁ Γοργίας, Πρόδικος κ.ἄ., οὔτε παραδέχεται ὅτι γνωρίζει τήν τέχνη τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων.

Ἄλλά οὔτε ἀπ' αὐτά εἶναι τίποτε σωστό, καί ἂν ἴσως ἀκούσατε νά λένε, πῶς ἐγώ καταπιάνομαι νά κάμω τό δάσκαλο μέ πληρωμή, οὐδέ τοῦτο εἶν' ἀλήθεια. Ἐπειδή κι αὐτό δέ μοῦ φαίνεται ἄσχημο, ἂν εἶναι κανένας ἱκανός νά κάνει τό δάσκαλο, ὅπως ὁ Γοργίας ὁ Λεοντίνος καί ὁ Πρόδικος ὁ Κεῖος καί ὁ Ἴππίας ὁ Ἡλεῖος. Γιατί καθένας ἀπ' αὐτούς, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶναι ἱκανός νά γυρίζει ἀπό πολιτεία σέ πολιτεία καί νά πείθει τούς νέους, ἐκείνους πού εἶν' ἐλεύθεροι ν' ἀκολουθοῦν ὅποιον θέλουν, ν' ἀφήνουν τίς παλιές τους συντροφιές καί νά πηγαίνουν μαζί τους καί ὄχι μόνο νά τούς πληρώνουν μά καί νά τούς τό χρωστοῦν γιά χάρη. Καί εἶναι καί κάποιος ἄλλος ἐδῶ σοφός ἀπό τήν Πάρο, πού ἔμαθα πῶς ἦλθε στόν τόπο μας. Γιατί ἔτυχε νά συνομιλήσω μ' ἕναν, τόν Καλλία, τόν γιό τοῦ Ἴπποκόμου πού ἔχει πληρώσει στούς σοφιστές περισσότερα χρήματα ἀπό ὄλους τούς ἄλλους μαζί. Τόν ἐρώτησα λοιπόν (γιατί ἔχει δύο γιούς): Καλλία, τοῦ εἶπα, ἂν τά δύο σου παιδιά ἦτανε πουλάρια ἢ μοσχαράκια, θά εἶχαμε νά τούς πάρουμε μέ πληρωμή, κάποιον γιά νά τά μεγαλώσει ὁμορφα καί καλά, ὅπως τούς πρέπει· κι αὐτός θά ἦτανε βέβαια ἢ Ἴπποκόμος ἢ γεωργός· τώρα πού εἶναι ἄνθρωποι, σάν ποιόν παιδαγωγό ἔχεις στό νοῦ σου νά τούς πάρεις; Ποιός εἶναι πού κατέχει τήν ἐπιστήμη νά τούς ἀναθρέψει, σάν ἄνθρώπους καί σάν πολῖτες· γιατί νομίζω πῶς ἀφοῦ ἀπόκτησες τά παιδιά σου θά ἔχεις συλλογισθεῖ ὅλα αὐτά. Ἐπάρχει λοιπόν κανένας, εἶπα ἐγώ, ἢ ὄχι; Βέβαια, μοῦ εἶπε ἐκεῖνος. Καί ποιός εἶν' αὐτός, εἶπα ἐγώ, καί ἀπό ποῦ; Καί πόσα παίρνει γιά τή διδασχά; — Ὁ Εὐθηνος, Σωκράτη, μοῦ εἶπε, ἀπό τήν Πάρο καί παίρνει πέντε μνές. Κι ἐγώ μακάρισα τόν Εὐθηνο, ἂν ξέρει σ' ἀλήθεια τέτοια τέχνη καί διδάσκει τόσο κατάλληλα. Γιατί κι ἐγώ ὁ ἴδιος θά καμάρωνα καί θά περφηφανεύομουν, ἂν τά ἦξερα αὐτά. Μά δέν τά ξέρω, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι.

5. Η προκατάληψη έναντίον τοῦ Σωκράτη δημιουργήθηκε ἀπό τό χρησμό τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν.

Ἴσως ὅμως κάποιος ἀπό σᾶς θά μοῦ ἔλεγε: Μά λοιπόν ποιὰ εἶναι ἡ δική σου δουλειά, Σωκράτη; καί γιατί σοῦ ἔχουνε βγάλει αὐτές τίς διαβολές; Γιατί ἂν δέν καταγινώσουν σέ τίποτε σπουδαιότερο ἀπό τούς ἄλλους, δέ θά ἔβγαζες τέτοια φήμη καί δέ θά γινότανε τόσοσ λόγος γιά σένα, ἂν δέν ἔκανες τίποτε ἀλλιώτικο ἀπ' τόν ἄλλο κόσμο. Πές μας λοιπόν ἐσύ τί εἶναι αὐτό, γιά νά μή λέμε κι ἐμεῖς γιά σένα ὅ,τι μᾶς κατέβει στό κεφάλι. Ὅποιος τά πεί αὐτά θά ἔχει δίκαιο μοῦ φαίνεται καί γι' αὐτό θά προσπαθῆσω νά σᾶς ἀποδείξω τί εἶν' ἐκεῖνο πού καί τό ὄνομα μοῦ ἔχει βγάλει αὐτό καί τίς διαβολές. Ἀκοῦστε λοιπόν.

Ἴσως θά φανῶ σέ μερικούς πώς χωρατεύω, νά ξέρετε ὅμως καλά πώς θά σᾶς πῶ ὅλη τήν ἀλήθεια. Γιατί ἐγώ ἔχω βγάλει αὐτό τό ὄνομα, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γιά κάποια σοφία πού ἔχω. Τί εἶδος λοιπόν σοφία εἶναι αὕτη; Εἶναι ἴσως ἀνθρώπινη σοφία, καί τῶντι κοντεύω νά ἔχω αὕτη τήν σοφία· αὐτοῖ ὅμως, πού σᾶς ἔλεγα τώρα, φαίνεται νά ἔχουν κάποια σοφία ἀνώτερη ἀπό τήν ἀνθρώπινη ἢ δέν ἔχω τί νά πῶ· γιατί ἐγώ τουλάχιστον δέν τήν ξέρω καί ὅποιος τό λέει, λέει ψέματα καί τά λέει γιά νά μέ διαβάλλει. Καί σᾶς παρακαλῶ, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μήν ταραχθεῖτε, ἀκόμα κι ἂν σᾶς φανεῖ πώς λέω κάτι τι ὑπερβολικό, γιατί τά λόγια πού θά σᾶς πῶ δέν εἶναι δικά μου. Εἶναι λόγια κάποιου, πού τοῦ ἔχετε μεγάλη ἐμπιστοσύνη. Γιατί γιά τή δική μου σοφία, ἂν ἔχω κάποια κι ἂν ἀξίζει τίποτε, θά σᾶς φέρω μάρτυρα τόν θεό τῶν Δελφῶν. Τόν Χαιρεφῶντα τόν γνωρίζετε βέβαια. Ἦτανε φίλος μου ἀπό νέος καί φίλος τῶν δημοκρατικῶν καί μαζί σας ἐξορίσθηκε καί μαζί σας ξαναγύρισε. Καί ξέρετε δά τί ἀνθρώπος ἦτανε ὁ Χαιρεφῶν πόσο ἦτανε ἀκράτητος σ' ὅτι κι ἂν ἐπιχειροῦσε. Καί λοιπόν κάποτε πῆγε καί στούς Δελφούς καί τόλμησε νά ρωτήσῃ τό μαντεῖο γι' αὐτό τό ζήτημα· καί μή ξαφνιασθεῖτε γι' αὐτό πού θά σᾶς πῶ, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. Ρώτησε δηλαδή ἂν εἶναι κανένας σοφότερος ἀπό μένα. Ἡ Πυθία λοιπόν ἀποκρίθηκε, πώς κανένας δέν εἶναι σοφότερος. Καί γι' αὐτό τό πράγμα σᾶς φέρνω μάρτυρα τόν ἀδελφό του, αὐτόν ἐδῶ, γιατί ἐκεῖνος εἶναι πεθαμένος. ✕

6. Ὁ Σωκράτης, γιά νά καταλάβει τό νόημα τοῦ χρησμοῦ, ἐξετάζει πολιτικούς πού εἶχαν φήμη γιά σοφία καί συμπεραίνει ὅτι ὑπερέχει στή σο-

οία, γιατί αυτός είχε γνώση τῆς ἄγνοιάς του.

Καθώς θά ἰδεῖτε ἔχω τόν λόγο μου πού σᾶς τά λέω αὐτά· γιατί θέλω νά σᾶς ἐξηγήσω ἀπό πού ἔχει βγεῖ ἡ κατηγορία πού μοῦ κάνουν. Ὅταν ἄκουσα ἐγώ τά λόγια αὐτά, εἶπα μέ τόν νοῦ μου: Τί εἶν' αὐτά τάχα πού λέει ὁ Θεός καί τί ἐννοεῖ, γιατί ἐγώ δέν καταλαβαίνω νά εἶμαι σοφός, οὔτε λίγο, οὔτε πολύ. Τί θέλει νά πεί λοιπόν, ὅταν λέει πώς ἐγώ εἶμαι ὁ πιό σοφός ἀπ' ὄλους; γιατί βέβαια δέ λέει ψέματα· δέν εἶναι δυνατό νά πεί ψέματα. Καί γιά πολύν καιρόν ἀποροῦσα τί τάχα ἤθελε νά πεί τό μαντεῖο· πολύ πιό ὕστερα ἄρχισα νά καλοεξετάζω τό πράγμα, ὅπως θά σᾶς πῶ. Πῆγα σέ κάποιον ἀπ' αὐτούς πού περνοῦνε γιά σοφοί, γιά νά μπορέσω ἐκεῖ, ἄν ἦταν δυνατόν, νά βρῶ λάθος στό μαντεῖο καί νά τοῦ πῶ: «Νά, αὐτός εἶναι πιό σοφός ἀπό μένα κι ἐσύ εἶπες πώς εἶμαι ἐγώ». Καθώς τόν ἐξέταξα λοιπόν (καμιά ἀνάγκη δέν εἶναι νά σᾶς τόν πῶ μέ τό ὄνομα του· ἦταν ἓνας ἀπό τούς πολιτικούς, καί ἐξετάζοντάς τον, μοῦ ἔκαμε τήν ἐντύπωση πού θά σᾶς πῶ, ὃ ἄνδρες Ἄθηναῖοι) καί καθώς μιλοῦσα μ' αὐτόν μοῦ φάνηκε πώς ὁ ἄνθρωπος αὐτός περνάει γιά σοφός στούς ἄλλους καί μάλιστα στόν ἑαυτόν του, μά στ' ἀλήθεια δέν εἶναι. Καί ὕστερα προσπάθησα νά τοῦ ἀποδείξω, ὅτι ἐνόμιζε πώς εἶναι σοφός, δέν ἦταν ὁμοῦ. Ἀπό τότε κι αὐτός μ' ἐχθρεύθηκε καί ἄλλοι πολλοί πού ἦσαν μπροστά. Ἐγώ λοιπόν, καθώς ἐφευγα, ἔλεγα μέ τόν ἑαυτό μου, πώς ἀπ' αὐτόν τόν ἄνθρωπο εἶμαι σοφότερος· γιατί κανένας ἀπό τούς δυό μας σχεδόν δέν ξέρει τίποτε ὠραῖο ἢ καλό· αὐτός ὁμοῦ νόμιζε πώς κάτι ξέρει χωρίς νά ξέρει ἐνῶ ἐγώ, καθώς δέν ξέρω, ἔτσι οὔδέ νομίζω πώς ξέρω. Μοῦ φαίνεται λοιπόν πώς ἀπ' αὐτόν εἶμαι λιγάκι σοφότερος δηλαδή τοῦτο μόνο, πώς τουλάχιστο δέ νομίζω πώς ξέρω ἐκεῖνα πού δέν ξέρω. Ὑστερ' ἀπ' αὐτόν ἐπῆγα σέ ἄλλον ἀπό κείνους πού περνοῦν γιά σοφότεροι κι ἀπ' αὐτόν καί τά ἴδια πάλι κι ἀπαράλλακτα βρῆκα. Καί ἐδῶ ἔγινα πάλι μισητός καί σέ τοῦτον καί σέ ἄλλους.

7. Οἱ ποιητές δέν μποροῦσαν νά δώσουν μιᾶ ἐξήγηση γιά τά ἔργα τους.

Ὑστερα ἀπ' αὐτά, ἐξακολούθησα νά πηγαίνω σ' ἄλλους. Τό αἰσθανόμενον πώς γινόμενον μισητός κι εἶχα λύπη γι' αὐτό καί κάποιο φόβο, ἐνόμιζα ὁμοῦ πώς ἔπρεπε πρῶτα ἀπ' ὅλα νά τιμῆσω τό χρησμό τοῦ θεοῦ. Ἄς πάω λοιπόν, ἔλεγα, σέ ὄλους ὅσοι νομίζουν πώς ξέρουں κατιτί, γιά νά ξεδιαλύσω τί λέει ὁ χρησμός. Καί, μά τόν Κῦνα, ὃ ἄνδρες Ἄθη-

ναῖοι, (γιατί σ' ἐσᾶς πρέπει νά πῶ τήν ἀλήθεια), νά ποιά ἐντύπωση μοῦ κάμανε: οἱ πῖο διάσημοι ἀπ' αὐτούς μοῦ φάνηκαν πώς ἀπάνω κάτω δέν ἤξεραν νά μοῦ ποῦν τίποτε σωστό, δταν ἐγώ γύρευα τό νόημα τοῦ θεοῦ, κι οἱ ἄλλοι πού περνοῦνε γιά χειρότεροι μοῦ φάνηκαν πώς βρίσκονται πῖο σιμά στή φρόνηση. Πρέπει λοιπόν νά σᾶς περιγράψω ὅλες μου τίς περιπλανήσεις, γιατί εἶναι κόποι πού ἔκαμα, γιά νά γίνει ἀκλόνητη μέσα μου ἡ μαντεία. Ὑστερ' ἀπ' τοὺς πολιτικούς πῆγα στοὺς ποιητές, καί τῶν τραγωδιῶν καί τῶν διθυράμβων καί στοὺς ἄλλους δλους, μέ τήν ἰδέα πώς ἐδῶ πιά, φῶς φανερά, θά πιάσω τόν ἑαυτόν μου ἀμαθέστερο ἀπό κείνους. Ἀφοῦ πῆρα λοιπόν τά πῖο καλοκαμωμένα ποιήματά τους, τοὺς ρώτησα τό νόημά τους γιά νά μάθω κιόλα κάτι ἀπ' αὐτούς. Ντρέπομαι, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά σᾶς πῶ τήν ἀλήθεια καί δμως πρέπει νά σᾶς τήν πῶ. Μπορεῖ νά πεῖ κανένας πώς οἱ ἄλλοι πού ἤσαν μπροστά μποροῦσαν νά μιλήσουν καλύτερα γι' αὐτά παρά ἐκεῖνοι πού τά εἶχαν κάνει. Κατάλαβα λοιπόν πάλι, πολύ σύντομα, καί γιά τοὺς ποιητές, ὅτι τά ποιήματά τους δέν τά κάνουν, ξέροντας οἱ ἴδιοι τί κάνουν, ἀλλ' ἔτσι φυσικά, ἀπό θεία ἔμπνευση, σάν τοὺς μάγους δηλαδή καί τοὺς προφήτες· λένε πολλά καί ὠραῖα πράγματα, μά κι οἱ ἴδιοι δέν ξέρουν τί λένε. Αὐτά μοῦ φάνηκε πώς παθαίνουν καί οἱ ποιητές. Καί κοντά σ' ἄλλα πράγματα κατάλαβα, πώς αὐτοὶ νομίζουν, ὅτι μέ τήν ποίηση εἶναι σοφότατοι ἄνθρωποι καί σ' ἄλλα πράγματα πού δέν ἤσαν. Ἐφυγα λοιπόν κι ἀπό ἐδῶ, μέ τήν ἰδέα πώς κι ἀπ' αὐτούς εἶμαι ἀνώτερος, κατά τό ἴδιο πράγμα πού εἶμαι κι ἀπό τοὺς πολιτικούς.

8. *Οἱ τεχνίτες ἤξεραν τήν τέχνη τους, ἀλλά φαντάζονταν ὅτι ἤξεραν τά πάντα, ἀκόμη καί τά πῖο σπουδαῖα.*

Στό τέλος πῆγα στοὺς τεχνίτες· καταλάβαινα καί ὁ μόνος μου πώς ἀπό τέτοια δουλειά δέν ἐγνώριζα τίποτε καί ἤξερα πώς αὐτούς θά τοὺς βρῶ νά γνωρίζουν πολλά καί ὠραῖα πράγματα. Καί ὅσο γιά αὐτό δέ γελᾶσθηκα, ἀλλά κι αὐτοὶ γνωρίζανε ἐκεῖνα πού δέν ἐγνώριζα ἐγώ καί σ' αὐτά ἤσαν σοφότεροι ἀπό μένα. Μοῦ φάνηκε ὁμοίως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πώς κι αὐτοὶ, οἱ καλοὶ τεχνίτες, εἶχανε τό ἴδιο ἐλάττωμα μέ τοὺς ποιητές· δηλαδή μέ τό νά δουλεύουν καλά στήν τέχνη τους, καθένας ἀπ' αὐτοὺς εἶχε τήν ἀξίωση πώς ξέρεي κι ὅλα τ' ἄλλα, καί τά πῖο μεγάλα ἀκόμα, καί τό ἐλάττωμά τους αὐτό τοὺς χαλοῦσε κι ἐκεῖνα πού ἤξεραν ἀκό-

μα. Ὡστε μέ κάμανε νά συλλογίζομαι τό χρησμό καί νά λέω μέ τόν ἑαυτό μου, τί τάχα νά προτιμήσω: νά μείνω ὅπως εἶμαι, χωρίς νά ξέρω ὅσα ξέρουν ἐκεῖνοι, ὅτε πάλι νά μήν ξέρω ὅσα ἐκεῖνοι δέν ξέρουν, ἢ νά τά ἴχω καί τά δύο σάν κι ἐκείνους. Εἶπα λοιπόν στόν ἑαυτό μου, λογαριάζοντας καί τόν χρησμό, πώς καλύτερα εἶναι νά μείνω ὅπως εἶμαι.

9. Ὁ Σωκράτης, μ' αὐτή τήν εξέταση τῶν συμπολιτῶν του, ἀπόκτησε ἐχθρούς, ἀλλά κατάλαβε ὅτι ἡ γνώση τῆς ἀγνοίας ἦταν ἡ σοφία, πού ἐνοουῶσε ὁ χρησμός.

Ἄπ' αὐτήν ἐδῶ λοιπόν τήν εξέταση πού ἔκαμα, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μοῦ ἔχουν γεννηθεῖ ἐναντίον μου πολλές ἐχθρες, τόσο δυσάρεστες καί βαριές, πού μοῦ γέννησαν ἕνα σωρό διαβολές καί μοῦ βγάλανε καί τ' ὄνομα πώς εἶμαι σοφός. Γιατί οἱ περισσότεροι πού βρέθηκαν μπροστά μου κάθε φορά, νομίζουν πώς εἶμαι σοφός σ' ἐκεῖνα πού βγάζω ἀνήξερους τοὺς ἄλλους· κι ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι πώς, ὅπως φαίνεται, ὁ θεός μονάχα εἶναι σοφός, κι αὐτό εἶπε καί στό χρησμό, πώς ἡ ἀνθρώπινη σοφία πολύ λίγο ἀξίζει καί ἴσως ἴσως καί τίποτε. Καί φαίνεται πώς αὐτό δέν τό εἶπε γιά τό Σωκράτη ἐμένα, ἀλλά πήρε τ' ὄνομά μου στό στόμα του, σάν νά ἔθελε νά πεί, πώς: «Ἐκεῖνος, ὧ ἄνθρωποι, εἶναι ὁ σοφότερος ἀπό ὅλους σας, ὅποιος, σάν τόν Σωκράτη, ἔχει καταλάβει πώς ἀληθινά ἡ σοφία του δέν ἀξίζει τίποτε». Αὐτά λοιπόν κι ἐγώ ἀκόμη καί τώρα τριγυρνῶ καί ζητῶ κι ἐξετάζω, σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ θεοῦ, σέ δικούς μας καί ξένους, ὅποιους νομίζω ἀπ' αὐτούς πώς εἶναι σοφοί· κι ὅταν καταλάβω πώς δέν εἶναι, κάνοντας τό θέλημα τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀποδείχνω καθενός πώς σοφός δέν εἶναι. Καί μ' αὐτές τίς φροντίδες, ὅτε γιά τόν τόπο μοῦ ἔμεινε καιρός νά κάμω τίποτε σημαντικό, ὅτε γιά τήν οἰκογένειά μου, μόνο βρίσκομαι πάντα σέ μεγάλη φτώχεια, γιά τήν ἀγάπη τοῦ θεοῦ.

10. Οἱ μαθητές τοῦ Σωκράτη ἐξετάζουν μέ τόν ἴδιο τρόπο συμπολίτες τους. Ἡ ὀργή τῶν ἐξεταζομένων στρέφεται ἐναντίον τοῦ Σωκράτη καί τόν κατηγοροῦν ὡς ἄθεο καί σοφιστή.

Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτά, οἱ νέοι πού μονάχοι τους μ' ἀκολουθοῦνε, ὅσοι ἔχουν ὄλον τόν καιρό, τά παιδιά τῶν πλούσιων δηλαδή, εὐχαριστοῦνται ν' ἀκοῦνε τήν εξέταση αὐτή πού κάνω στοὺς ἀνθρώπους καί

πολλές φορές μέ μιμοῦνται κι αὐτοί καί ὕστερα καταπιάνονται κι αὐτοί νά ξετεάζουν τούς ἄλλους· καί μ' αὐτόν τόν τρόπο, νομίζω πώς βρίσκουν πολλούς ἀπ' αὐτούς πού φαντάζονται πώς ξέρουν κάτι, δέν ξέρουν ὅμως τίποτε ἢ πολύ λίγα. Αὐτοί λοιπόν πού ξετεάζονται ἀπό τούς μαθητές μου, τά βάζουν μ' ἐμένα, ὄχι μ' αὐτούς, καί λένε πώς εἶναι κάποιος Σωκράτης, βρωμερός ἄνθρωπος καί διαφθείρει τούς νέους. Καί ὅταν τούς ρωτῆσει κανένας τί κάνει καί τί διδάσκει πού τούς διαφθείρει; δέν ἔχουν τίποτε νά ποῦν, γιατί τίποτε δέν ξέρουν· καί γιά νά μή φαίνονται πώς δέν ἔχουν τί νά ποῦν, ξαναλένε ἐκεῖνα πού ἔχουν πρόχειρα γιά ὄλους τούς φιλοσόφους, ὅτι τάχα ξετεάζει τά ἐπουράνια καί τ' ἀπόκρυφα τῆς γῆς καί δέν πιστεύει τούς θεούς καί κάνει τόν ἀδικο λόγο δίκαιο. Γιατί, ὅπως νομίζω, δέ θέλουν νά ποῦνε τήν ἀλήθεια, γιά νά μήν φανερωθοῦν πώς χωρίς νά ξέρουν τίποτε προσποιοῦνται πώς ξέρουν κάτι. Ἔτσι λοιπόν νομίζω πώς οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, καθώς εἶναι φιλόδοξοι καί ὀρμητικοί καί πολλοί μιλοῦν ὄλοι μαζί γιά μένα, μέ τόν πίο πειστικό τρόπο, σᾶς γέμισαν τ' αὐτιά ἀπό καιρό, μέ τίς πίο ἄγριες διαβολές. Ἄπ' αὐτούς εἶναι καί ὁ Μέλητος καί ὁ Ἄνυτος καί ὁ Λύκων πού μοῦ ἐπιτέθηκαν. Ὁ Μέλητος θυμωμένος γιά τό μέρος τῶν ποιητῶν, ὁ Ἄνυτος γιά τό μέρος τῶν τεχνιτῶν καί τῶν πολιτικῶν καί ὁ Λύκων γιά τό μέρος τῶν ρητόρων. Ὡστε, ὅπως σᾶς ἔλεγα στήν ἀρχή, θά τό θαύμαζα κι ἐγώ ὁ ἴδιος, ἂν μπορούσα νά πετάξω ἀπό πάνω μου αὐτή τή διαβολή, σέ τόσο λίγην ὥρα, τώρα πού γέμισε τόν κόσμο. Αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί οὔτε σᾶς κρύβω τό παραμικρό σ' αὐτά πού λέω, οὔτε σᾶς ἀλλάζω τίποτε, μονολότι ξέρω πώς γι' αὐτά ἴσα ἴσα τά πράγματα ἐγίνα μισητός. Κι αὐτό εἶναι ἀπόδειξη πώς λέω τήν ἀλήθεια καί πώς ἡ διαβολή πού μοῦ κάνουν καί ἡ αἰτία τῆς εἶναι ὅπως σᾶς τά εἶπα. Καί εἴτε τώρα εἴτε ἄλλοτε τά καλοξετάσετε, ἔτσι θά τά βρεῖτε.

11. Τά στοιχεῖα τῆς κατηγορίας εἶναι δύο: ὁ Σωκράτης διαφθείρει τούς νέους, ὁ Σωκράτης δέν πιστεύει στούς θεούς τῆς πόλεως, ἀλλά σέ ἄλλες νέες θεότητες.

Καί ὅσο γιά τίς κατηγορίες τῶν πρώτων μου κατηγορῶν, ἀρκετά εἶναι αὐτά πού σᾶς ἀπολογήθηκα. Ὅσο γιά τό Μέλητο, τόν καλό καί πατριώτη, ὅπως λένε, καί τούς ὕστερινοῦς θά δοκιμάσω τώρα ν' ἀπολογηθῶ καί σ' αὐτούς. Καί ἐπειδή αὐτοί εἶναι ἄλλοι κατήγοροι, ἄς ξανα-

πάρουμε πάλι τό κατηγορητήριό τους. Αυτό είναι: Λέει πώς Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΕΙΝΑΙ ΕΝΟΧΟΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΔΙΑΦΘΕΙΡΕΙ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΠΙΣΤΕΥΕΙ ΤΟΥΣ ΘΕΟΥΣ ΠΟΥ ΠΙΣΤΕΥΕΙ Ο ΤΟΠΟΣ. ΑΛΛΑ ΝΕΕΣ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΑΛΛΕΣ. Τέτοια λοιπόν είναι ή κατηγορία μου καί τώρα ἄς τήν ἐξετάσουμε στό καθετί. Λένε δηλαδή πώς εἶμαι ἐνοχος, γιατί διαφθείρω τούς νέους. Κι ἐγώ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λέω πώς ἐνοχος εἶναι ὁ Μέλητος, γιατί ἀστειεύεται στά σοβαρά καί βάζει σέ ἀγῶνες δικαστικούς τούς ἀνθρώπους γιά τό τίποτε, μέ τήν πρόφαση πώς φροντίζει καί χάνεται γιά πράγματα πού ποτέ του γι' αὐτά δέν τόν ἔμελε. Καί ὅτι τοῦτο ἔτσι εἶναι θά δοκιμάσω νά τό ἀποδείξω καί σ' ἐσᾶς.

12. Ὁ Σωκράτης ἀποδεικνύει: 1) ὅτι εἶναι ἄλογος ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Μέλητος ὅτι μόνο ὁ Σωκράτης διαφθείρει τούς νέους καί 2) ὅτι ὁ Μέλητος οὐδέποτε ἐνδιαφέρθηκε γιά τήν παιδεία τῶν νέων.

Κι ἔλα μου ἐδῶ τώρα Μέλητε, καί πές μου. Ἡ μόνη σου φροντίδα δέν εἶναι πῶς νά γίνουν καλύτεροι οἱ νέοι; —Βέβαια— Ἐλα λοιπόν, πές σέ τούτους τώρα ποιός εἶναι αὐτός πού τούς κάνει καλύτερους. Γιατί φανερό εἶναι πώς θά τόν ξέρεις, ἀφοῦ τόσο σέ μέλει. Ἐκεῖνον πού τούς διαφθείρει, καθώς λές, τόν βρήκες καί εἴμ' ἐγώ, πού μέ φέρνεις στό δικαστήριο μπροστά σ' αὐτούς ἐδῶ καί μέ κατηγορεῖς· πές μου τώρα καί ποιός εἶν' αὐτός πού τούς κάνει καλύτερους καί δειξε τούς τον. Βλέπεις, Μέλητε, πώς σωπαίνεις καί δέν ἔχεις τί νά πεις; καί δέν ντρέπεσαι, πού σου δείχνω τώρα μέ τό παραπάνω, πώς δέ σέ μέλει καθόλου γι' αὐτό τό πράγμα; Πές μας λοιπόν, καλέ μου, ποιός τούς κάνει καλύτερους; —Οἱ νόμοι.— Μά δέ σέ ρωτῶ αὐτό, λαμπρέ ἄνθρωπε, σέ ρωτῶ ποιός ἄνθρωπος, ἀφοῦ πρῶτα ἔμαθε κι αὐτό πού λές, τούς νόμους. —Αὐτοί ἐδῶ, Σωκράτη, οἱ δικασταί.—Πῶς εἶπες, Μέλητε; Αὐτοί εἶναι ἱκανοί νά ἐκπαιδεύσουν τούς νέους καί νά τούς κάνουν καλύτερους; — Μάλιστα. —Καί ποιό ἀπ' τά δύο; Ὅλοι, ἢ μερικοί ἀπ' αὐτούς ναι καί ἄλλοι ὄχι; —Ὅλοι. —Πολύ καλά τά εἶπες, μά τήν Ἥρα, καί μᾶς βρήκες ἓνα σωρό ὀφέλιμους ἀνθρώπους. Γιά πές μας ἀκόμα. Αὐτοί ἐδῶ οἱ ἀκροατές τούς κάνουν καλύτερους ἢ ὄχι; —Κι αὐτοί. —Καί οἱ βουλευτές; —Καί οἱ βουλευτές. —Τό λοιπόν, Μέλητε, μήπως οἱ ἄνθρωποι τῶν συνελεύσεων, οἱ «ἐκκλησιασταί», διαφθείρουν τούς νέους ἢ κι ἐκεῖνοι τούς κάνουν καλύ-

τερους; —Κι εκείνοι. —“Όλοι λοιπόν, καθώς φαίνεται, οι Ἀθηναῖοι τούς κάνουν καλούς και ἄξιους, ἐκτός ἀπό μένα και ἄλλους ἐγώ τούς διαφθείρω. Ἔτσι λές; —Ἔτσι λέω βέβαια. —Μεγάλη δυστυχία μου φόρτωσες ἀλήθεια. Καί τώρα ἀποκρίσου μου πάλι. Τό ἴδιο δέ σου φαίνεται πώς γίνεται και μέ τ’ ἄλογα: ἐκεῖνοι πού τά καλύτερεύουν εἶναι ὅλοι οἱ ἀνθρωποι και ἕνας μονάχα εἶναι πού τά καταστρέφει, ἢ τό ἐναντίο ἕνας μονάχα ἢ πολύ λίγοι εἶναι πού μποροῦν νά τά κάνουν καλύτερα, δηλαδή οἱ ἵπποκόμοι, ἐνῶ ὁ πολύς κόσμος, ἂν ἀνακατεῦεται μέ τ’ ἄλογα και τά μεταχειρίζεται, τά καταστρέφει; Δέν εἶναι ἔτσι, ὦ Μέλητε, και γιά τ’ ἄλογα και γιά ὅλα τ’ ἄλλα ζῶα; Ἔτσι εἶναι βέβαια, εἴτε τό παραδεχεθεῖτε και σύ και ὁ Ἄνυτος, εἴτε ὄχι· θέλω νά σᾶς πῶ πώς πολλή εὐτυχία θά ἦτανε γιά τούς νέους ἂν ἕνας μονάχα εἶναι πού τούς διαφθείρει και οἱ ἄλλοι ὅλοι τούς ὠφελοῦν. Φανερώθηκε ὅμως ἀρκετά τώρα, Μέλητε, πώς ποτέ δέ φρόντισες γιά τούς νέους και καθαρά δείχνεις τήν ἀφροντισιά σου, πώς τίποτε δέ σέ μέλει γι’ αὐτά πού μέ καταγγέλλεις.

13. Ὁ Σωκράτης δέ διαφθείρει τούς νέους μέ τήν θέλησή του. Ἀλλά ἂν τούς διαφθείρει χωρίς νά τό θέλει, ὁ Μέλητος ἔπρεπε νά τόν διδάξει και ὄχι νά τόν φέρει στό δικαστήριο.

Πές μας ἀκόμα, Μέλητε, γιά ὄνομα τοῦ θεοῦ, τί εἶναι καλύτερο, νά ζεῖ κανένας μέ πολίτες καλούς ἢ μέ κακούς; Ἀποκρίσου φίλε μου, γιατί δέ σέ ρωτῶ τίποτε δύσκολο. Δέν εἶν’ ἀλήθεια πώς οἱ κακοί κακό πάντα κάνουν σέ ὅσους ἔχουνε κοντά τους, και οἱ καλοί καλό; —Βέβαια. —Εἶναι κανένας πού νά θέλει καλύτερα νά τόν βλάπτουν οἱ δικοί του, παρά νά τόν ὠφελοῦν; Ἀποκρίσου καλέ μου· γιατί ὁ νόμος προστάζει ν’ ἀποκριθεῖς. Εἶναι κανένας πού νά ζητεῖ νά τόν βλάψουν; —Ὅχι βέβαια. —Ἐλα λοιπόν, πές μου, ποιό ἀπό τά δύο ἐφηρες ἐδῶ: πώς τάχα διαφθείρω τούς νέους και τούς κάνω χειρότερους, γιατί τό θέλω, ἢ χωρίς νά τό θέλω κι ὁ ἴδιος; —Ἐγώ λέω πώς τό θέλεις. —Τί λοιπόν Μέλητε; Τόσο σοφότερος εἶσ’ ἐσύ, μέ τά χρόνια πού ἔχεις, ἀπό μένα, μέ τά χρόνια τά δικά μου, ὥστε ἐσύ τό κατάλαβες πώς οἱ κακοί πάντα κακό κάνουν σ’ αὐτούς πού εἶναι γύρω τους και οἱ καλοί καλό; Κι ἐγώ σέ τέτοια ἀμάθεια κατάντησα, πού κι αὐτό ἀκόμα νά μή τό καταλαβαῖνω, πώς ἂν κάνω σέ κανένα κακό, ἀπ’ αὐτούς πού συναναστρέφομαι, ὁ ἴδιος θά κινδυνέψω νά πάθω κακό ἀπ’ αὐτόν, και τό μεγάλο αὐτό κακό, νά τό

κάνω ὁ ἴδιος μέ τό θέλημά μου, ὅπως λές ἐσύ; Αὐτό ποτέ δέν τό πιστεύω, γιά σένα Μέλητε, καί θαρρῶ πῶς οὔτε ἄλλος ἄνθρωπος κανένας τό πιστεύει. Λοιπόν, εἴτε δέ διαφθείρω, εἴτε κι ἄν διαφθείρω, τό κάνω χωρίς νά τό θέλω· ὥστε ὅπως καί νά τό πάρουμε, πάντα ἐσύ λές ψέματα. Κι ἄν διαφθείρω, χωρίς νά τό θέλω, γι' αὐτά τά ἀκούσια σφάλματα, ὁ νόμος δέ λέει νά μέ φέρει στό δικαστήριο, μά νά μέ πάρεις κατά μέρος καί νά μέ συμβουλέψεις. Γιατί εἶναι φανερό, πῶς ἄν μάθω θά πάψω νά κάνω ὅ,τι κάνω χωρίς νά θέλω. Ἐσύ ὅμως ἀπόφυγε νά μ' ἀνταμώνεις καί νά μέ διδάξεις καί δέν τό θέλησες· ἀλλά μέ φέρνεις ἐδῶ, ὅπου ὁ νόμος λέει νά φέρνουν ὄσους χρειάζονται τιμωρία κι ὄχι ὄσους χρειάζονται μάθηση.

14. Ἡ κατηγορία γιά ἀθεΐα περιέχει ἀντίφαση, γιατί ὁ Μέλητος λέει ὅτι ὁ Σωκράτης δέν πιστεύει στούς θεούς τῆς πόλεως, ἀλλά πιστεύει σέ θεούς.

Μά εἶναι φανερό, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅπως σᾶς ἔλεγα, πῶς γι' αὐτά τά πράγματα ποτέ του δέν τόν ἔμελε τόν Μέλητο, οὔτε πολύ, οὔτε λίγο. Πές μου ὅμως τώρα, Μέλητε, μέ τί τρόπο λές πῶς διαφθείρω τούς νέους; Ὅπως δηλαδή ἔγραφες στήν καταγγελία σου, ὅτι διδάσκω νά μήν πιστεύουν τούς θεούς πού πιστεύει ὁ τόπος, μόνο ἄλλες θεότητες καινούριες; Δέ λές πῶς τούς διαφθείρω μέ τέτοιες διδασκαλίες; —Βεβαιότατα αὐτά λέω. —Λοιπόν, Μέλητε, σ' ὀρκίζω σι' ὄνομα αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν θεῶν, γιά τούς ὁποίους μιλεῖς, μίλησέ μας καθαρότερα καί σ' ἐμένα καί στούς ἄλλους ἀνθρώπους ἐδῶ. Γιατί ἐγώ δέν μπορῶ νά καταλάβω ποιό ἀπ' τά δύο θέλεις νά πεῖς: πῶς ἐγώ διδάσκω νά πιστεύουν πῶς ὑπάρχουν θεοί, κι ἐγώ δηλαδή τότε πιστεύω πῶς ὑπάρχουν θεοί καί δέν εἶμαι ὀλότελα ἄθεος, οὔτε ἐνοχοποιοῦμαι γι' αὐτό, ὄχι ὅμως ἐκείνους πού πιστεύει ὁ τόπος, μά ἄλλους. Καί γι' αὐτό μέ καταγγέλεις, πῶς ἄλλους πιστεύω· ἢ θέλεις νά πεῖς ὅτι κι ἐγώ δέν πιστεύω ὀλότελα σέ θεούς, καί τούς ἄλλους διδάσκω νά μήν πιστεύουν; —Αὐτά λέω, πῶς δέν πιστεύεις καθόλου σέ θεούς. —Θαυμάσιε Μέλητε, γιά ποιό λόγο τάχα τά λές αὐτά; Λοιπόν δέν πιστεύω πῶς οὔτε ὁ ἥλιος, οὔτε ἡ σελήνη εἶναι θεοί, ὅπως πιστεύουν οἱ ἄνθρωποι. —Ὅχι μά τό Δία, δικαστές, ἀφοῦ αὐτός λέει πῶς ὁ ἥλιος εἶναι πέτρα καί ἡ σελήνη χῶμα. —Μήπως νομίζεις πῶς καταγγέλεις τόν Ἀναξαγόρα, φίλε μου Μέλητε, ἀντί γιά

μένα; Μ' αὐτόν τόν τρόπον ὁμως προσβάλλεις αὐτούς ὄλους ἐδῶ καί τούς παίρνεις γι' ἀγράμματους, σάν νά μή ξέρουν πώς τά βιβλία τοῦ Ἀναξαγόρα τοῦ Κλαζομένιου, εἶναι γεμάτα ἀπό τέτοια λόγια. Καί οἱ νέοι λοιπόν τά μαθαίνουν αὐτά κάποτε ἀπό μένα, ἐνῶ μποροῦν μέ μιὰ δραχμή ν' ἀγοράσουν ἀπό τήν ὀρχήστρα τό πολύ πολύ καί νά μέ γελοῦνε ἄν τούς πουλοῦσα γιά δικές μου, τέτοιες παράλογες μάλιστα ἰδέες. Μά γιά τ' ὄνομα τοῦ Διός, ἔτσι σοῦ φαίνομαι; πώς ἐγώ δέν πιστεύω σέ κανένα θεό; —Μά τόν Δία, δέν πιστεύεις, ὄχι, δέν πιστεύεις καθόλου—Κανένας, βέβαια, δέν σέ πιστεύει, Μέλητε, καί μοῦ φαίνεται πώς οὔτε σύ ὁ ἴδιος ἔχεις πίστη σ' αὐτά πού λές. Ναι, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, αὐτός ὁ ἄνθρωπος μοῦ φαίνεται πολύ ὑβριστής καί ἀδιάντροπος καί ὀλοφάνερα τήν καταγγελία πού μοῦ ἔκανε τήν ἔκανε μέ τρόπο ὑβριστικό καί ἀδιάντροπο καί παιδιακιστικό. Γιατί μοιάζει μ' ἐκεῖνον πού δίνει στούς ἄλλους ἕνα αἰνίγμα καί τούς ρωτᾷ: «Τάχα θά καταλάβει ὁ Σωκράτης ὁ σοφός, πώς ἐγώ κοροϊδεύω καί λέω πράγματα πού δέν τά πιστεύω ὁ ἴδιος ἢ θά τόν γελάσω κι αὐτόν καί τούς ἄλλους πού μ' ἀκοῦνε;» Γιατί αὐτός κατά τήν γνώμη μου λέει πράματα ἀντίθετα ἀπ' αὐτά πού ἔβαλε στήν καταγγελία, σάν νά ἔλεγε: «Ὁ Σωκράτης εἶναι ἐνοχος γιατί δέν πιστεύει στούς θεούς καί πιστεύει στούς θεούς». Τέτοια πράματα μόνο στ' ἀστεῖα λέγονται.

15. Ὁ Μέλητος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Σωκράτης πιστεύει σέ δαίμονες. Ἄρα πιστεύει καί σέ θεούς, γιατί χωρίς θεούς δέν ὑπάρχουν δαίμονες.

Ἐλᾶτε νά σκεφτοῦμε μαζί τώρα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μέ τί τρόπο μοῦ φαίνεται πώς αὐτή εἶναι ἡ σημασία τῶν λόγων του. Καί σύ, Μέλητε, ἀποκρίσου μας ὕστερα. Κι ἐσεῖς οἱ ἄλλοι θυμηθεῖτε ἐκεῖνο πού σᾶς ζήτησα ἀπό τήν ἀρχή, νά μή κάνετε θόρυβο, ἄν μιλήσω, μέ τό συνηθισμένο τρόπο.

Εἶναι κανένας ἄνθρωπος, Μέλητε, πού νά πιστεύει πώς ὑπάρχουν πράγματα ἀνθρώπινα καί ὕστερα νά μή πιστεύει πώς ὑπάρχουν ἀνθρώποι; Ἄς μᾶς ἀποκριθεῖ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί ἄς μή φωνάζει ἄλλα καί ἄλλα. Εἶναι κανένας πού νά μήν πιστεύει πώς ὑπάρχουν ἄλογα καί νά πιστεύει πώς ὑπάρχουν ἱππικά πράγματα; ἢ ἀδελτές δέ νομίζει πώς ὑπάρχουν, ὑπάρχουν ὁμως αὐλικά πράγματα; Κανένας δέν εἶναι, λαμπρὲ ἄνθρωπε, κι ἄν ἐσύ δέ θέλεις νά τό πεῖς, σοῦ τό λέω ἐγώ καί σένα

καί στους άλλους. Τουλάχιστον ἀποκρίσου σ' αὐτό πού θά σοῦ πῶ τώρα. Εἶναι κανένας πού νά πιστεύει πώς υπάρχουν θεῖα πράγματα καί θεοῦς νά μήν πιστεύει; —Δέν εἶναι. Μόλις καί μέ τή βία μου ἀποκρίθηκες, γιατί σ' ἀναγκάσανε αὐτοί ἐδῶ. Λοιπόν λές πώς ἐγώ πιστεύω σέ θεότητες καί τίς διδάσκω καί στους άλλους, παλαιές ἢ καινούριες· κατὰ τά λόγια σου λοιπόν πιστεύω σέ θεότητες καί τό βεβαίωσες μάλιστα μέ ὄρκο στήν καταγγελία. Κι ἄν πιστεύω σέ θεότητες δέν μπορῶ παρά νά πιστεύω καί σέ θεοῦς. Δέν εἶν' ἔτσι; Ἐτσι εἶναι· γιατί ἀφοῦ δέν ἀποκρίνεσαι, ὑποθέτω πώς τό παραδέχεσαι. Καί οἱ ἄλλες θεότητες δέν πιστεύουμε πώς εἶναι θεοί ἢ παιδιά θεῶν; Τό παραδέχεσαι ἢ ὄχι; —Βέβαια. —Λοιπόν ἀφοῦ πιστεύω σέ θεότητες, ὅπως λές ἐσύ ὁ ἴδιος, κι ἄν οἱ θεότητες αὐτές εἶναι θεοί, τότε λοιπόν συμβαίνει ὅ,τι λέω ἐγώ, πώς μᾶς παρουσιάζεις αἰνίγματα καί ἀστειεύεσαι μέ τό νά λές μιά φορά πώς δέν πιστεύω θεοῦς καί πάλι πώς πιστεύω ἀφοῦ πιστεύω θεότητες. Κι ἄν πάλι οἱ θεότητες εἶναι νόθα παιδιά θεῶν εἴτε ἀπό νύμφες ἢ ἀπό ἄλλες θνητές ὅπως λένε, ποιός ἄνθρωπος εἶν' ἐκεῖνος πού πιστεύει σέ παιδιά θεῶν καί σέ θεοῦς δέν πιστεύει; Ἐτσι παράλογο θά ἦταν ἄν κανένας πίστευε πώς υπάρχουν παιδιά ἀλόγων ἢ παιδιά γαῖδουριῶν, τά μουλάρια, καί δέν πιστεύει πώς υπάρχουνε ἄλογα καί γαῖδουρία. Δέν εἶναι ὅμως δυνατό, Μέλητε, παρά νά 'καμες τήν καταγγελία αὐτή, γιά νά μᾶς δοκιμάσεις, ἢ γιατί δέν ἐβρισκες ἄλλο ἀληθινό ἀδίκημα νά μου κολλήσεις. Καί μέ τί τρόπο θά πείσεις καί τόν πιό μικρόμυαλο, πώς μπορεῖ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νά πιστεύει καί θεότητες καί θεῖα πράγματα καί πάλι ὁ ἴδιος νά μήν πιστεύει μήτε θεότητες, μήτε θεοῦς, μήτε ἥρωες; Αὐτά δέ γίνονται μέ κανένα τρόπο.

16. Ὁ Σωκράτης πιστεύει ὅτι θά τόν καταδικάσει ἢ προκατάληψη πού ἔχει ἢ κοινή γνώμη ἐναντίον του. Δηλώνει ὅτι δέν πρέπει νά ὑπολογίζει κανείς τό θάνατο, παρά μόνο ἄν πράττει δίκαια καί μέ συνέπεια στίς θέσεις του.

Μά ὅτι ἐγώ δέν εἶμαι ἐνοχος, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅπως λέει ὁ Μέλητος, μου φαίνεται πώς δέ χρειάζεται καί μεγάλη ἀπολογία, νά σᾶς τό ἀποδείξω. Φτάνουν αὐτά πού σᾶς εἶπα. Ἐκεῖνο ὅμως πού σᾶς ἔλεγα πρωτύτερα, πώς πολλοί μ' ἐχθρευθήκανε, ξέρετε καλά πώς εἶναι ἀλήθεια. Καί ἄν θά μέ φάει κατιτί αὐτό θά μέ φάει ὄχι ὁ Μέλητος καί ὁ Ἄνυτος,

μά ή διαβολή και ό φθόνος του κόσμου. Αυτά και άλλους πολλούς και καλούς ανθρώπους φάγανε, και νομίζω πώς θά φάν άκόμη, ουτε είναι φόβος νά σταματήσει σ' έμένα τό κακό. Ίσως θά μου 'λεγε όμως κανένας: «Δέν ντρέπεσαι λοιπόν, Σωκράτη, νά πιάσεις ένα τέτοιο επάγγελμα πού κινδυνεύεις τώρα νά πεθάνεις;» Έδω θ' άποκρινόμουν σ' αυτόν, μέ δλο μου τό δίκαιο: Δέν τά λές καλά, άνθρωπέ μου, αν νομίζεις πώς ένας άνθρωπος πού κάνει, έστω και τήν παραμικρή, όφέλεια στους άλλους, πρέπει νά λογαριάζει, αν θά ζήσει ή θά πεθάνει, αλλά νά έχει μόνο του σκοπό, όταν κάνει κατιτί, αν αυτό πού κάνει είναι δίκαιο ή άδικο κι αν ταιριάζει σέ καλόν ή κακόν άνθρωπο. Γιατί τότε θά ήσαν φαύλοι, κατά τά λόγια τά δικά σου, και οι ήμίθειοι πού σκοτώθηκαν στην Τροία και όλοι οι άλλοι και ό γιός τής Θέτιδας πού τόσο περιφρόνησε τόν κίνδυνο, παρά νά πάθει καμιά ντροπή, ώστε όταν ή μητέρα του, πού ήτανε θεά, στην ώρα πού αυτός έβραζε νά σκοτώσει τόν Έκτορα, του είπε αυτά τά λόγια. όπως ξέρουμε: «Αν εκδικηθείς τόν φόνο του φίλου σου Πατρόκλου και σκοτώσεις τόν Έκτορα και σύ ό ίδιος θά πεθάνεις, γιατί άμέσως ύστερ' από τό θάνατο του Έκτορα, έτοιμη είναι κι ή δική σου ή μοίρα», εκείνος σαν τά 'κουσε αυτά, δέν έδωκε προσοχή καθόλου στο θάνατο και στον κίνδυνο, του φάνηκε μάλιστα φοβερότερο νά ζήσει ντροπιασμένος, χωρίς νά εκδικηθεί τό φίλο του. Καλύτερα νά πεθάνω αυτή τή στιγμή, είπε, και νά εκδικηθώ τόν ένοχο, παρά νά μείνω έδω καταγέλαστος κοντά στά καμαρωτά καράβια, βάρος τής γής. Νομίζεις λοιπόν πώς κι αυτός φρόντιζε καθόλου για τόν θάνατο και τόν κίνδυνο;» Έτσι είναι ή αλήθεια, ό άνδρες Αθηναίοι. Στη θέση πού διαλέξει κανένας, γιατί μόνος του τή νόμιζε καλύτερη, ή πού τοποθετηθεί από τόν άρχηγό του, πρέπει νά μένει σταθερός, κατά τή γνώμη μου, μέ κάθε κίνδυνο, χωρίς νά λογαριάζει καθόλου ουτε τό θάνατο, ουτε άλλο τίποτε, μπροστά στην άτιμία.

17. Ως στρατιώτης ό Σωκράτης πειθάρχησε στις έντολές τής πατρίδας και θά πειθαρχήσει και στην άποστολή πού του άνέθεσε ό θεός.

Παράξενο πράγμα θά είχα κάνει, ό άνδρες Αθηναίοι, αν, όταν οι άρχοντες πού έσείς εκλέξατε νά μέ κυβερνοούν, μέ τοποθέτησαν στην Ποτίδαια και στην Αμφίπολη και στο Δήλιο, έμενα τότε σαν όλους τους άλλους στη θέση μου και κινδύνευα νά σκοτωθώ, όταν όμως μ' έβαλε ό θεός σέ μιá θέση, όπως εγώ ένόμισα και είχα τήν ιδέα νά περάσω τή

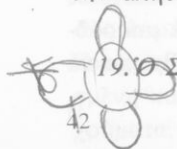
ζωή μου, δηλαδή με τη φιλοσοφία και την εξέταση του έαυτού μου και των άλλων, να φοβηθώ τό θάνατο ή δ,τι άλλο και ν' αφήσω τή θέση μου. Βέβαια αυτό θά ήτανε τό παράξενο και τότε ίσα ίσα έπρεπε νά μέ στείλουν στό δικαστήριο, πώς δέν πιστεύω στήν ύπαρξη των θεών, άφου παρακούω τήν μαντεία και φοβομαι τό θάνατο και νομίζω πώς είμαι σοφός χωρίς νά είμαι. Γιατί τό νά φοβάται κανένας τό θάνατο, ώ άνδρες 'Αθηναίοι, δέν είναι άλλο τίποτε παρά νά νομίζει πώς είναι σοφός χωρίς νά είναι· γιατί θά πεί δτι ύποθέτει πώς γνωρίζει εκείνα πού δέν ξέρει. Γιατί κανένας δέν ξέρει τί είναι ό θάνατος, ούτε αν είναι τό μεγαλύτερο καλό για τούς ανθρώπους· και τό φοβούνται όλοι σαν νά γνωρίζουν καλά πώς είναι τό μεγαλύτερο κακό. Και πώς; Δέν είναι αυτό ή πιό ντροπιασμένη άμάθεια νά νομίζει κανένας πώς γνωρίζει εκείνα πού δέν ξέρει; Έγώ όμως, ώ άνδρες 'Αθηναίοι, και σέ τουτο έδω διαφέρω άπό τούς περισσότερους ανθρώπους και αν λέω πώς είμαι σοφότερος άπό έναν άλλο σέ κάτι, είναι σ' αυτό: δτι άφου δέν ξέρω άρκετά για τά πράγματα του 'Αδη, έτσι και τό νομίζω πώς δέν ξέρω. 'Αλλά νά είμαι άδικος και νά παρακούω τόν καλύτερό μου, είτε θεό είτε άνθρωπο, ξέρω πώς είναι κακό και ντροπιασμένο. Μπροστά στά κακά λοιπόν, πού τά ξέρω πώς είναι κακά, εκείνα πού δέν ξέρω αν είναι καλά, δέ θά τά φοβηθώ καθόλου ποτέ, ούτε θά τ' άποφύγω· ώστε και αν τώρα έσεις μέ άθώώσετε και δέν πεισθείτε στόν 'Ανυτο, πού είπε πώς ή δέν έπρεπε έξαρχής νά σταλώ στό δικαστήριο ή άφου ήλθα έδω, δέν είναι δυνατό πιά νά μή καταδικασθώ σέ θάνατο και πώς αν ξεφύγω, τά παιδιά σας, καταγινόμενα με τή διδασκαλία του Σωκράτη, θά διαφθαρούν όλα πέρα πέρα, αν μου πείτε τώρα, λέγω, ύστερ' άπ' αυτά: «Σωκράτη, έμεις δέ θά πιστεψόμε τόν 'Ανυτο, αλλά σέ άθώωνομε, με τή συμφωνία όμως νά μή καταγίνεσαι πιά σ' αυτά τά ζητήματα, μήτε νά φιλοσοφείς· κι αν σέ πιάσουμε νά ξανακάνεις τά ίδια, θά καταδικασθείς σέ θάνατο», αν λοιπόν, όπως είπα, με τέτοια συμφωνία μέ άθώώσετε, θά σās πω, δτι εγώ, ώ άνδρες 'Αθηναίοι, σās εκτιμώ και σās αγαπώ, θ' άκούσω όμως περισσότερο τό θεό άπό σās, και, όσο έχω πνοή και είμαι δυνατός, δέ θά παύσω νά φιλοσοφώ και νά σās συμβουλευώ, με όποιον κι αν βρεθώ, και νά σās λέω εκείνα πού συνήθισα, δηλαδή: 'Ω άνθρωπε, καλύτερε άπ' άλλους, πού είσαι 'Αθηναίος, άπό τήν πόλη τή μεγαλύτερη και πιό ξακουσμένη και στή σοφία και στή δύναμη, δέν ντρέπεσαι νά φροντίζεις για χρήματα, με τί τρόπο ν' άποκτήσεις περισσότερα, και για τήν υπόληψη και τήν τιμή, για τήν φρόνηση και τήν αλήθεια και για τήν ψυχή σου,

πῶς νά τήν καλυτερεύσεις, δέν καταγίνεσαι καί δέ φροντίζεις καθόλου; Καί ἄν κανένας ἀπό σᾶς ἀμφισβητήσῃ καί πεί πῶς φροντίζει, δέ θά τόν ἀφήσω καί δέ θά φύγω, ἀλλά θά τόν ρωτήσω καί θά τόν ἐξετάσω καί θά τόν ἐξελέγξω καί, ἄν μοῦ φανεῖ πῶς δέν ἔχει στ' ἀλήθεια αὐτή τήν ἀρετή, παρά μόνο μέ τά λόγια, θά τόν περιγελάσω, γιατί τόσο λίγο φροντίζει γιά κείνα πού ἀξίζουν πολύ καί τόσο πολύ γιά τά πιό τιποτένια. Αὐτό θά κάνω σέ ὅποιον συντύχω, εἴτε νεώτερο εἴτε γεροντότερο, καί ξένο καί ντόπιο, καί περισσότερο στούς ντόπιους, γιατί περισσότερο συγγενεύετε μαζί μου. Γιατί αὐτά προστάζει ὁ θεός, ξέρετέ το καλά. Κι ἐγώ φαντάζομαι πῶς δέν ἔγινε ἀκόμη μεγαλύτερο καλό σέ σᾶς καί στήν πολιτεία, ἀπό τήν ὑπηρεσία μου αὐτή πρὸς τό θεό. Γιατί ἐγώ τίποτε ἄλλο δέν κάνω, καθῶς τριγυρίζω παντοῦ, παρά νά σᾶς πείθω, νέους καί γέροντες, μήτε γιά τά σώματά σας νά φροντίζετε, μήτε γιά χρήματα πρῶτα πρῶτα καί μέ τόσο ζῆλο, ὅσο γιά τήν ψυχή σας, πῶς νά τήν κάμετε καλύτερη, λέγοντάς σας πῶς τά χρήματα δέν κάνουν τήν ἀρετή, ἀλλά ἡ ἀρετή τά χρήματα καί ὅλα τά ἄλλα καλά τῶν ἀνθρώπων καί στήν ἰδιωτική ζωὴ καί στή δημόσια. Ἄν λοιπόν, λέγοντας αὐτά, διαφθείρω τοὺς νέους, τότε αὐτά πού λέω θά ἦσαν βλαβερὰ· καί ἄν μοῦ πεί κανένας πῶς δέ λέω αὐτά, μά ἄλλα, δέν λέει τίποτε. Σέ τέτοια λόγια θά ἔλεγα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι: Ἡ ἀκούσετε τόν Ἄνυτο ἢ δέν τόν ἀκούσετε, ἢ μέ ἀθώωσετε ἢ δέ μέ ἀθώωσετε, ἐγώ δέ θά κάμω ἄλλο πράγμα ἀπ' αὐτό πού κάνω, καί ἄν μοῦ μέλλεται νά πεθάνω, ὄχι μιὰ φορά μά καί πολλές.

18. Ἄν οἱ Ἀθηναῖοι φονεύσουν τό Σωκράτη θά βλάψουν περισσότερο τόν ἑαυτό τους, γιατί ὁ Σωκράτης ἐκτελοῦσε θεῖα ἀποστολὴ καί ὡδήγοῦσε στήν ἀρετὴ τοῦς Ἀθηναίους.

Μὴ θορυβεῖτε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μόνο κάνετε μου τὴ χάρη πού σᾶς ζήτησα, νά μὴ θορυβεῖτε σέ ὅσα καί ἄν εἰπῶ, ἀλλά νά μ' ἀκούσετε· γιατί φαντάζομαι πῶς θά ὠφεληθεῖτε ἀπ' αὐτά πού θ' ἀκούσετε. Ἐγώ θά σᾶς πῶ καί ἄλλα ἀκόμα, πού θά σᾶς κάνουν νά φωνάζετε· μὴν τό κάνετε ὁμως. Γιατί πρέπει νά ξέρετε καλά, ἄν μέ καταδικάσετε ἐμένα σέ θάνατο, ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο, ὅπως ὁ ἴδιος σᾶς εἶπα τόν ἑαυτό μου, περισσότερο θά βλάψετε τόν ἑαυτόν σας παρά ἐμένα. Ἐμένα σέ τίποτε δέ θά μ' ἐβλαπτε οὔτε ὁ Ἄνυτος οὔτε ὁ Μέλητος. Γιατί οὔτε θά μπορούσαν νά τό κάμουν· δέν εἶναι δυνατό νομίζω τόν καλύτερο ἄνθρωπο νά

τόν βλάψει ὁ χειρότερος. Ἴσως ἔμπορεῖ νά τόν θανατώσει ἢ νά τόν ἐξορίσει ἢ νά τόν ἀτιμάσει. Αὐτά ὁμως ἴσως αὐτός καί κανένας ἄλλος τά νομίζουν γιά μεγάλα κακά· ἐγὼ δὲν τά νομίζω, ἐξ ἐναντίας νομίζω πολὺ περισσότερο κακὸ νά κάνει κανένας αὐτά πού κάνει αὐτός, δηλαδή νά θέλει νά θανατώσει ἄδικα ἕναν ἄνθρωπο. Τώρα λοιπόν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐγὼ κάθε ἄλλο κάνω παρά ν' ἀπολογοῦμαι γιά τόν ἑαυτό μου, ὅπως θά νομίζετε ἴσως, μ' ἀπολογοῦμαι γιά σᾶς, μήπως ἁμαρτήσετε στὸν θεὸ γιά τὸ χάρισμα πού σᾶς ἔκανε, μέ τὴν καταδικαστικὴ σας ψήφου. Γιατί ἂν μέ θανατώσετε δέ θά βρεῖτε εὐκολὰ ἄλλον σάν κι ἐμένα, κολλημένον ἀπὸ τὸ θεὸ στὴν πόλη, ἂν καί εἶναι ἀστεῖο νά τὸ ποῦμε ἔτσι, σά σέ μεγάλο καί δυνατὸ ἄλογο, μὰ νοθρὸ ἀπ' τὸ πάχος του, πού γιά νά ζυπνήσει ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιάν ἀλογόμυγα. Σάν τέτοια μοῦ φαίνεται πὼς μέ κόλλησε κι ἐμένα ὁ θεὸς στὴν πολιτεία, νά σᾶς ζυπνῶ καί νά σᾶς πείθω καί νά σᾶς πειράζω καθέναν ἀπὸ σᾶς, κι ἔτσι δὲν παύω ὅλη τὴν ἡμέρα νά σᾶς κολλάω ἐδῶ κι ἐκεῖ. Τέτοιος λοιπόν ἄλλος δέ θά βρεθεῖ γιά σᾶς εὐκολὰ, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κι ἂν μέ πιστεύετε δέ θά μέ καταδικάσετε. Ἐσεῖς ὁμως δυσσαρεστημένοι ἴσως, σάν κι ἐκείνους πού σηκώνονται νυσταγμένοι ἀκόμα, θά πιστεύσετε τὸν Ἄνυτο καί θά μέ κτυπήσετε καί μέ ὅλη τὴν εὐκολία ἴσως θά μέ θανατώσετε· καί ὅστερα ὅλη σας τὴ ζωὴ θά μείνετε κοιμισμένοι, ἂν δέ σᾶς λυπηθεῖ ὁ θεὸς καί σᾶς στείλει κανέναν ἄλλον. Καί ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄνθρωπος, πού ἔπρεπε ὁ θεὸς νά χαρίσει στὴν πολιτεία, θά τὸ καταλάβετε ἀπ' αὐτά πού θά σᾶς πῶ· γιατί δέ μοῦ φαίνεται ἀνθρώπινο πράγμα νά παραμελήσω ἐγὼ τὰ δικά μου πράγματα καί ν' ἀνέχομαι νά βλέπω τοὺς ἀνθρώπους μου ἀμελημένους τόσοσιν καιρὸ καί νά κοιτάζω πάντα τὰ δικά σας συμφέροντα καί νά πηγαίνω χωριστὰ σέ καθέναν ἀπὸ σᾶς, σάν πατέρας ἢ μεγαλύτερος ἀδελφός, νά σᾶς παρακινῶ νά ἐπιμελεῖσθε τὴν ἀρετὴ. Καί ἂν τουλάχιστον ἀπόλαυα τίποτε ἀπ' αὐτά κι ἐπαιρνα κανένα μισθό, γιά νά σᾶς συμβουλευῶ, θά εἶχα κάποιο λόγο· τώρα ὁμως, τὸ βλέπετε δά καί σεῖς οἱ ἴδιοι, οἱ κατήγοροί μου, ἐνῶ γιά ὅλα τ' ἄλλα ἀδιάντροπα μέ κατηγορησαν, ὅσο γι' αὐτὸ δὲν μπόρεσαν πιά νά χάσουν κάθε ντροπὴ καί νά φέρουν μάρτυρα, πὼς ἐγὼ πῆρα ποτέ πληρωμὴ ἀπὸ κανέναν ἢ ζήτησα. Γιατί ἐγὼ ὁ ἴδιος σᾶς παρουσιάζω, νομίζω, ἀρκετὸν μάρτυρα πὼς λέω τὴν ἀλήθεια, τὴ φτώχεια μου.

19. Ὁ Σωκράτης ἀκούει μέσα του μιὰ θεϊκὴ φωνὴ πού πάντα τόν ἔμπο-

δίδει από πράξεις και ποτέ δέν τόν προτρέπει. Αυτή ή φωνή τόν απέτρεψε από τήν ανάμειξη στά πολιτικά.

Ίσως όμως θά φανεῖ ἄτοπο, ὅτι ἐγώ ἰδιαίτερος συμβουλευῶ δλ' αὐτά καί τριγυρίζω καί σκοτιζομαι γιά τόσα πράγματα, ἀλλά δημοσία δέν τολμῶ νά φανερωθῶ μπροστά στόν δῆμο καί νά συμβουλευῶ ὅσα πρέπει στόν τόπο. Ἡ αἰτία εἶναι, ἐκεῖνο πού πολλές φορές καί σέ πολλά μέρη μ' ἀκούσατε νά λέω, ὅτι μοῦ ῥχεται δηλαδή κάτι θεῖο πράγμα καί ὑπεράνθρωπο (μιά φωνή) πού καί ὁ Μέλητος στ' ἀστεῖα τό ἀνάφερε μέσα στήν κατηγορία. Αὐτό τό πράγμα μοῦ ἄρχισε ἀπό τά παιδικά μου χρόνια καί γίνεται μιά φωνή μέσα μου, πού, ὅταν γίνει, μ' ἐμποδίζει πάντα ἀπό κείνο πού πάω νά κάμω καί ποτέ δέ μέ προτρέπει. Αὐτό εἶναι πού μοῦ ἐναντιώνεται καί νά πολιτευθῶ. Καί πάρα πολύ καλά μοῦ φαίνεται πῶς ἐναντιώνεται. Γιατί πολύ καλά ξέρετε, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πῶς ἂν ἐγώ ἀπό καιρό ἐπιχειροῦσα νά πολιτευθῶ θά ἤμουν χαμένος καί οὐτ' ἐσᾶς θά σᾶς εἶχα ὠφελήσει τίποτε οὔτε καί τόν ἑαυτόν μου. Καί μή θυμώνετε μαζί μου πού σᾶς λέω τήν ἀλήθεια, γιατί δέν ὑπάρχει ἄνθρωπος πού μπορεῖ νά σωθεῖ ὅταν ἐναντιώνεται μέ εἰλικρίνεια, εἴτε σέ σᾶς, εἴτε σέ ἄλλον λαό, κι ἐμποδίζει νά γίνονται πολλά ἄδικα καί παράνομα στόν τόπο. Γι' αὐτό εἶναι ἀνάγκη ὅποιος μέ τά σωστά του μάχεται γιά τή δικαιοσύνη, κι ἂν θέλει νά σωθεῖ γιά λίγον καιρό, νά μένει ἰδιώτης καί νά μήν ἀνακατεῦεται στά πολιτικά.

20. Ὁ Σωκράτης ἐναντιώθηκε στό λαό στή δίκη τῶν στρατηγῶν, ἀλλά καί στούς Τριάντα τυράννους, γιατί πίστευε ὅτι ἔτσι ὑπηρετοῦσε τό δίκαιο.

Ἐγώ λοιπόν θά σᾶς φέρω μεγάλες ἀποδείξεις, ὄχι λόγια, ἀλλά ἐκεῖνο πού ἐκτιμᾶτε ἐσεῖς, ἔργα. Ἀκούστε αὐτά πού μοῦ συνέβηκαν, γιά νά μάθετε πῶς σέ κανένα δέν ὑποχώρησα, μπροστά στό δίκαιο, ἀπό τό φόβο τοῦ θανάτου, ἂν καί ἤξερα πῶς, ἂν δέν ὑποχωροῦσα, θά χανόμουν. Καί θά σᾶς πῶ πράγματα φορτικά καί δικανικά, μ' ἀληθινά. Γιατί ἐγώ, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἄλλο ὑπόρρημα κανένα δέν ἔλαβα στήν πολιτεία, παρά μόνο στή βουλή τῶν πεντακοσίων. Ἐτυχε νά πρυτανεῦει τότε ἡ Ἀντιοχίς φυλή, ἡ δική μας, τήν ἐποχή πού ἐσεῖς ἀποφασίσατε νά δικάσετε τοὺς δέκα στρατηγούς, πού δέν εἶχανε σηκώσει τοὺς νεκρούς τῆς ναυμαχίας, ὄλους μαζί, παράνομα, ὅπως τό εἶδατε καί μόνοι σας ὅστερα. Τότε μονάχος ἐγώ ἀπό τοὺς πρυτάνεις ἐναντιώθηκα νά μήν κάνουνε

τίποτε έναντίο στους νόμους καί ἔδωκα ἀντίθετη ψήφο· καί, ἐνῶ οἱ ῥήτορες ἦσαν ἐτοιμοί νά μέ καταγγείλουν καί νά μέ στείλουν στό δικαστήριο, καί σεις τούς παρακινούσατε μέ φωνές, ἐγώ νόμισα πώς ἔπρεπε μᾶλλον νά διακινδυνεύσω μαζί μέ τούς νόμους καί τό δίκαιο, παρά ἀπό φόβο φυλακῆς ἢ θανάτου νά ῥθῶ μέ τό μέρος τό δικό σας, πού δέ σκεπτόσαστε δίκαια πράγματα. Καί αὐτό ὅταν ὁ τόπος εἶχε ἀκόμα δημοκρατία. Μά ὅταν ἐγίνε ὀλιγαρχία, οἱ τριάκοντα μέ προσκάλεσαν μέ τέσσερες ἄλλους στό Θόλο (κι ἐπρόσταξαν νά φέρομε ἀπό τήν Σαλαμίνα τό Λέοντα τόν Σαλαμίνιο, γιά νά τόν θανατώσουν, κι ἔδωκαν κι ἄλλες πολλές παρόμοιες προσταγές γι' ἄλλους, θέλοντας νά ἐνοχοποιήσουν ὁσους μπορούσαν περισσότερους. Τότε λοιπόν ἐγώ, ὄχι μέ λόγια, ἀλλά μέ ἔργα ἀπόδειξα πώς ἐμένα δέ μέ μέλει γιά τό θάνατο, νά τό ποῦμε ἔτσι χονδρά χονδρά, οὐδέ τόσο δά, ἀλλά μέ μέλει προπάντων νά μήν κάνω τίποτε ἀδικο· ὅταν ὁμως βγήκαμε ἀπό τό Θόλο οἱ ἄλλοι τέσσερες ἔφυγαν γιά τήν Σαλαμίνα καί φέρανε τό Λέοντα, μά ἐγώ ἔφυγα καί πήγα σπίτι μου. Καί γι' αὐτό τό πράγμα ἴσως θά θανατωνόμουν, ἂν γρήγορα δέν ἔπεφταν ἀπό τήν ἐξουσία. Κι αὐτά εἶναι πολλοί πού μποροῦνε νά σᾶς τά μαρτυρήσουν.

 21. Ὁ Σωκράτης ποτέ δέν ἐγίνε δάσκαλος κανενός καί δέν εἶναι ὑπεύθυνος γιά τό ἦθος ἐκείνων μέ τούς ὁποίους συζητοῦσε.

Νομίζετε λοιπόν πώς θά μπορούσα ἐγώ νά ζήσω τόσα χρόνια, ἂν πολιτευόμουν, καί, ὅπως ὀφείλει νά κάνει κάθε καλός ἄνθρωπος, βοηθοῦσα πάντα τούς δίκαιους καί εἶχα, ὅπως πρέπει, μόνη μου φροντίδα αὐτή; Κάθε ἄλλο, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, οὔτε ἄλλος κανένας σάν κι ἐμένα. Ἐγώ ὁμως σέ ὄλη μου τή ζωή, ἂν πολιτεύθηκα ποτέ καμιά φορά, καί σάν ἰδιώτης, τέτοιος κι ὁ ἴδιος πάντα θά φανῶ, πώς δηλαδή σέ κανένα δέ συχώρεσα τίποτε ἐναντίο στή δικαιοσύνη, οὔτε σέ ἄλλον οὔτε σέ κανέναν ἀπ' αὐτούς, πού, γιά νά μέ διαβάλουν, τούς λένε μαθητές μου. Ἐγώ δάσκαλός ποτέ μου σέ κανένα δέν ἐγίνα· κι ἂν κανένας θέλει νά μ' ἀκούσει ὅταν μιᾶ καί κάνω τό ἔργο μου, εἴτε νεώτερος εἴτε γηροντότερος, σέ κανένα δέν ἀρνήθηκα ποτέ μου. Οὔτε πάλι ὅταν παίρνω χρήματα μιᾶ καί ὅταν δέν παίρνω ὄχι, ἀλλά σέ πλουσίους καί σέ φτωχοῦς πρόθυμος εἶμαι πάντα νά μέ ρωτοῦν καί ἂν θέλει κανένας ν' ἀκούσει αὐτά πού λέω καί νά μοῦ ἀποκρίνεται. Καί εἴτε γίνε κανένας καλός εἴτε ὄχι, δέν εἶναι δίκαιο νά ἔχω τήν εὐθύνη ἐγώ, πού μήτε ὑποσχέθηκα

ποτέ μου σέ κανένα νά διδάξω τίποτε, μήτε δίδαξα. Καί ἄν λείει κανένας πώς ἔμαθε ποτέ τίποτε ἀπό μένα ἢ ἄκουσε ἰδιαιτέρως, πού δέν τό 'χουν ἀκούσει καί ὄλοι οἱ ἄλλοι, μάθετε καλά πώς δέν λείει ἀλήθεια.

~~27.~~ Οἱ νέοι χαίρονται νά συναναστρέφονται τό Σωκράτη. Ἄν τούς διέφθειρε, οἱ ἴδιοι ἢ οἱ συγγενεῖς τους θά τόν εἶχαν καταγγεῖλει.

Ἄλλά γιατί τάχα λοιπόν μερικοί χαίρονται νά συναναστρέφονται πολῦ καιρό μαζί μου; Τό 'χετε ἀκούσει, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· ἐγώ σᾶς εἶπα ὅλη τήν ἀλήθεια, ὅτι δηλαδή χαίρονται ν' ἀκοῦνε σάν ἐξετάξω ἐκείνους πού φαντάζονται πώς εἶναι σοφοί καί δέν εἶναι, γιατί δέν εἶναι δυσάρεστο πράγμα. Κι ἐμένα, μοῦ τό 'χει προστάξει ὁ θεός, ὅπως εἶπα, νά κάνω ἔτσι καί μέ μαντεῖες καί μ' ἐνύπνια καί μέ κάθε τρόπο πού τό θέλημα τοῦ θεοῦ προστάζει τόν ἄνθρωπο νά κάνει ὅτιδήποτε. Αὐτά, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί ἀληθινά εἶναι καί εὐκολοαπόδεικτα. Γιατί ἄν ἐγώ ἄλλους ἀπό τούς νέους διαφθείρω τώρα καί ἄλλους ἔχω διαφθείρει, ἔπρεπε τῶντι, μερικοί ἀπ' αὐτούς, τώρα πού μεγάλωσαν, ἄν καταλαβαίνουν, ὅτι ἐγώ ὅταν ἦσαν νέοι τούς συμβούλευσα ποτέ τίποτε κακό, τώρα δά νά παρουσιασθοῦν μπροστά καί νά μοῦ κάνουν τό κατηγορητήριο μου καί νά ζητήσουν τήν τιμωρία μου. Καί ἄν δέν ἤθελαν οἱ ἴδιοι, ἔπρεπε μερικοί δικοί τους ἐκείνων, πατέρες καί ἀδελφοί καί ἄλλοι συγγενεῖς τους, ἄν εἶχαν πάθει τίποτε κακό οἱ δικοί τους, τώρα νά τό θυμηθοῦν. Καί χωρίς ἄλλο ἀπ' αὐτούς βρίσκονται πολλοί ἐδῶ, πού τούς βλέπω τώρα, πρῶτα ὁ Κρίτων αὐτός ἐδῶ, συνομήλικος καί συνδημότης μου, πατέρας τοῦ Κριτοβούλου αὐτοῦ ἐδῶ· ἔπειτα ὁ Λυσανίας ὁ Σφήτιος, πατέρας αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ Αἰσχίνη· ἀκόμα καί τοῦτος ὁ Ἀντιφῶν ὁ Κηφισιεύς, πατέρας τοῦ Ἐπιγένη. Καί αὐτοί ἀκόμα οἱ ἄλλοι, πού οἱ ἀδελφοί τους εἶχαν σχέσεις μαζί μου, ὁ Νικόστρατος ὁ γιός τοῦ Θεοδοτίδη, ἀδελφός τοῦ Θεοδότου (ὁ Θεόδοτος εἶναι πεθαμένος ὥστε βέβαια δέ θά τόν παρακαλέσει) καί ὁ Πάραλος αὐτός, ὁ γιός τοῦ Δημοδόκη, πού εἶχε ἀδελφό τόν Θεάγη· καί αὐτός ἀκόμα ὁ Ἀδείμαντος, γιός τοῦ Ἀριστωνος, πού ἔχει ἀδελφό αὐτόν ἐδῶ, τόν Πλάτανα, καί ὁ Αἰαντόδωρος πού ἔχει ἀδελφό αὐτόν ἐδῶ τόν Ἀπολλόδωρο. Καί ἄλλους πολλούς ἔχω νά σᾶς ὀνομάσω, ἀπό τούς ὁποίους κάποιον ὁ Μέλητος ἔπρεπε, στήν κατηγορία του μάλιστα, νά φέρει γιά μάρτυρα· κι ἄν ξέχασε νά τό κάνει τότε, ἐγώ τοῦ δίνω τήν ἄδεια καί ἄς πεῖ τώρα ἄν ἔχει τίποτε τέ-

τοιο. Θά βρείτε όμως, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅπως διόλου τό ἐναντίο, πῶς ὅλοι δηλαδή εἶναι ἐτοιμοὶ νά υπερασπισθοῦν ἐμένα πού διάφθειρα καί ἐβλαπτα τοὺς συγγενεῖς τους, ὅπως λένε ὁ Μέλητος καί ὁ Ἄνυτος. Καί ἐκεῖνοι τουλάχιστον πού διαφθαρθήκανε ἀπό μένα θά εἶχανε κάποιο λόγο νά μέ υπερασπισθοῦν· οἱ ἀδιάφθαρτοι όμως, πού εἶναι τώρα ἄνδρες ἡλικιωμένοι, οἱ συγγενεῖς αὐτῶν, ποῖον ἄλλο λόγο ἔχουν νά μέ υπερασπισθοῦν, παρά τό σωστό καί τό ἀδικο, ὅτι δηλαδή ξέρουν καλά πῶς ὁ Μέλητος λέει ψέματα κι ἐγώ λέω τήν ἀλήθεια;

X 23. Ὁ Σωκράτης δέν καταδέχεται νά ζητήσει τόν οἶκτο τῶν δικαστῶν μέ κανένα τρόπο.

Ἄς εἶναι λοιπόν, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· αὐτά πού εἶχα ν' ἀπολογηθῶ ἐγώ εἶναι αὐτά πού σᾶς εἶπα καί ἄλλα ἴσως παρόμοια. Ἴσως όμως κανένας ἀπό σᾶς θ' ἀγανακτήσει, ὅταν θυμηθεῖ πῶς ὁ ἴδιος ἴσως σέ περίσταση πού εἶχε ν' ἀγωνισθεῖ ἀγῶνα μικρότερο ἀπ' αὐτόν ἐδῶ, παρακάλεσε καί ἰκέτευσε τοὺς δικαστές, μέ δάκρυα πολλά καί παρουσίασε στό δικαστήριο τά παιδιά του γιά νά τόν λυπηθοῦν, ὅσο τό δυνατό περισσότερο, καί ἄλλους συγγενεῖς του καί ἀπό τοὺς φίλους του πολλούς, κι ἐγώ δέν κάνω τίποτε ἀπ' αὐτά, καί μάλιστα ἀφοῦ κινδυνεύω, ὅπως μοῦ φαίνεται, τόν ἔσχατο κίνδυνο. Ἴσως ὅταν τό προσέξει κανένας, ἐρεθισθεῖ ἐναντίον μου καί γι' αὐτό ἴσα ἴσα θυμώσει καί μέ θυμό δώσει τόν ψῆφο του γιά μένα. Ἄν κανένας λοιπόν ἔχει τέτοια διάθεση (ἐγώ τουλάχιστον δέν τό περιμένω), ἂν λοιπόν εἶναι κανένας, νομίζω πῶς θά μπορούσα νά τοῦ πῶ πολύ σωστά: Κι ἐγώ καλέ μου, ἔχω τοὺς δικούς μου τοὺς ἀνθρώπους. Γιατί ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος δέ φῦτρωσα ἀπό δρύ ἢ ἀπό πέτρα, ἀλλ' ἀπό ἀνθρώπους, ὥστε καί συγγενεῖς ἔχω καί παιδιά, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τό ἓνα παλικάρι πιά, τά ἄλλα δύο παιδιά. Καί όμως κανένα ἀπ' αὐτά δέν παρουσιάζω ἐδῶ γιά νά σᾶς παρακαλέσω νά δώσετε ἀρνητική ψῆφο. Γιατί λοιπόν δέν κάνω τίποτε ἀπ' αὐτά; Ὅχι ἀπό ὑπερηφάνεια, οὔτε γιά νά σᾶς περιφρονήσω. Ἄν ἐγώ βλέπω μέ θάρρος τόν θάνατο ἢ ὄχι αὐτό εἶναι ἄλλο ζήτημα γιά τή δόξα όμως καί τή δική μου καί τή δική σας καί ὅλης τῆς πόλης, δέ μοῦ φαίνεται πῶς εἶναι ὁμορφο πρᾶγμα νά κάνω τίποτε ἀπ' αὐτά καί στά χρόνια πού ἐφθασα καί μέ τό ὄνομα πού ἔχω, εἴτε ἀληθινό εἶναι εἴτε ψεύτικο· ἂν καί τό παραδέχονται ὅλοι πῶς ὁ Σωκράτης κάτι ξεχωρίζει ἀπό τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἄν

λοιπόν μερικοί από σᾶς νομίζουν πώς ξεχωρίζουν είτε στη σοφία, είτε στην ανδρεία, είτε σ' ἄλλην ἀρετή, ὅποια κι ἂν εἶναι, θά ἦταν αἰσχρό νά μοιάσουν μέ μερικούς πού ἔτυχε νά ἰδῶ πολλές φορές, καί πού ὅταν δικάζονται, ἐνῶ φαίνονται πώς εἶναι κατιτί, κάνουν ὅστερα πράγματα πού δέν τά περιμένει κανεῖς, γιατί νομίζουν πώς θά πάθουν τίποτε φοβερό, ἂν πεθάνουν, σάν νά μπορούσαν νά μείνουν ἀθάνατοι, ἂν δέν τούς θανατώνατε ἐσεῖς· αὐτοί μου φαίνεται πώς κάνουν ντροπή στήν πόλη, γιατί καί οἱ ξένοι μποροῦν νά νομίζουν ὅτι οἱ πρῶτοι ἀπ' ὄλους στήν ἀρετή ἀπό τούς Ἀθηναίους, αὐτοί πού τούς διαλέγουν μεταξύ τους καί τούς δίνουν τίς ἀρχές καί ὄλες τίς ἄλλες τιμές, δέ διαφέρουν καθόλου ἀπό τίς γυναῖκες. Αὐτά λοιπόν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, οὔτε σεῖς πρέπει νά τά κάνετε ὅσοι νομίζετε πώς εἴσθε κατιτί, οὔτ' ἐμᾶς νά μᾶς ἐπιτρέπετε νά τά κάνομε, ἀλλά νά μᾶς δίνετε νά καταλαβαίνομε πώς πολύ περισσότερο θά καταψηφίσετε ἐκεῖνον πού παριστάνει ἐδῶ μέσα τίς ἔλεεινές αὐτές σκηνές καί κάνει καταγέλαστο τόν τόπο, παρά ἐκεῖνον πού κάθεται ἡσυχος.

24. Ἡ πρόκληση τοῦ οἴκτου τοῦ δικαστῆ ὁδηγεῖ σέ ἀδίκη ἀπόφαση.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν κακή ἢ καλή φήμη, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μου φαίνεται πώς δέν εἶναι δίκαιο νά παρακαλεῖ κανένας τόν δικαστή, οὔτε νά θέλει νά ξεφύγει μέ τίς παρακλήσεις, ἀλλά νά τόν διαφωτίζει καί νά τόν πείθει. Γιατί ὁ δικαστής δέν κάθεται ἐκεῖ ἐπάνω γι' αὐτό, γιά νά χαρίζεται δηλαδή, παραβλέποντας τή δικαιοσύνη, μά νά κρίνει τί εἶναι καί τί δέν εἶναι δίκαιο· καί εἶναι ὀρκισμένος ὄχι νά χαρίζεται σέ ὅποιον τοῦ δόξει, ἀλλά νά δικάζει σύμφωνα μέ τούς νόμους. Δέν πρέπει λοιπόν οὔτ' ἐμεῖς νά σᾶς συνηθίζομε νά ἐπιорκεῖτε, οὔτε σεῖς μόνοι σας νά συνηθίζετε· γιατί κι ἐμεῖς καί σεῖς δέν κάνομε τότε θεάρεστο πράγμα. Μήν ἔχετε λοιπόν τήν ἀξίωση, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πώς πρέπει ἐγώ νά κάνω τέτοια πράγματα μπροστά σας, πού οὔτε μου ἀρέσουν, οὔτε δίκαια τά νομίζω, οὔτε θεάρεστα, καί σέ κάθε περίπτωση, μά τόν Δία, καί μάλιστα τώρα πού θέλω ν' ἀποκρούσω τήν κατηγορία τοῦ Μελήτου, τούτου ἐδῶ, πώς τάχα εἶμαι ἀσεβής. Γιατί, ἂν σᾶς ἐπειθα καί μέ τίς παρακλήσεις μου σᾶς ἐβίαζα νά πατήσετε τόν ὄρκο πού δώσατε, καθαρά θά σᾶς δίδασκα νά μή πιστεύετε στήν ὑπαρξη τῶν θεῶν καί ὁ ἴδιος θά κατάγγελλα τόν ἑαυτόν μου πώς δέν πιστεύω, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅπως κανένας ἀ-

πό τους κατηγορούς μου, και σᾶς αφήνω ἐσᾶς και τόν θεό νά μέ κρίνετε, ὅπως θά νομίσετε καλύτερα και γιά μένα και γιά τόν ἑαυτόν σας. (1)

25. Δέν εἶναι ἀπροσδόκητη γιά τό Σωκράτη ἡ ἀπόφαση ὅτι εἶναι ἐνοχος. Τόν ἐκπλήσσει ὁμως ἡ μικρή διαφορά στίς καταδικαστικές ψήφους.

Νά μήν ἀγανακτῶ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γι' αὐτό πού ἔγινε και μέ καταψηφίσατε, και πολλά ἄλλα συντελοῦν και τοῦτο, πῶς τό γεγονός αὐτό δέν μου ἦταν ἀνέλπιστο· πολύ περισσότερο ὁμως θαυμάζω τόν ἀριθμό τῶν ψήφων ἀπό τά δύο μέρη. Γιατί ἐγώ τουλάχιστον δέν πίστευα, νά εἶναι τόσο λίγη ἡ διαφορά τῶν ψήφων, ἀλλά πιά μεγάλη· και τώρα, ὅπως φαίνεται, ἄν τριάντα μονάχα ψήφοι ἔπεφταν ἀπ' τό ἄλλο μέρος, θά τήν ἐγλίτωνα. Τόν Μέλητο λοιπόν, καθώς μου φαίνεται, τώρα τόν ξέφυγα και ὄχι μόνο τόν ξέφυγα, ἀλλά και φανερό σέ ὄλους εἶναι πῶς ἄν ὁ Ἄνυτος και ὁ Λύκων δέν ἐσηκῶνοντο νά μέ κατηγορήσουν μαζί του, θά πλήρωνε και χίλιες δραχμές πρόστιμο, γιά τό λόγο πῶς δέν πῆρε μέ τό μέρος του τό ἕνα πέμπτο τῶν ψήφων.

26. Ὁ Σωκράτης, σταθμιζοντας δίκαια τήν προσφορά του στήν πολιτεία, προτείνει νά σιτίζεται στό πρυτανεῖο.

Προτείνει λοιπόν ὁ ἄνθρωπος γιά μένα τήν ποινή τοῦ θανάτου. Ἄς εἶναι. Κι ἐγώ ποιά ποινή θά σᾶς ζητήσω, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι; Ποιά ἄλλη παρ' αὐτή πού μου ἀξίζει; Τί λοιπόν; Τί εἶμαι ἀξιος νά πάθω ἢ νά πληρώσω, ἀφοῦ κι ἐγώ δέν ξέρω γιατί, δέν κοιτάξα τήν ἡσυχία μου στή ζωή μου, μόνο ἀμέλησα ἐκεῖνα πού οἱ περισσότεροί γυρεῦουν, και χρήματα και σπίτι και στρατηγίες και δημηγορίες και ἄλλες ἐξουσίες και συνωμοσίες και ἐπαναστάσεις, πού ἐγίνοντο στήν πόλη, γιατί νόμισα πῶς ἔπρεπε νά εἶμαι πιά μετριοπαθής και νά μήν ἀνακατεῦομαι σέ τέτοια πράγματα ζητώντας τήν σωτηρία μου, και δέν ἀνακατεῦθηκα, πού ἄν ἀνακατεῦομουν οὔτε σᾶς, οὔτε τόν ἑαυτό μου θά ὄφελουσα, ἀλλά κοιτάξα νά κάνω καλό σέ καθένα χωριστά, τό μεγαλύτερο ἀπ' τά καλά, νά προσπαθῶ δηλαδή νά πείθω τόν καθένα σας, νά μήν ἐπιμελεῖται

1) Στό σημείο αὐτό οἱ δικαστές ψηφίζουν και ἡ πλειονοψηφία κηρύττει ἐνοχο τό Σωκράτη.

πρῶτα τὰ συμφέροντά του σέ τίποτε, πρὶν ἐπιμεληθεῖ τόν ἑαυτό του, πῶς δηλαδή νά γίνει ὁ καλύτερος καί ὁ φρονιμότερος, μήτε πρῶτα πάλι τὰ ἄλλα συμφέροντα τῆς πόλης, πρὶν ἀπ' αὐτή τήν ἴδια τήν πόλη, καί νά ἐπιμελεῖται καί ὅλα τ' ἄλλα μέ τόν ἴδιο τρόπο. Τί ἀξίζω νά πάθω λοιπόν, τέτοιος πού εἶμαι; Κάτι καλό, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν πρέπει νά μοῦ δοθεῖ ὅ,τι μοῦ ἀξίζει· καί τέτοιο καλό πού νά μοῦ πρέπει. Τί πρέπει λοιπόν σέ φτωχό εὐεργέτη, πού ἔχει ἀνάγκη νά ἡσυχάσει γιά νά σᾶς συμβουλευεῖ; Καί εἶναι τίποτε, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πού νά πρέπει τόσο σέ τέτοιον ἄνθρωπο, ἀπό τό νά τρέφεται στό πρυτανεῖο πολύ περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον ἀπό σᾶς, πού νίκησε στούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, στήν ἵππασία ἢ σέ ἄρμα μέ δύο ἄλογα ἢ καί μέ περισσότερα; Γιατί ἐκεῖνος σᾶς κάνει νά φαίνεσθε πῶς εἴσαστε εὐτυχησμένοι κι ἐγώ σᾶς κάνω ἀληθινά εὐτυχησμένους, ἐκεῖνος δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό τροφή κι ἐγώ ἔχω. Ἄν πρέπει λοιπόν κατά τήν ἀξία μου νά κριθῶ ἀξίος γιά κατιτί, ἐγώ κρίνω ἀξιο τόν ἑαυτόν μου νά τρέφομαι στό πρυτανεῖο.

†27. Ὁ Σωκράτης γνωρίζει ὅτι ἡ φυλάκιση καί ἡ ἐξορία εἶναι κακά. Ἀντίθετα ὁ θάνατος ἴσως εἶναι καλό.

Ἴσως, καθώς σᾶς λέω αὐτά, σᾶς φαίνομαι ὅπως καί πρὶν πού μίλησα γιά τόν οἶκτο καί τίς ἱκεσίες, πῶς μιῶ μέ περηφάνια. Δέν εἶναι ἔτσι ὁμως, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀλλά ὅπως θά σᾶς πῶ τώρα. Ἐγώ ἔχω τήν πεποίθηση πῶς θεληματικῶς κανένα ἄνθρωπο δέν ἀδίκησα, δέν μπορῶ ὁμως νά σᾶς πείσω, γιατί πολύ λίγον καιρό μιλήσαμε μεταξύ μας, ἐνῶ ἂν ἦτανε καί σέ σᾶς νόμος, ὅπως καί σέ ἄλλους λαούς, νά μήν ἀποφασίζετε γιά τή ποινή τοῦ θανάτου σέ μίαν ἡμέρα μονάχα, ἀλλά σέ πολλές, θά μπορούσατε νά πεισθεῖτε· τώρα ὁμως δέν εἶναι εὐκολο σέ λίγο καιρό νά πέσουν μεγάλες διαβολές. Ἐνῶ λοιπόν ἐγώ ἔχω τήν πεποίθηση πῶς δέν ἀδικῶ κανένα, πολύ περισσότερο θ' ἀδικήσω τόν ἑαυτόν μου, πῶς εἶμαι ἀξίος νά πάθω κάτι κακό καί μόνος μου νά ἐπιβάλω τέτοια ποινή στόν ἑαυτό μου. Καί ἀπό φόβο τάχα; Ἥ μήπως πάθω αὐτό, πού ὁ Μέλητος μέ κρίνει ἀξιο νά πάθω, καί πού ἐγώ λέω πῶς δέν ξέρω οὔτε ἂν εἶναι καλό οὔτε ἂν εἶναι κακό; καί ἀντίς ἀπό τοῦτο, ἐγώ θά πάω νά διαλέξω κάτι πού ξέρω πῶς εἶναι κακό καί νά καταδικάσω ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό μου; Καί τί ἀνάγκη νά ζήσω στό δεσμοτῆριο, σκλάβος στόν καθένα πού ἔρχεται στήν ἐξουσία στούς Ἐντεκα; Ἥ νά διαλέξω πρόστιμο καί

νά είμαι δέσμιος ὡσπου νά τό πληρώσω; Ἄλλ' αὐτό εἶναι τό ἴδιο σάν τό πρῶτο πού σᾶς ἔλεγα· γιατί χρήματα δέν ἔχω γιά νά πληρώσω. Ἄλλά τί ποινή νά διαλέξω; Ἐξορία; Γιατί ἴσως τέτοια ποινή μπορούσατε νά μοῦ ἐπιβάλετε. Θά ἤμουν πολὺ φιλόζωος, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν εἶχα τήν ἀπερισκεψία, νά μήν μπορῶ νά συλλογισθῶ, πῶς ἐσεῖς πού εἶσατε συμπολίτες μου δέν μπορέσατε νά ὑποφέρετε τή συναναστροφή μου καί τά λόγια μου καί σᾶς φάνηκαν τόσο βαριά καί ἀνυπόφορα πράγματα, ὥστε νά θέλετε νά γλιτώσετε ἀπ' αὐτά, καί ἄλλοι θά τά ὑποφέρουν τόσο εὐκολα. Κάθε ἄλλο, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. Ὡραία θά ἦταν ἀλήθεια ἡ ζωή μου νά γυρίζω, τέτοιας ἡλικίας ἄνθρωπος, ἀπό πολιτεία σέ πολιτεία καί νά ζῶ διωγμένος ἀπό τόπο σέ τόπο. Γιατί πολὺ καλά τό ξέρω, πῶς ὅπου κι ἂν πάω, οἱ νέοι θά τρέχουν νά μ' ἀκοῦνε ὅταν μιῶ, ὅπως κι ἐδῶ πέρα. Καί ἂν τούς διώξω, τότε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θά μ' ἐξορίσουν, πείθοντας τούς γεροντότερους· κι ἂν δέν τούς διώξω αὐτούς, τότε γιά χάρη τους θά μ' ἐξορίσουν οἱ πατέρες τους καί οἱ δικοὶ τους.

428. Ὁ Σωκράτης προτείνει πρόστιμο μιά μνά καί μέ τίς παρακλήσεις τῶν φίλων του προτείνει τριάντα μνές.

Ἴσως λοιπόν θά πεῖ κανένας: Δέν μπορείς λοιπόν, Σωκράτη, ἀφοῦ φύγεις ἀπό δῶ, νά ζήσεις μιά ἡσυχη ζωή; Αὐτό δά εἶναι τό δυσκολότερο νά δώσω σέ μερικούς ἀπό σᾶς νά τό καταλάβουν. Γιατί ἂν πῶ πῶς αὐτό τό πράγμα εἶναι ἀπίθεια στό θεό, καί γι' αὐτό δέν μπορῶ νά ἡσυχάσω, δέ θά μέ πιστεῦσετε, νομίζοντας πῶς ἀστειεύομαι· καί ἂν πάλι σᾶς πῶ πῶς αὐτό εἶναι γιά τόν ἄνθρωπο τό μεγαλύτερο καλό, νά μιῶ δηλαδή κάθε μέρα γιά τήν ἀρετή καί γιά ὅλα τ' ἄλλα πού μ' ἀκοῦτε συχνά νά λέω καί νά ἐξετάζω τόν ἑαυτό μου καί τούς ἄλλους, γιατί μιά παραμελημένη ζωή δέν εἶναι ζωή γιά τόν ἄνθρωπο, πολὺ λιγότερο θά πιστεῦσετε καί τά λόγια μου αὐτά. Καί αὐτά εἶναι ἔτσι ὅπως σᾶς τά λέω ἐγώ, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δέν εἶναι ὁμως κι εὐκολο νά σᾶς δώσω νά τά καταλάβετε. Ἐπειτα ἐγώ δέν εἶμαι συνηθισμένος νά νομίζω πῶς μοῦ ἀξίζει νά πάθω κανένα κακό. Ἄν εἶχα χρήματα, θά καταδίκαζα τόν ἑαυτόν μου σέ χρηματικό πρόστιμο, σέ ὅσα δηλαδή θά μπορούσα νά πληρώσω, περίπου μιά μνά ἀσημένια· σέ τόσα κανονίζω ἐγώ τό πρόστιμό μου. Ὁ Πλάτων ὁμως, αὐτός ἐδῶ, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί ὁ Κριτών καί ὁ Κριτόβουλος καί ὁ Ἀπολλόδωρος μοῦ παραγγέλουν νά δεχθῶ τριάντα μνές, μέ τήν ἐγγύησή τους· λοιπόν κανονίζω τώρα τό πρόστιμό

μου σέ τόσα· καί θά σᾶς εἶναι ἐγγυητές γιά τά χρήματα ἀξιόχρεοι αὐτοί ἐδῶ¹.

~~X~~29. Ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου. Ὁ Σωκράτης προβλέπει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θά κατηγορηθοῦν γιά τό θάνατό του.

Γιά νά μήν περιμένετε λίγον καιρόν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐκεῖνοι πού θέλουν καί καλά νά κατηγοροῦν τήν πόλη, θά σᾶς βγάλουν τό ὄνομα καί τήν κατηγορία πώς θανατώσατε τόν Σωκράτη, ἓνα σοφὸ ἄνθρωπο· γιατί θά μέ πούν σοφὸ, καί ἄς μήν εἶμαι, ὅσοι θέλουν νά σᾶς κακολογήσουν. Ἄν περιμένετε ὅμως λίγο ἀκόμα, μόνο του θά σᾶς ἐρχόντανε τό πράγμα· γιατί βλέπετε δά τήν ἡλικία μου, πώς εἶναι πιά μακριά ἀπό τή ζωὴ καί κοντά στό θάνατο. Καί τά λέω, ὄχι σέ ὄλους ἐσᾶς, ἀλλά σ' ἐκείνους πού μέ καταδίκασαν σέ θάνατο. Καί λέω καί αὐτά ἀκόμα στοὺς ἴδιους τούτους. Ἴσως θά φαντάζεσθε, ὧ ἄνθρωποι, πώς ἐγὼ τήν ἔπαθα, γιατί μοῦ λείπανε τά λόγια, μέ τά ὅποια θά σᾶς ἐπειθα, ἂν νόμιζα πώς ἔπρεπε νά πῶ καί νά κάνω τό καθετί, γιά νά ξεφύγω τήν καταδίκη. Κάθε ἄλλο. Τήν ἔπαθα γιατί μοῦ λείψανε ὄχι τά λόγια ἀλλά ἡ τόλμη καί ἡ ἀναισχυντία, καί γιατί δέ θέλησα νά σᾶς πῶ τέτοια πράγματα πού θά σᾶς εὐχαριστοῦσαν νά τ' ἀκούσετε, καί νά θρηνηῶ καί νά δέρνομαι καί ἄλλα τέτοια νά λέω καί νά κάνω πολλά καί ἀνάξια γιά μένα, ὅπως σᾶς εἶπα· πράγματα δηλαδή πού εἴσθε συνηθισμένοι ν' ἀκούτε ἀπό τοὺς ἄλλους. Οὔτε τότε ὅμως νόμισα πώς γιά τόν κίνδυνον τοῦ θανάτου ἔπρεπε νά κάνω τίποτε ἀνελεύθερο, οὔτε τώρα μεταμελοῦμαι, πού ἔτσι ἀπολογήθηκα, ἀλλά πολὺ περισσότερο προτιμῶ νά πεθάνω μέ τέτοια ἀπολογία, παρά νά ζήσω μέ τόν ἄλλο τρόπο· γιατί οὔτε σέ δίκη, οὔτε σέ πόλεμο, οὔτ' ἐγὼ, οὔτε κανεὶς ἄλλος πρέπει τοῦτο νά μηχανᾶται, πώς ν' ἀποφύγει μέ κάθε τρόπο τό θάνατο· γιατί καί στίς μάχες πολλές φορές εἶναι φανερό, πώς μπορεῖ νά ξεφύγει κανένας τό θάνατο πετώντας κάτω τά ὄπλα του καί πέφτοντας στά γόνατα ἐκείνων πού τόν κυνηγοῦν· καί ἄλλοι τρόποι εἶναι σέ κάθε κίνδυνον νά ξεφύγει κανένας τό θάνατο ἂν ἔχει ἀποφασίσει νά κάνει καί νά λείει τό καθετί. Ἀλλά προσέξατε μήπως δέν εἶναι τοῦτο τό δύσκολο, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά ξεφύγει δηλαδή κανένας τήν κακή

1) Στό σημεῖον αὐτό οἱ δικαστές ψηφοφοροῦν καί πάλι καί ἐπιβάλλουν στό Σωκράτη τήν ποινὴ τοῦ θανάτου.

πράξη· γιατί αυτή τρέχει πιά γρήγορα από τό θάνατο. Κι ἐγώ τώρα, σάν ἀργοκίνητος καί γέρος πού εἶμαι, πιάσθηκα ἀπό τό πιά ἀργοκίνητο· οἱ κατηγοροί μου ὁμως, σάν πιά δυνατοί κι εὐκολοκίνητοι, θά πιασθοῦν ἀπό τό πιά γρήγορο, ἀπό τήν κακία. Καί τώρα ἐγώ φεύγω γιά νά ξεπληρώσω τήν ποινή τοῦ θανάτου πού μοῦ βάλατε, κι αὐτοί ἐδῶ γιά νά ξεπληρώσουν τήν ποινή τῆς μοχθηρίας καί τῆς ἀδικίας πού τοὺς ἔβαλε ἡ ἀλήθεια. Κι ἐγώ μένω σταθερός στή ποινή μου καί αὐτοί. Ἵσως ἔτσι ἔπρεπε νά γίνουν τά πράγματα καί φαντάζομαι πῶς σωστά ἔγιναν.

30. *Οἱ Ἀθηναῖοι θά τιμωρηθοῦν ἐξαιτίας τῆς καταδίκης του, γιατί θά ἐμφανιστοῦν περισσότεροι, πού θά τοὺς ἐλέγχουν γιά τή ζωή τους.*

Ἔχω ὁμως ἐπιθυμία νά σᾶς προφητεύσω τί θά γίνει ὕστερ' ἀπό αὐτά, ὧ σεις πού μέ καταψηφίσατε· γιατί βρίσκομαι τώρα ἐδῶ, στή στιγμή πού οἱ ἄνθρωποι καλύτερα προφητεύουν, στή στιγμή πού τοὺς μέλλεται νά πεθάνουν. Σᾶς λέω λοιπόν, ὧ ἄνθρωποι πού μέ θανατώσατε ἐμένα, πῶς εὐθύς ὕστερ' ἀπό τόν θάνατό μου, θά σᾶς βρεῖ τιμωρία, πολύ φοβερότερη, μά τόν Δία, ἀπό ἐκείνη πού μοῦ δώσατε μέ τό θάνατό μου. Γιατί τώρα κάνετε αὐτό πού κάνετε, μέ τήν ἰδέα πῶς θά γλιτώσετε νά δίνετε λόγο γιά τήν ζωή σας· σᾶς λέω ὁμως πῶς αὐτό θά σᾶς βγεῖ πολύ ἐνάντιο. Περισσότεροι τώρα θά βγοῦν νά σᾶς τά ψάλουν, αὐτοί πού ἐγώ τοὺς κρατοῦσα κι ἐσεῖς δέν τό καταλαβαίνατε· καί θά εἶναι φόβερότεροι, σάν πιά νέοι πού εἶναι, καί σεις τότε ἀκόμα περισσότερο θ' ἀγανακτήσετε. Γιατί ἂν νομίζετε, πῶς μέ τό νά θανατώσετε ἄνθρώπους, θά ἐμποδίσετε κανένα νά σᾶς κακολογεῖ πῶς δέ ζεῖτε ὅπως πρέπει, δέν τό συλλογίζεσθε καλά· γιατί αὐτό τό γλίτωμα οὔτε πολύ δυνατό οὔτε ὁμορφοῦ εἶναι, ἀλλά εὐκολότερο καί ὁμορφότερο εἶναι, ὄχι νά ἐμποδίζει κανένα τοὺς ἄλλους, μά ὁ ἴδιος νά κοιτάξει πῶς νά γίνει καλύτερος. Ἀφοῦ σᾶς προφήτευσαν λοιπόν αὐτά, ἐσᾶς πού μέ καταψηφίσατε, σᾶς ἀφήνω.

31. *Ὁ θάνατος γιά τό Σωκράτη εἶναι πολύ καλό, γιατί, στή διάρκεια τῆς ἀπολογίας του, δέν ἄκουσε τήν ἀποτρεπτική θεία φωνή.*

Μ' ἐκείνους ὁμως πού μοῦ δώκανε ἀθωωτική ψήφο, θά μιλοῦσα εὐχαρίστως γι' αὐτό πού ἔγινε, ἐνόσω οἱ Ἑνδεκα βρίσκονται ἀκόμη σέ

δουλειά και εγώ δεν πηγαίνω ακόμα εκεί που πρέπει να πάω, για να θανατωθώ. Μείνετε λοιπόν μαζί μου, ὦ ἄνδρες, αυτή τήν ὥρα· γιατί τίποτε δε μᾶς εμποδίζει να τά ποῦμε μεταξύ μας, ὅσο μᾶς ἀφήνουν. Γιατί σέ σᾶς, σάν φίλοι που εἴσθε, θέλω να σᾶς δείξω τί σημαίνει αὐτό που μου συνέβηκε. Γιατί ἐμένα, ὦ δικαστές, (καί ὅταν ἐσᾶς σᾶς ὀνομάζω δικαστές, σωστά νομίζω πῶς σᾶς ὀνομάζω) μου ἔτυχε κάτι σάν θαῦμα. Γιατί ἡ μαντική δύναμη που ἔχω πάντα, ἀπό τήν θεότητα που ξέρετε πρωτύτερα ἦτανε πολύ συχνή πάντα και μου ἐναντιωνότανε και στά μικρότερα πράγματα, ὅταν πήγαινα να κάνω τίποτε που δεν ἦτανε σωστό· και τώρα μου συνέβηκαν αὐτά ἐδῶ που και μόνοι σας τά βλέπετε και που θά φαντάζετο κανένας, ὅπως ὅλοι τό πιστεύουν, πῶς εἶναι τά μεγαλύτερα κακά. Ἐμένα λοιπόν οὔτε ὅταν βγήκα τό πρωί ἀπό τό σπίτι μου μου ἐναντιώθηκε τό σημάδι αὐτό τοῦ θεοῦ, οὔτε ὅταν παρουσιάσθηκα ἐδῶ στό δικαστήριο, οὔτε στόν λόγο μου ἀπάνω, ὅταν πήγαινα να πῶ κάτι, μονολότι σέ ἄλλους λόγους, σέ πολλά μέρη, μ' ἐμπόδιζε ἀπάνω στήν ὥρα που μιλοῦσα. Τώρα ὅμως πουθενά σέ ὅλη αὐτή τήν ἱστορία, οὔτε σέ πράξη καμιά, οὔτε σέ λόγο μου ἔχει ἐναντιωθεῖ. Ποιά λοιπόν εἶναι ἡ αἰτία, κατά τή γνώμη μου; Ἐγώ θά σᾶς τό πῶ· γιατί αὐτό που μου συνέβηκε πάει να μου βγεῖ σέ καλό, και δεν εἶναι σωστό, ὅπως τό παίρνομε ἐμεῖς, ὅσοι νομίζομε πῶς εἶναι κακό να πεθάνει κανένας. Ἐμένα μου δόθηκε μιά μεγάλη ἀπόδειξη γι' αὐτό τό πράγμα· γιατί δεν ἦτανε ποτέ δυνατό να μή μου ἐναντιωθεῖ τό συνηθισμένο σημάδι τοῦ θεοῦ, ἂν δεν ἔμελλα να κάμω κάτι καλό.

Α32. *Εἴτε ὁ θάνατος εἶναι σάν βαθύς ὕπνος, εἴτε μετάβαση στόν Ἄδη, ὁ Σωκράτης δεν πρέπει να τόν φοβᾶται.*

Ἐπειτα ἄς τό συλλογισθοῦμε και ἔτσι, πόσες δηλαδή ἐλπίδες μᾶς δίνει μέ τό να εἶναι καλό πράγμα. Γιατί ἕνα ἀπό τά δύο εἶναι τό να πεθάνει κανένας· ἡ εἶναι δηλαδή σάν να μήν εἶναι, οὔτ' ἔχει αἴσθηση ἀπό τίποτε ὁ πεθαμένος, ἡ ὅπως λένε κάποια ἀλλαγὴ εἶναι ὁ θάνατος και ἡ ψυχὴ ἀλλάζει κατοικία ἀπό τόν τόπο αὐτό σέ ἄλλο τόπο. Καί ἂν καμιά αἴσθηση δεν ὑπάρχει πιά, ἀλλά εἶναι σάν ὕπνος, ὅπως ὅταν κοιμᾶται κανείς και οὔτε ὄνειρο βλέπει κανένα, θά ἦτανε θαυμάσιο κέρδος ὁ θάνατος. Γιατί ἐγώ φαντάζομαι πῶς ἂν διαλέξει κανένας αὐτή τήν νύχτα, που ἔτσι βαριοκοιμήθηκε, ὥστε οὔτε ὄνειρο εἶδε, και ὕστερα συγκρίνει

μέ τις άλλες νύχτες και τις ημέρες τῆς ζωῆς του τῆ νύχτα αὐτή και συλλογιστεῖ και πεῖ πόσες ημέρες και νύχτες ἔζησε καλύτερα και γλυκύτερα στή ζωή του, πιστεύω πώς ὄχι ἕνας ἰδιώτης, μά και ὁ μέγας βασιλεὺς εὐκολομέτρητες θά τις βρεῖ αὐτές μπροστά στίς άλλες ημέρες και τις νύχτες. Ἄν εἶναι λοιπόν τέτοιο πράγμα ὁ θάνατος, ἐγώ λέω πώς εἶναι κέρδος. Γιατί τίποτε περισσότερο δέ φαίνεται νά εἶναι ἔτσι ὄλος ὁ καιρός, παρά μία νύχτα. Κι ἂν εἶναι πάλι ὁ θάνατος σάν ταξίδι ἀπό δῶ σέ ἄλλο τόπο, και εἶναι ἀληθινά αὐτά πού λένε, πώς ἐκεῖ πέρα βρίσκονται ὄλοι οἱ πεθαμένοι, τί μεγαλύτερο καλό θά ἦταν ἀπ' αὐτό, ὃ δικαστές; Γιατί ὅταν φθάσει κανένας στόν Ἄδη, ἀφοῦ γλιτώσει ἀπ' αὐτούς πού λένε πώς εἶναι δικαστές, και βρεῖ τούς ἀληθινούς δικαστές, αὐτούς πού λένε πώς δικάζουν ἐκεῖ, τόν Μίνω και τόν Ραδάμανθη και τόν Αἰακό και τόν Τριπτόλεμο και τούς άλλους, ὅσοι ἀπό τούς ἡμίθεους ζήσανε δίκαια στή ζωή τους, ἄσχημο τάχα θά ἦταν τέτοιο ταξίδι; Ἡ γιά νά βρεθεῖτε πάλι μέ τόν Ὅρφεα και τό Μουσαῖο και τόν Ἡσίοδο και τόν Ὅμηρο, πόσα δέ θά ἴδινε ὁ καθένας ἀπό σᾶς; Ἐγώ τουλάχιστο χίλιες φορές θά ἤθελα νά πεθάνω, ἂν εἶναι ἀληθινά αὐτά· γιατί και γιά μένα θαυμαστό θά ἦταν νά μείνω ἐκεῖ πέρα, ἂν ἔβρισκα τόν Παλαμήδη και τόν Αἴαντα τόν γιό τοῦ Τελαμῶνα και ὅποιον ἄλλον ἀπό τούς παλαιούς πού θανατώθηκε ἀπό ἄδικη κρίση· νά συγκρίνω τά πάθη μου μέ τά δικά τους, δέν εἶναι δυσάρεστο πράγμα, κατά τήν γνώμη μου. Καί τό καλύτερο ἀπό ὅλα νά περνῶ τή ζωή μου μέ τό νά ρωτᾶω και νά ἐρευνῶ κι ἐκείνους ἐκεῖ, ὅπως τούς ἐδῶ, ποιός τάχα εἶναι σοφός ἀπ' αὐτούς και ποιός νομίζει πώς εἶναι και δέν εἶναι. Καί πόσα δέ θά ἴδινε κανένας, ὃ δικαστές, νά ρωτησεῖ ἐκεῖνον πού ὀδήγησε τό μεγάλο στράτευμα στήν Τροία ἢ τόν Ὅδυσσεά ἢ τόν Σίσυφο και χίλιους άλλους νά ποῦμε, και ἄνδρες και γυναῖκες, πού νά τούς μιλεῖ κανένας και νά τούς συναναστρέφεται πού νά τούς ρωτᾶει θά ἦταν μία θαυμαστή εὐτυχία. Καί γι' αὐτό ἐκεῖνοι ἐκεῖ βέβαια δέ θά θανατώνουν κανένα. Γιατί και στά ἄλλα εἶναι πιά εὐτυχισμένοι αὐτοῖ ἐκεῖ ἀπό τούς ἐδῶ και ὄλον τόν καιρό εἶναι ἀθάνατοι, ἂν εἶναι ἀληθινά τά λεγόμενα.

★ 33. Δέν μπορεῖ νά συμβεῖ κακό στόν καλό ἄνθρωπο, οὔτε στόν ἀπάνω κόσμο οὔτε στόν κάτω. Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτη εἶναι τό θεῖο θέλημα, γι' αὐτό δέν ὀργίζεται μέ τούς κατηγοροῦς του.

Ἄλλά και σεῖς πρέπει, ὃ δικαστές, νά ἔχετε τις καλύτερες ἐλπίδες σας

στό θάνατο, κι ένα πράγμα νά συλλογίζεσθε, πού είναι αληθινό, δι για τόν καλό άνθρωπο τίποτε δέν είναι κακό ούτε στή ζωή, ούτε στό θάνατό του, ούτε οι θεοί τόν ξεχνούνε ποτέ· ούτε τά δικά μου γινήκανε τώρα έτσι από τήν τύχη, αλλά τώρα τό βλέπω φανερά πώς τό νά πεθάνω καί νά γλιτώσω από τίς φροντίδες είναι τό καλύτερο για μένα. Γι' αυτό καί πουθενά δέ μ' εμπόδισε τό σημάδι τοῦ θεοῦ καί ούτε έχω καί πολύ παράπονο μ' αὐτοῦ πού μέ καταψήφισαν καί τούς κατηγοροῦς μου. Μονολότι αὐτοί δέ μέ καταψήφισαν καί δέ μέ κατηγορήσανε μ' αὐτή τήν ἰδέα, μά φαντάζονται πώς μέ βλάπτουν· καί γι' αὐτό καί μόνο ἀξίζει νά τούς κατακρίνω.

Ὡστόσο τούς παρακαλῶ ένα πράγμα: Τά παιδιά μου, όταν γίνουν ἔφηβοι, νά τά τιμωρήσετε, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί νά τυραννήσετε μέ τόν ἴδιο τρόπο πού σᾶς τυράνησα ἐγώ, ἂν σᾶς φανοῦν πώς φροντίζουν για χρήματα ἢ γι' ἄλλο τίποτε, περισσότερο ἀπό τήν ἀρετή, καί ἂν νομίζουν πώς είναι κάτι χωρίς νά είναι, νά τά περιγελάσετε ὅπως σᾶς περιγελάσα ἐγώ, πώς δέν ἐπιμελοῦνται ἐκεῖνα πού πρέπει καί νομίζουν πώς είναι κάτι χωρίς νά είναι ἀξιοι για τίποτε. Καί ἂν τά κάμετε αὐτά, δίκαια θά τά κάμετε καί για μένα καί για τά παιδιά μου.

Τώρα ὁμως ὄρα είναι νά πηγαίνω ἐγώ για νά πεθάνω καί σεῖς για νά ζήσετε. Ποιός ἀπό μᾶς πηγαίνει στό καλύτερο, κανένας δέν τό ξέρει, παρά ὁ μόνος ὁ θεός.

Ο θάνατος του Σοκράτη του Louis David, 1787.
Βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης.

ΣΧΟΛΙΑ

1 ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι: Θά περίμενε κανείς τήν προσφώνηση ὧ ἄνδρες δικαστές, ἀλλά ὁ Σωκράτης ὡς δικαστές παραδέχεται μόνο τούς ἡλιαστές, πού φήφισαν γιά τήν ἀθώωσή του (κεφ. 31).

μπροστά στά τραπέζια τῶν κολλυβιστῶν: Κολλυβιστές=μικροί ἀργοραμοιβοί (κόλλυβα=μικρά νομίσματα) Τραπέζια=τράπεζες, μέ τή σημασία πού ἔχει καί σήμερα ἢ λ. τράπεζα.

ἂν ἦμουν στ' ἀλήθεια ξένος... πού εἶχα ἀνατραφεῖ: Στήν Ἀθήνα τοῦ 5ου αἰ. συχνά μιλοῦσαν στά δικαστήρια καί στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου Ἑλληνες πού εἶχαν ἀνατραφεῖ μέ τήν τοπική τους γλώσσα (διάλεκτος), Σπαρτιάτες, Κερκυραῖοι, Κορίνθιοι κ.ἄ., καί οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέχονταν τή γλωσσική τους ἀπόκλιση ἀπό τόν τρόπο ὁμιλίας, πού εἶχε διαμορφωθεῖ στήν πνευματική πρωτεύουσα τῶν Ἑλλήνων.

2 αὐτούς πού τριγωνοῦν τόν Ἄνυτο: Ὁ Ἄνυτος ἔπαιξε τόν κυριότερο ρόλο μεταξύ τῶν κατηγορῶν τοῦ Σωκράτη, ἂν καί ὁ Μέλητος ἐμφανίστηκε ὡς ἐπίσημος κατηγορός. Στήν Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη, πού ἔγραφε ὁ Ξενοφώντας βρῖσκομε τήν ἀφελέ ἐξήγηση ὅτι ὁ Ἄνυτος εἶχε προσωπική ἔχθρα ἐναντίον τοῦ Σωκράτη, γιατί τόν κατηγοροῦσε γιά τήν ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ του. Οἱ ἄλλοι δύο κατηγοροί τοῦ Σωκράτη ἦταν ὁ Λύκωνας καί ὁ Μέλητος. Καί στό κεφ. 10 τῆς Ἀπολογίας τοῦ Πλάτωνα ὁ Σωκράτης λέει ὅτι ὁ Μέλητος ἐξέφραζε τήν ὀργή τῶν ποιητῶν ἐναντίον τοῦ Σωκράτη, ὁ Ἄνυτος τήν ὀργή τῶν τεχνιτῶν καί τῶν πολιτικῶν καί ὁ Λύκωνας τῶν ρητόρων.

Ὁ Ἄνυτος ἦταν πλούσιος Ἀθηναῖος καί ἡγέτης τῶν δημοκρατικῶν. Κατά τόν Πλάτωνα ἦταν παθιασμένος ἐχθρός τῶν σοφιστῶν. Μαζί μέ τό Θρασύβουλο ἀποκατέστησε τή δημοκρατία στήν Ἀθήνα, μετά τήν κατάλυση τῆς τυραννίας τῶν Τριάντα τό 403 π.Χ. Ἐγινε ὁ κυριότερος κατηγορός τοῦ Σωκράτη, διότι εἶχε τή γνώμη ὅτι ἔτσι ὠφελεῖ τήν πόλη του. Ὁ Μέλητος εἶναι γνωστός ὡς μέτριος τραγικός ποιητής τοῦ 5ου αἰ. Τόν ἀναφέρει στωπτικά ὁ Ἀριστοφάνης

στους *Βατράχους* ως ποιητή *σκολίων*. Δέν είναι όμως βέβαιο αν αυτός ο Μέλητος και ο Μέλητος της *Ἀπολογίας* του Σωκράτη είναι τό ίδιο πρόσωπο. Ὁ Λύκωνας ἦταν ἀσήμαντος ρήτορας καί είναι γνωστός ἀπό τά σκώμματα σέ βάρος του τῶν κωμικῶν ποιητῶν Κρατίνου καί Εὐπολη.

παρά ενός πού ἔγραφε κωμωδίες: Ἐνοεῖ τόν Ἀριστοφάνη (βλ. κεφ. 3), ὁ ὁποῖος διακωμώδησε τό Σωκράτη μέ τήν κωμωδία του *Νεφέλες*, πού παίχτηκε στό Διονύσια τοῦ 423 π.Χ. Ἀλλά καί ἄλλοι κωμικοί διακωμώδησαν τό Σωκράτη τήν ἴδια περίπου ἐποχή (ὁ Ἀμφίβιας τό 423, ὁ Εὐπολης τό 421 π.Χ.). Ὅρισμένοι ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ *Νεφέλες* τοῦ Ἀριστοφάνη συνετέλεσαν στήν καταδίκη τοῦ Σωκράτη. Ἀλλά εἶχαν περάσει 24 χρόνια (423 - 399 π.Χ.) ἀπό τήν παράσταση τῶν *Νεφελῶν* ὡς τή δίκη τοῦ Σωκράτη.

4 ὅπως ὁ Γοργίας καί ὁ Πρόδικος ὁ Κεῖος καί ὁ Ἰππίας ὁ Ἡλείος: Ἀναφέρει τρεῖς ἀπό τούς πιό γνωστούς σοφιστές πού δίδασκαν μέ πληρωμή. Ὁ Γοργίας ὁ Λεοντίνος θεωρεῖται ὁ κυριότερος δάσκαλος τῆς ρητορικής στήν Ἑλλάδα. Ὁ Πρόδικος ὁ Κεῖος ἦταν κυρίως γνωστός ὡς δάσκαλος τῆς ἠθικῆς καί τῆς γραμματικῆς. Ὁ γνωστός μῦθος τοῦ Ἡρακλῆ μέ τήν Ἀρετή καί τήν Κακία εἶναι τοῦ Προδίκου. Ὁ Ἰππίας ὁ Ἡλείος δίδασκε πολλά καί διάφορα θέματα: γεωμετρία, λογική, μουσική, ἀρχαιολογία κ.ἄ.

καί κάποιος ἄλλος σοφός ἀπό τήν Πάρο: Ἐνοεῖ τόν Εὐῆνο τόν Πάριο, τόν ὁποῖο μνημονεύει παρακάτω στό ἴδιο κεφ. Ὁ Πλάτωνας ἀναφέρει τόν Εὐῆνο εἰρωνικά στό Φαίδωνα ὡς ποιητή καί στό Φαῖδρο ὡς σοφὸ ἄνθρωπο. Σώθηκαν ἀποσπάσματα ἀπό τά ἐλεγεία τοῦ Εὐῆνου. Ὁ Καλλίας, λέει στό Σωκράτη ὅτι θά πάρει τόν Εὐῆνο, παιδαγωγό στά παιδιά του καί θά πληρώνει πέντε μνές. Τόσο κόστιζε κι ἕνας δούλος. Ἀλλά σέ σχέση μέ τίς ἑκατὸ μνές πού ἔπαιρνε ὁ Πρωταγόρας ὁ Εὐῆνος ἦταν φτηνός.

τόν Καλλία τό γιό τοῦ Ἰππονίκου: Ἐνας ἀπό τούς πλουσιότερους Ἑλλήνες, ἀλλά διασκόρπισε τήν περιουσία του. Στόν *Πρωταγόρα* τοῦ Πλάτωνα ὁ Σωκράτης βρῖσκει τόν Καλλία νά φιλοξενεῖ τόν Πρωταγόρα, τόν Ἰππία, τόν Πρόδικο καί πολλούς ἄλλους.

5 *Χαιρεφώντας*: Ἦταν μαθητής τοῦ Σωκράτη.

καί μαζί σας ἐξορίστηκε (ὁ *Χαιρεφώντας*) καί μαζί σας ξαναγύρισε:

Τό 404 π.Χ. ἡ Σπάρτη, νικήτρια στόν Πελοποννησιακό πόλεμο, ἐγκατέστησε στήν Ἀθήνα τούς Τριάνα τυράννους. Ἐμειναν ὀχτώ μῆνες στήν ἐξουσία καί στό διάστημα αὐτό ἐκτέλεσαν 1500 πολίτες καί ἐξόρισαν 5000. Ὁ Θρασύβουλος καί οἱ ἄλλοι ἐξόριστοι δημοκρατικοί ἐπανεφέραν τή δημοκρατία τό 403 π.Χ. Ὁ μαθητής τοῦ Σωκράτη Χαιρεφώντας ἦταν δημοκρατικός καί ἐξορίστηκε τό 404 π.Χ. μέ τούς δημοκρατικούς καί ξαναγύρισε νικητής τό 403 π.Χ.

τόν ἀδελφό του, αὐτόν ἐδῶ: Ἴσως πρόκειται γιά τό Χαιρεκράτη, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στί Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶνα.

6 γιάτί βέβαια δέ λέει ψέματα (ὁ θεός): Στήν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα τό θεῖον εἶναι ἐξω ἀπό τό ψέμα καί τό κακό «πάντη ἄρα ἀψευδές τὸ δαμόνιον τε καί θεῖον» 382e. Γι' αὐτό ἡ ποιήση τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ Ἡσιόδου, ὅπου οἱ θεοί παριστάνονται νά κάνουν κακές πράξεις δέ γίνεται δεκτὴ στήν ἐκπαίδευση τῶν νέων, πού προβλέπει ὁ Πλάτωνας στήν Πολιτεία του.

7 μά τόν Κύνα: Καί σ' ἄλλα ἔργα τοῦ Πλάτωνα ὁ Σωκράτης παίρνει τόν ἴδιο ὄρκο. Ἴσως θέλει νά δείξει σεβασμό στούς ἐπίσημους θεούς.

9 μόνο βροῖσκομαι πάντα σέ μεγάλη φτώχεια, γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ: Ὁ Σωκράτης ἀποδίδει τή φτώχεια στό γεγονός ὅτι ἐκτελεῖ πιστά τήν ἀποστολή πού τοῦ ἀνάθεσε ὁ θεός τῶν Δελφῶν. Ἀλλά εἶναι γνωστό ὅτι ὑπρέτησε ὡς ὀπλίτης, ἄρα ἀνήκε σέ εὐπορη τάξη. Ἴσως ἀργότερα ἔπεσε σέ φτώχεια.

10 τά παιδιά τῶν πλουσίων δηλαδή: Πλούσιοι νέοι, ὅπως ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Κριτίας κ.ἄ. ἔγιναν μισητοί στό δῆμο ἀπό τίς ἀντιδημοκρατικές τους ἐνέργειες. Καί αὐτό βασικά ὀδήγησε στήν κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη. Ἀλλά ὁ Σωκράτης δικαιολογεῖ τήν κατάσταση λέγοντας ὅτι τόν ἀκολουθοῦσαν οἱ πλούσιοι, διότι αὐτοί εἶχαν περισσότερο ἐλεύθερο χρόνο.

Ὁ Μέλητος θυμωμένος... καί ὁ Λύκωνας γιά τό μέρος τῶν ρητόρων: Βλ. Σχ. κεφ. 2. Ὁ Ἄνυτος ἐδῶ, ἴσως εἰρωνικά, θεωρεῖται ἀντιπρόσωπος δύο τάξεων: τῶν τεχνιτῶν καί τῶν πολιτικῶν. Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Ἄνυτος ἦταν βυρσοδέφης, ὅπως παλιότερα ὁ Κλέωνας, καί ὁ Σωκράτης πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος σ' ἓνα τομέα μπορεῖ νά εἶναι εἰδήμων. Συνεπῶς τί σχέση ἔχει ὁ βυρσοδέφης μέ τήν πολιτική; Κι

ὁμως ὁ Ἄνυτος ἦταν ἀπό τούς ἰσχυροὺς πολιτικούς τοῦ 399 π.Χ.

11 ἄς ξαναπάρουμε πάλι τὸ κατηγορητήριό τους: Ὁ Σωκράτης δέ λέει ὅτι μεταφέρει κατὰ λέξη τὴν κατηγορία. Ἀλλὰ σώζονταν ἀκόμη στὰ χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ (117-138 μ.Χ.) στὸ «Μητρῶον», ὅπου φυλάγονταν τ' ἀρχεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Βλ. Εἰσαγωγή, Ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη.

14 *μήπως νομίζεις πὼς καταγγέλεις τὸν Ἀναξαγόρα, φίλε μου Μέλητε;* Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἦταν βαρβαρικές θεότητες, ἀλλὰ καὶ μερικῶν Ἑλλήνων (Ρόδος, Ἡλεία). Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωκράτης στὸ «Συμπόσιο» τοῦ Πλάτωνα προσεύχεται στὸν ἥλιο. Ὁ Σωκράτης ἀναφέρει τὸν Ἀναξαγόρα, γιατί θέλει νὰ δείξει ὅτι ὁ Μέλητος τὸν συνδέει μὲ τὸν Ἀναξαγόρα, πού πίστευε ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι μάζα διάπυρη.

Ὁ Ἀναξαγόρας (500-428 π.Χ.) δίδαξε ὅτι ὁ νοῦς ἔβαλε τάξη στό χάος. Μὲ τὴ διδασκαλία του ἐπηρέασε πολλοὺς στὴν Ἀθήνα καὶ κυρίως τὸν Περικλῆ, τὸ Σωκράτη, τὸν Εὐριπίδη. Τὸ 430 π.Χ. οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Περικλῆ κατηγορήσαν τὸν Ἀναξαγόρα γιὰ ἀσέβεια. Ἐγκατέλειψε τὴν Ἀθήνα κι ἐζήτησε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια του στὴ Λάμψακο.

Καὶ οἱ νέοι λοιπόν... ν' ἀγοράζουν ἀπὸ τὴν ὀρχήστρα... μάλιστα ἰδέες: Πρόκειται γιὰ δυσνόητο χωρίο. Ἴσως σημαίνει ὅτι στὴν ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου πουλοῦνταν βιβλία, ὅταν τὸ θέατρο δὲν εἶχε παραστάσεις. Ἀλλὰ καὶ τὸ μέρος στὴν ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας, ὅπου ἦταν τ' ἀγάλματα τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονα ὀνομαζόνταν ὀρχήστρα. Πιθανῶς σ' αὐτὸ τὸ μέρος πουλοῦνταν βιβλία καὶ μπορούσε ν' ἀγοράσει κανεὶς βιβλία τοῦ Ἀναξαγόρα μὲ λίγα χρήματα.

16 *καὶ οἱ ἡμίθεοι πού σκοτώθηκαν στὴν Τροία:* Καὶ τὸν Ὅμηρο (Ἰλ. Μ 23) καὶ τὸν Ἡσίοδο (Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 159) οἱ ἥρωες τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὀνομάζονται ἡμίθεοι.

καὶ ὁ γιὸς τῆς Θετίδας...: Ἀναφέρεται στὴ σκηνὴ πού περιγράφεται στὴν Ἰλιάδα (Σ 78 ἔξ.), ὅταν ἡ Θετίδα ἐμφανίζεται στὸν Ἀχιλλεῖα, ὁ ὁποῖος σκέπτεται νὰ ἐκδικηθεῖ τὸ θάνατο τοῦ φίλου του Πατρόκλου καὶ νὰ φονεύσει τὸν Ἑκτορα.

17 *ὅταν ... μὲ τοποθέτησαν στὴν Ποτίδαια καὶ στὴν Ἀμφίπολη καὶ στὸ*

Δήλιο: Ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις πού πῆρε μέρος. Ἡ Ποτίδαια, στή Χαλκιδική ἦταν ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἀλλά καί σύμμαχος φόρου ὑποτελής τῶν Ἀθηναίων (βλ. Θουκυδίδη 1.56-66,2.70). Τό 432 π.Χ. ἡ Ποτίδαια ἀποστάτησε ἀπό τή συμμαχία τῶν Ἀθηναίων καί ὁ Σωκράτης σέ ἡλικία 37 χρόνων περίπου πολέμησε στήν Ποτίδαια. Ὁ Ἀλκιβιάδης στό Συμπόσιο περιγράφει πῶς ὁ Σωκράτης τοῦ ἔσωσε τήν ζωή. Στήν Ἀμφίπολη, κοντά στό Στρυμόνα πολέμησε ὁ Σωκράτης τό 422 π.Χ., ὅταν συγκρουστήκαν ἐκεῖ οἱ Ἀθηναῖοι μέ ἀρχηγό τόν Κλέωνα καί οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ ἀρχηγό τό Βρασίδα. Πολλοί ὅμως πιστεύουν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τό 422 π.Χ. δέν ἔστειλαν στήν Ἀμφίπολη πολίτες τῆς ἡλικίας τοῦ Σωκράτη (47 χρόνων περίπου), ἀλλά ὅτι ὁ Σωκράτης πολέμησε στήν Ἀμφίπολη κατά τήν ἰδρυσή της τό 437/36 π.Χ., ὁπότε ἦταν 32 χρόνων περίπου. Ὑπάρχει ἐπίσης ἔνδειξη ὅτι ὁ Σωκράτης πῆρε μέρος καί στήν πολιορκία τῆς Σάμου τό 440 π.Χ. Στό *Δήλιο*, στή Βοιωτία, οἱ Ἀθηναῖοι τό 424 π.Χ. ἔπαθαν φοβερή ἤττα. Στό *Συμπόσιο* τοῦ Πλάτωνα περιγράφεται τό ἀπαράμιλλο θάρρος τοῦ Σωκράτη κατά τήν ὑποχώρησή.

λέγοντάς σας πῶς τά χρήματα... καί στήν ιδιωτική καί στή δημόσια ζωή: Τό νόημα αὐτῆς τῆς σωκρατικῆς ρήσεως εἶναι ὅτι χωρίς ἀρετή τά καλά αὐτοῦ τοῦ κόσμου δέν ἔχουν καμιᾶ ἀξία. Ἡ ἀρετή δίνει τήν ἀνώτερη ποιότητα στή ζωή.

- 18 *Γιατί ἂν μέ θανατώσετε... γιά νά ξυπνήσει ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἀλογόμυγα:* Φαίνεται ὅτι ἡ παρομοίωση αὐτή εἰπώθηκε ἀπό τόν ἴδιο τό Σωκράτη στή δίκη κι ἔκαμε ἐντύπωση, καί δέν εἶναι εὔρημα τοῦ Πλάτωνα.
- 19 *Ἡ αἰτία εἶναι...κάτι θεῖο πράγμα καί ὑπεράνθρωπο...μέσα στήν κατηγορία:* Ἐδῶ ἀναφέρεται γιά πρώτη φορά τό «δαμόνιον» τοῦ Σωκράτη, ἀλλά χωρίς νά δίνεται ἐπαρκῆς ἐξήγηση γιά τό τί εἶναι αὐτό. Ἡ ὑπερφυσική αὐτή φωνή πάντα ἐμπόδιζε τό Σωκράτη ἀπό διάφορες ἐνέργειες καί ποτέ δέν τόν προέτρεπε. Αὐτό τόν ἐμπόδιζε καί ἀπό τήν ἐνεργό ἀνάμειξη στήν πολιτική, ὅπως λέει στό ἴδιο κεφάλαιο παρακάτω. Ἀλλά τό νόημα τοῦ χωρίου: «*Καί μή θυμῶνυτε μαζί μου...νά μήν ἀνακατεύεται στά πολιτικά*» δείχνει πλήρη ἀντίθεση τοῦ Σωκράτη μέ τή δημοκρατία. Ἀλλά εἶναι πολύ πιθανό ὅτι ὁ ἀντιτιθέμενος στή δημοκρατία εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Πλάτωνας. Ὁ Σω-

κράτης δύσκολα θά είχε τέτοια γνώμη για τή δημοκρατία του 450-440 π.Χ., όταν δηλ. ο ίδιος ήταν 20-30 χρόνων και πρέπει ν' αποφάσισε νά μή άναμειχτεί ενεργά στήν πολιτική. Ένώ ο Πλάτωνας μεγάλωνε τό 411 π.Χ., πού άνατράπηκε ή δημοκρατία καί ἔγιναν ἐκτελέσεις καί καταδίκες πρωταιτίων. Καί πιθανώς στά δύσκολα χρόνια πού άκολουθοῦν (410-404 π.Χ.), διαμόρφωσε ο Πλάτωνας τήν κριτική του θέση ἔναντι τῆς δημοκρατίας. Ἀλλά καί στήν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα ο Σωκράτης στό δαιμόνιο ἀποδίδει τήν ἀποχή του ἀπό τά πολιτικά. Εἶναι πιθανό ὅτι ο μαθητής ταυτίζει τό δάσκαλό του μέ τόν ἑαυτό του.

- 20 *Καί θά σᾶς πῶ πράγματα φορτικά καί δικανικά, μ' ἀληθινά:* Φορτικά καί δικανικά πράγματα ἦταν πιθανώς οἱ κοινοτοπίες, καυχησολογίες καί αὐτοέπαινοι, πού συνήθιζαν νά γράφουν γιά τούς πελάτες τους οἱ ἐπαγγελματίες ρήτορες, ὅπως ο Λυσίας.

ἄλλο ὑπόουρημα κανένα... παρὰ μόνο στή βουλή τῶν πεντακοσίων: Μέλος τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων μπορούσε νά ἐκλεγῆί ἕνας Ἀθηναῖος, πού εἶχε συμπληρώσει τήν ἡλικία τῶν τριάντα χρόνων καί μόνο δύο φορές στή ζωή του. Ἡ ὑπηρεσία στή βουλή ἦταν καθήκον τοῦ Ἀθηναίου πολίτη καί δέν ἀποτελεῖ αὐτό ενεργό ἀνάμειξη στά πολιτικά.

Ἔτσι ο Σωκράτης δέν πρέπει νά ἦταν ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων, ὅπως λείει ο Ξενοφώντας, στή δίχνη τῶν στρατηγῶν, μετά τή ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες (406 π.Χ.), ἀλλά ἀπλός πρυτανίς. Καί μόνος αὐτός ἀρνήθηκε, μέσα σ' ἕνα πλῆθος ἔξαλλο, νά ἐγκρίνει ἀπόφαση τῆς βουλῆς νά δικαστοῦν ὅλοι μαζί οἱ στρατηγοί στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου παράνομα, καί ὄχι ο καθένας χωριστά, ὅπως ἀπαιτοῦσε ο νόμος. Πάντως οἱ στρατηγοί πού δικάστηκαν δέν ἦταν δέκα, ὅπως λείει ο Πλάτωνας ἐδῶ, ἀλλά ἕξι, διότι δύο δέν εἶχαν ἐπιστρέψει στήν Ἀθήνα, ο Κόνωνας δέν κατηγοροῦνταν καί ο Ἀρχέστρατος ἦταν ἤδη νεκρός.

Μά ὅταν ἔγινε ἡ ὀλιγαρχία... ὅσους μπορούσαν περισσότερους: Ἀναφέρεται στήν τυραννία τῶν Τριάντα, στά 404 π.Χ. Θόλος=κυκλικό οἰκοδόμημα, ὅπου σιτίζονταν οἱ πρυτάνεις. Ὁ Ξενοφώντας στ' Ἀπομνημονεύματα (4.4.3) ἀναφέρει ὅτι μόνος ο Σωκράτης ἀρνήθηκε νά ἐκτελέσει ἐντολή τῶν Τριάντα τυράννων νά προσαγάγει γιά ἐκτέλεση κάποιον συμπολίτη του. Καί σίγουρα ἔννοε τό Λέοντα τό Σαλαμίνιο. Ἡ συμπεριφορά αὐτή τοῦ Σωκράτη ἔκαμε ἐντύπωση

στόν Πλάτωνα καί τόν ἐπηρέασε, ὥστε νά μή ἀναμειχθεῖ ἐνεργά στήν πολιτική μέ τούς Τριάντα, ὅπου οἱ συγγενεῖς του Χαρμίδης καί Κριτίας εἶχαν μεγάλη δύναμη.

- 21 *Ἐγώ δάσκαλος ποτέ μου σέ κανέναν δέν ἔγινα:* Ὁ Σωκράτης δέν πρόσφερε ἔτοιμες γνώσεις. Ἐπομένως δέν ἦταν δάσκαλος μέ τήν ἔννοια, πού ἔχει γιά πολλούς ἡ λέξη. Ὁ Σωκράτης συζητοῦσε στούς τόπους πού σύχναζε μέ διάφορους Ἀθηναίους ρωτοῦσε καί δέχονταν τίς ἐρωτήσεις τους. Σκοπός του ἦταν νά δημιουργήσει στό συνομηλητή του κατάσταση ἀπορίας, ἡ ὁποία εἶναι τό βασικότερο κίνητρο γιά νά δουλέψει μετά μόνος του ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου.
- 22 *Κι ἐμένα...καί μέ μαντεῖες καί μ' ἐνύπνια...:* Ἐδῶ ὁ Πλάτωνας ἐγκαταλείπει τήν ἄποψη ὅτι μόνο ὁ χρησμός τῶν Δελφῶν ἐνέπνεε τή δραστηριότητα τοῦ Σωκράτη. Ἴσως ὅμως οἱ μαντεῖες καί τά ὄνειρα ἀποτελοῦν ἐπιβεβαίωση τῆς θελήσεως τοῦ θεοῦ. Καί στόν *Κριτίωνα* ὅμως καί στό *Φαίδωνα* φαίνεται ὅτι ὁ Σωκράτης θεωροῦσε τά ὄνειρα ἀποκαλυπτικά. Αὐτό ἴσως δείχνει ὀρφική ἐπίδραση, διότι οἱ ὀρφικοί πίστευαν ὅτι ἡ ψυχή ἐνεργοποιεῖται, ὅταν τό σῶμα κοιμᾶται.
- 23 *καί παρουσίασε στό δικαστήριο καί τά παιδιά του...:* Συνηθίζονταν στά δικαστήρια τῶν Ἀθηνῶν αὐτός ὁ τρόπος ἰκεσίας τῶν δικαστῶν. Τό ξέρομε ἀπό τό Λυσία τό Δημοσθένη καί ἄλλους. Ἀλλά ὁ Ἀριστοφάνης διακωμῶδει αὐτή τήν τακτική στήν κωμωδία του *Σφήκες*. Ὁ Σωκράτης δέν καταδέχεται αὐτόν τόν τρόπο ἐπηρεασμοῦ τῆς κρίσεως τῶν δικαστῶν. Στή συνέχεια ἀναφέρεται σέ στίχο τοῦ Ὀμήρου: *οὐ γάρ ἀπό δρυός ἐσσι παλαιφάτου οὐδ' ἀπό πέτρης* (Ὀδ. τ. 163). Τέλος ἀναφέρεται καί στήν οἰκογένειά του. Ὁ Σωκράτης εἶχε τρία παιδιά: τό Λαμπροκλή, πού ἦταν ὁ μεγαλύτερος στήν ἡλικία, τό Σωφρονίσκο, πού εἶχε τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του καί τόν Μενέξενο, πού ἦταν αὐτό τόν καιρό παιδί στήν ἀγκυαλιά τῆς μάνας του. Φαίνεται ὅτι ὁ Σωκράτης εἶχε παντρευτεῖ μέγάλος τήν Ἐανθίπη, πού ἦταν καλή σύζυγος καί πιθανῶς ἀπό ἀριστοκρατική οἰκογένεια. Ἡ παράδοση ὅτι ἡ Ἐανθίπη δέν ἦταν καλή σύζυγος πιθανῶς ἔχει τήν ἀρχή της σέ κύκλους τῆς ἐποχῆς, μέ τούς ὁποίους δέν εἶχε ἀγαθές σχέσεις.
- 25 *ἄν τριάντα μονάχα ψῆφοι ἔπεφταν ἀπό τ' ἄλλο μέρος...:* Ὁ ἀριθμός τῶν δικαστῶν πού καθορίζονταν γιά μιά δίκη ἦταν πάντα περιττός

101, 501, 1001, 1501, για ν' αποφεύγεται ή ισοψηφία. Σύμφωνα με τό Διογένη Λαέρτιο (3ος αϊ. μ.Χ.) 281 δικαστές ψήφισαν έναντίον του Σωκράτη καί 220 έκριναν ότι είναι άθώος. Έπομένως χρειάζονταν 31 ψήφους ακόμη για νά κηρυχτεί άθώος.

Τό Μέλητο λοιπόν... τώρα τόν ξέφυγα... τό ένα πέμπτο τών ψήφων...: Είναι βέβαιο ότι ο Λύκωνας καί ο "Ανυτος ήταν «συνήγοροι», δηλ. βοηθητικοί υπερασπιστές του κατηγορητηρίου. Ίσως οι τρεις κατήγοροι είχαν μοιραστεί την υπόθεση. Ο ένας μίλησε για τή θρησκευτική πλευρά της κατηγορίας, ο άλλος για τή διαφθορά των νέων κι ο τρίτος για τήν κατηγορία στο σύνολό της. Αυτό κάνουν σήμερα οι δικηγόροι, όταν είναι πολλοί για τήν ίδια υπόθεση. Όταν ένας Αθηναίος υπέβαλε «γραφή» καταγγελία δηλ. για δημόσιο άδίκημα, έπρεπε νά κερδίσει υπέρ της απόφews του τουλάχιστον τό ένα πέμπτο τών ψήφων, διαφορετικά πλήρωνε 1000 δρχ. πρόστιμο.

26 καί δημηγορίες καί άλλες έξουσίες καί συνωμοσίες καί έπαναστάσεις...: Μέ τίς «δημηγορίες» έννοεί ότι δέν επιδιώξε ήγετική θέση στην έκκλησία του δήμου, όπως έκαναν όσοι μιλούσαν στην έκκλησία καί συμβούλευαν τούς πολίτες νά πάρουν σωστές αποφάσεις. Οι «συνωμοσίες» (έταιρίες) ήταν μυστικές ενώσεις προσώπων μέ ολιγαρχικά φρονήματα, πού σκοπό είχαν νά βοηθούν τήν έκλογή δικών τους ανθρώπων σε διάφορα αξιώματα καί νά επηρεάζουν τίς δικαστικές αποφάσεις, όταν είχαν συμφέρον (Θουκυδίδης 8.54.4).

άπό τό νά τρέφεται στο πρυτανείο...: Στο πρυτανείο σιτίζονταν δωρεάν οι πρυτάνεις, ξένοι έπίσημοι, πολίτες πού ευερέγησαν τήν πόλη, καί γενικά πρόσωπα, στά όποια απονέμονταν εξαιρετική τιμή. Σχεδόν όλοι οι μελετητές πού εξετάζουν τό πρόβλημα της συνθέσεως της Άπολογίας του Πλάτωνα, δέχονται ότι πράγματι ο Σωκράτης πρότεινε τή σίτιση στο πρυτανείο. Αυτή ή πρόταση σίγουρα έρέθισε τούς δικαστές γι' αυτό καί στην τελική ψηφοφορία αυξάνουν οι καταδικαστικές ψήφοι.

27 αν ήτανε καί σε σās νόμος, όπως καί σε άλλους λαούς...: Σίγουρα άναφέρεται στη Σπάρτη, όπου οι θανατικές καταδικές αποφασίζονταν μετά από πολλές εξέτασεις.

στους Έντεκα: Άρχοντες πού εκλέγονταν μέ κληρο για ένα χρόνο, ένας από κάθε φυλή. Ο ένδέκατος ήταν υπάλληλος του κράτους. Έρ-

γο τους ήταν να επιβλέπουν τους φυλακισμένους και να παρίστανται στις θανατικές εκτελέσεις.

28 *περίπου μιά μνά άσημένα:* Μιά μνά= 100 δρχ. Έξήντα μνές κάνουν ένα τάλαντο. Μέ μιά ως πέντε μνές μπορούσες ν' απελευθερώσεις αίχμάλωτο πολέμου. Δέν υπάρχουν άλλες ένδειξεις για τόν καθορισμό τής αγοραστικής αξίας τής μνάς τό 399 π.Χ.

29 *έκείνοι πού θέλουν...θά σās βγάλουν τό όνομα και τήν κατηγορία...* Φαίνεται ως προφητεία (πρβλ. κεφ. 30) μετά τά γεγονότα. Έτσι είναι πολύ πιθανό ότι ό Πλάτωνας έδω άπηχεϊ τίς επικρίσεις πού διατυπώθηκαν σέ άλλες πόλεις για τό θάνατο του Σωκράτη. Και πιθανώς στά Μέγαρα, όπου, μετά τή δίχη, είχαν καταφύγει μαθητές του Σωκράτη.

30 *Έχω έπιθυμία να σās προφητεύσω...* 'Η πίστη των αρχαίων Έλλήνων ότι οι μελλοθάνατοι άποκτούν προφητικές ικανότητες, προκύπτει και από τόν Όμηρο και από άλλες πηγές.

Σās λέω λοιπόν... θά σās βρεϊ τιμωρία... Περισσότεροι τώρα θά βγουν να σās τά ψάλλουν... Μερικοί ύποστηρίζουν ότι ή προφητεία αυτή δέν εκπληρώθηκε. Άλλά είναι τόσο λίγες οι γνώσεις μας για τό έργο των σωκρατικών μετά τό θάνατο του Σωκράτη, πού δέν μπορούμε να πούμε, αν και πόσοι σωκρατικοί συνέχισαν, μέ τόν τρόπο του Σωκράτη, να εξετάζουν και να έλέγχουν τή ζωή των 'Αθηναίων.

31 *και μου εναντιώνονταν και στά μικρότερα πράγματα...* 'Υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα στον *Ευθύδημο* και στον *Φαίδρο* του Πλάτωνα, όπου τό «δαιμόνιον» εναντιώνεται στό Σωκράτη σέ άπλά και συνηθισμένα πράγματα.

32 *ή όπως λένε κάποια άλλαγή είναι ό θάνατος...* Πιθανώς αναφέρεται στά Έλευσίνια μυστήρια και στήν όρφική διδασκαλία και στους Πυθαγορείους, πού δίδασκαν ότι ύπήρχε κάτι άλλο μετά τό θάνατο.

Τό Μίνω και τό Ραδάμανθη και τόν Αϊακό και τόν Τριπτόλεμο... Οί πρώτοι τρεις, γιοί του Δία, είναι γνωστοί στήν έλληνική παράδοση ως δικαστές στον κάτω κόσμο, γιατί διακρίθηκαν για τή δικαιοσύνη τους στήν επίγεια ζωή τους. Ό Τριπτόλεμος συνδέεται μέ τή

Δήμητρα και τά Έλευσίνια μυστήρια και πρώτη φορά έδω αναφέρεται ως δικαστής στον κάτω κόσμο.

μέ τον Όρφέα και τό Μουσαϊο: Μυθικά πρόσωπα, πού έζησαν στη Θράκη. Ό Όρφέας μάγευε δέντρα και άγρια θηρία μέ τή μουσική του, ένω ό Μουσαϊος έφτιανε προφητικούς χρησμούς και θεράπευε ασθένειες. Ό Όρφέας συνδέεται και μέ τον κάτω κόσμο, διότι κατά τήν παράδοση, πήγε εκεί και ξανάφερε στη ζωή τή σύζυγό του Εϋρυδίκη.

άν εύρισκα τον Παλαμήδη και τον Αϊαντα: Ό Παλαμήδης σκοφαντήθηκε από τον Όδυσσέα ως προδότης και φονεύτηκε μέ λιθοβολισμό. Ό Αϊαντας αυτοκτόνησε, για τήν άδικία πού του έγινε να δοθούν τά όπλα του Άχιλλέα στον Όδυσσέα και όχι σ' αυτόν.

ή τον Όδυσσέα ή τον Σίσυφο: Και οι δυο θεωρούνταν σοφοί και έξυπνοι άντρες. Θα μπορούσε και σ' αυτούς ό Σωκράτης να εφαρμόσει τή διαλεκτική του μέθοδο.

33 *Τά παιδιά μου, όταν γίνουν έφηβοι...*: Είναι περίεργο ότι έδω ό Σωκράτης φαίνεται να παραδέχεται ότι οι Άθηναίοι είναι άξιοι να εξετάζουν τή ζωή των ανθρώπων μέ τό δικό του τρόπο. Ίσως αυτή ή άποψη του Σωκράτη ταίριαζε πίο πολύ στό Γ' μέρος τής Άπολογίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5-22
I Βίος καί ἔργο τοῦ Πλάτωνα	5
II Βίος καί Διδασκαλία τοῦ Σωκράτη	9
III Ἡ δίκη τοῦ Σωκράτη	13
IV Ἡ Ἀπολογία τοῦ Πλάτωνα	19
V Διάγραμμα τῆς Ἀπολογίας	24
ΠΛΑΤΩΝΑ: Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ	25-55
ΣΧΟΛΙΑ	57-66

ΠΡΕΣΒΥΤΗΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΙΣ - Α' ΜΗΡΑΚΙ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ: ΑΦΘΙ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ Α' 1977 (ΙΧ) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 83000 ΣΥΜΒΑΣΗ 2909 / 18 / 8 / 1977

ΕΚΤΥΠΩΣΗ Ζ. ΑΝΤΩΝΑΚΟΥΔΗΣ - Α. ΜΠΑΚΑΣ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΑΦΟΙ ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΟΥ

